



FACULTEIT LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

‘Rien de plus immoralisant que la Guerre’?

Een analyse van het fenomeen diefstal in het arrondissement
Mechelen voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog

Julie Devlieghere

Promotor: prof. dr. Antoon Vrints
Commissarissen: Rose Spijkerman en Dominique De Groen

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
voor het behalen van de graad van Master in de Geschiedenis

Academiejaar 2014 - 2015



‘Rien de plus immoralisant que la Guerre’?

Een analyse van het fenomeen diefstal in het arrondissement
Mechelen voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog

Julie Devlieghere

Promotor: prof. dr. Antoon Vrints
Commissarissen: Rose Spijkerman en Dominique De Groen

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
voor het behalen van de graad van Master in de Geschiedenis

Academiejaar 2014 - 2015

Verklaring in verband met consulteerbaarheid

De auteur en de promotor(en) geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de auteur en de promotor(en). Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren. De auteur en de promotor(en) zijn niet verantwoordelijk voor de behandelingen en eventuele doseringen die in deze studie geciteerd en beschreven zijn.

Woord vooraf

Gedurende de afgelopen vier jaar heb ik de kans gekregen om kennis op te doen en vaardigheden te ontwikkelen om de titel van Master in de Geschiedenis te mogen dragen. Het afronden van deze masterproef is ongetwijfeld de kers op de taart van deze periode. Vooraleer over te gaan naar mijn masterproef zou ik dan ook graag een aantal mensen willen bedanken die mij gesteund en geholpen hebben tijdens mijn studies en bij het schrijven van mijn masterproef in het bijzonder.

Eerst en vooral wil ik mijn promotor prof. dr. Antoon Vrints bedanken, die me met het thema van diefstal in oorlogstijd op een boeiend en nog weinig bewandeld pad van de geschiedschrijving heeft gebracht. Ook de vele tips, ondersteuning en begeleiding die hij dit jaar geboden heeft, worden in dank aanvaard.

Archiefwerk was onontbeerlijk om deze studie tot een goed einde brengen. Vele uren bracht ik door in het Rijksarchief van Beveren, maar de aanwezigheid van een paar medestudenten en archiefmedewerkers vrijwaarden me van het sociale isolement waarmee archieven volgens de clichés dikwijls gepaard gaan. Daarom wil graag de archiefmedewerkers bedanken, eerst om me te helpen het kluwen van het archiefwezen te doorgronden en vervolgens voor de fysieke inspanning die ze leverden om vele dozen archiefmateriaal aan te dragen. Ook de veelvuldige aanwezigheid van mijn medestudente Charlotte Vermeulen maakte dat ik de moed niet verloor en dat de periode in het archief regelmatig met plezierige momenten doorspekt werd, waarvoor dank.

Ook wil ik de andere mede-thesisers, mijn vrienden-van-de-geschiedenis en mijn vrienden-niet-van-de-geschiedenis bedanken voor de vele leuke momenten die ik met hen in mijn studententijd mocht beleven.

Ten slotte wil ik mijn ouders en zus bedanken, niet alleen om me de kans te geven deze opleiding te volgen, maar ook voor de onvoorwaardelijke steun die zij boden op momenten dat de moed mij in de schoenen zonk. Ik wil in het bijzonder ook mijn papa bedanken voor het nalezen van talloze papers, waaronder ook deze scriptie. Ettelijke uren spendeerde hij achter de computer om met oprechte interesse mijn werk na te lezen en intussen ook de spellingsfouten te detecteren die in mijn teksten waren geslopen.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	8
1 Vraagstelling en studieopzet.....	8
2 Methodologie.....	11
Hoofdstuk 1. Een historische verkenning van het onderzoeksthema, het onderzoeksgebied en de onderzochte periode	15
1 Het fenomeen diefstal voor, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog	15
1.1 Diefstal in België.....	15
1.2 Diefstal in het arrondissement Mechelen	22
2 De Eerste Wereldoorlog in België en in de regio Mechelen	25
2.1 De politieke situatie.....	25
2.2 De sociaal-economische situatie	29
Hoofdstuk 2. De drijfveren voor het plegen van diefstal	34
1 Diefstal als overlevingsstrategie	35
1.1 De herintrede van overlevingsstrategieën tijdens de Eerste Wereldoorlog.....	35
1.2 Indicaties van diefstal uit economische noodzaak	37
1.2.1 De gestolen goederen	37
1.2.2 De pieken en dalen in de periodes van diefstal.....	46
1.2.3 Beroepscategorie van de dieven	49
1.2.4 Dieven op het platteland versus dieven in de stad	53
2 Diefstal als vorm van winstmaximalisatie.....	59
2.1 De heling van gestolen goederen	59
2.2 De beroepscategorie van de helers	64
3 Diefstal als vorm van protest	66
3.1 Openlijke vormen van protest tijdens de Eerste Wereldoorlog.....	66
3.2 Verborgene vormen van protest tijdens de Eerste Wereldoorlog	68
3.3 Diefstal als vorm van protest.....	69
Hoofdstuk 3. Verschuivende tolerantiedrempels?.....	76
1 Verschuivende tolerantiedrempel bij het gerecht?	77
1.1 Algemene tolerantiegraad bij de rechtbank voor en tijdens de oorlog.....	77
1.1.1 De gegeven straffen	77
1.1.2 De zwaarte van de straffen.....	80
1.1.3 Verzachtende omstandigheden in 1912 en 1917	83
1.1.4 Verschuiving van de soort gepleegde diefstallen in 1912 en 1917.....	85
1.1.5 Straffen per soort diefstal in 1912 en 1917	87

1.1.6	De opschortingen van de straffen in 1912 en 1917	88
1.2	Tolerantie ten opzichte van man en vrouw	90
1.2.1	Algemene man-vrouw verhoudingen bij diefstal in 1912 en 1917.....	90
1.2.2	De houding van de rechtbank bij mannen en bij vrouwen.	92
1.3	Tolerantiegraad ten opzichte van recidive	102
1.4	Tolerantiegraad ten opzichte van bepaalde leeftijdsgroepen	107
1.4.1	Diefstal per leeftijdscategorie	107
1.4.2	Tolerantie per leeftijdscategorie	110
1.5	Tolerantie ten opzichte van burgerlijke staat	113
1.5.1	De burgerlijke staat van de dieven.....	113
1.5.2	Tolerantie per burgerlijke staat	114
2	Verschuivende tolerantiedrempel bij de bevolking?	117
3	Verschuivende tolerantiedrempel bij de betrokkenen?	119
3.1	Perceptie van de daders	119
3.2	Perceptie van de slachtoffers	122
	Besluit.....	129
	Bijlages	133
	Lijst van grafieken	141
	Lijst van tabellen	143
	Opgave van bronnen en literatuur	145
1	Onuitgegeven bronnen: lijst van archivalia	145
2	Uitgegeven bronnen.....	146
3	Boeken, bijdragen in verzamelwerken en artikels.....	147
4	Internetbronnen.....	150

Inleiding

1 Vraagstelling en studieopzet

“Diefstallen te Berlaar en te Koningshooikt zijn te talrijk om hier te vermelden. Heden nacht zijn de houtdieven in de schooldreef weer aan het werk geweest. Een beuk die zij afzaagden, viel juist op de grote planken poort welke zich onder het gewicht begaf en zo luid gekraakt heeft dat de nachtridders de vlucht genomen hebben. Ze hebben ditmaal voor de schoolverwarming gearbeid.”¹

Jan De Belser, 18 april 1917.

“Er zijn geen kolen meer. De bomen worden allemaal afgezaagd en gestolen. Wat gaat er nog allemaal gebeuren in deze wrede oorlog?”²

Waar Cortvrindt, eind april 1917.

Diefstal. Het is een universeel fenomeen dat altijd en overal voorkomt. In oorlogssituaties nog net dat tikkeltje meer dan in vreedstijd, zo blijkt. ‘Rien de plus immoralisant que la Guerre’ schreef de Franse criminoloog en filosoof Gabriel Tarde al in 1886.³ De diefstallenplaag die België trof tijdens de Eerste Wereldoorlog lijkt deze stelling te staven. Dagboeken uit de Eerste Wereldoorlog staan bol van de vermeldingen van diefstallen, gaande van de Duitse soldaten die zonder schroom huizen binnenvielen en allerhande voorwerpen meenamen tot de talloze stedelingen die naar het platteland trokken om er aardappelen van de velden te ontvreemden of heimelijk bomen om te kappen. Maar zo talrijk het aantal diefstallen was, zo weinig onderzoek werd er naar gedaan. Onderzoek naar de Eerste Wereldoorlog in België spitste zich lange tijd toe op de politieke en diplomatieke aspecten van de oorlog. De burgerbevolking bleef in die hoedanigheid afwezig. In de jaren ‘80 was er een verschuiving in de richting van de cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis, waarbij de oorlogservaring centraal stond. Daarbij kwam de focus enerzijds te liggen op onderwerpen als het Belgische nationalisme, het Vlaams

¹ Jan De Belser, geciteerd in P. Serrien, *Oorlogsdagen. Overleven in bezet Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Antwerpen, Manteau, 2013, p. 338.

² Waar Cortvrindt, geciteerd in Serrien, *Oorlogsdagen...*, p. 337.

³ Gabriël Tarde, geciteerd in P. Yocas, *L'influence de la Guerre Européenne sur la criminalité*. Parijs, Jouve & Cie éditeurs, 1926, p. 6.

activisme, de publieke opinie en de oorlogscultuur in het algemeen. De oorlogsbeleving van de bevolking kwam meer onder de aandacht. Anderzijds was er een economische invalshoek, waarbij vooral de rol van de staat, de industrie, de arbeid en de sociale klassen op de voorgrond stonden.⁴ Op vlak van de sociale impact van de Eerste Wereldoorlog is daarentegen nog heel wat werk te verrichten. Onderwerpen als religie, seksualiteit, normbesef en criminaliteit moeten nog meer belicht worden.⁵

Ook binnen de criminologie werd er tot op heden nog niet veel aandacht aan diefstal tijdens de Eerste Wereldoorlog geschonken. Bovendien is het sociaal-historisch onderzoek naar criminaliteit vaak niet gebaseerd op seriële gegevens over de aard en omvang van die criminaliteit. Sinds de negentiende eeuw worden statistieken immers nauwkeurig bijgehouden, waardoor veel historici opteren voor globale overzichten van bepaalde criminele feiten in plaats van ze in de diepte te bestuderen aan de hand van rechtbankarchieven. In 2005 probeerde de Nederlandse historicus Albert Eggens daar verandering in te brengen. In zijn studie ‘Van daad tot vonnis. Door Drenten gepleegde criminaliteit voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog’ komen diverse vormen van criminaliteit aan bod, waaronder ook vermogenscriminaliteit.⁶ In België staat het onderzoek naar diefstal tijdens de Eerste Wereldoorlog echter nog in de kinderschoenen. Historica Aurora François onderzocht jeugdcriminaliteit die berecht werd door de jeugdrechtbanken van Namen en Brussel. Een vaak gepleegd misdrijf daarbij was diefstal. Onder andere de aard van de diefstallen, de gestolen goederen en de reactie van het gerecht kwamen hierin kort aan bod.⁷ Pieter Leloup, Xavier Rousseaux en Antoon Vrints deden de laatste jaren al onderzoek naar een specifieke soort diefstal, namelijk banditisme. Daarbij zochten ze in de archieven van het Hof van Assisen naar rechtszaken die betrekking hadden op diefstal met geweld. Diefstal berecht op dit hoogste gerechtelijk niveau omvat echter maar 0,4% van het totale aantal bestrafte diefstallen in bezet België. Over de overige

⁴ M. Amara, S. Jaumain, B. Majerus en A. Vrints, “La recherche sur la Première Guerre mondiale: un champ disciplinaire en plein développement”, in: AMARA (M.), JAUMAIN (S.), MAJERUS (B.) en VRINTS (A.), eds. *Une Guerre Totale? La Belgique dans la Première Guerre Mondiale: nouvelles tendances de la recherche historique*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2005, p. 12; E. Gubin, “La Grande Guerre dans tous ses états aperçu de la recherche historique à l’Université libre de Bruxelles”, in: BOIJEN (R.) en TALLIER (P.A.), eds. *België en de Eerste Wereldoorlog. Bronnen – Stand van het onderzoek*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002, pp. 303-304; A. Vrints, “Een verruimde blik. Het Studie- en documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA) en de Eerste Wereldoorlog”, in: TALLIER (P.A.) en BOIJEN (R.), eds. *België en de Eerste Wereldoorlog. Bronnen – Stand van het onderzoek*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002, pp. 332-333.

⁵ Vrints, “Een verruimde blik...”, pp. 331-332.

⁶ A. Eggens, *Van daad tot vonnis. Door Drenten gepleegde criminaliteit voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Assen, Koninklijke Van Gorcum, 2005, pp. 11-14.

⁷ A. François, *Guerres et délinquance juvénile. Un demi-siècle de pratiques judiciaires et institutionnelles envers des mineurs en difficulté (1912-1950)*. Brussel, la Charte, 2011, pp. 153-180.

99,6% is vrijwel niets geweten.⁸ Een onderzoek naar de andere vormen van diefstal dringt zich dus op. Een dergelijk fenomeen moet namelijk in de analyse opgenomen worden voor een goed begrip van wat de oorlog precies betekend heeft. Iedereen werd met de oorlog geconfronteerd en probeerde er op zijn of haar manier mee om te gaan.⁹ Diefstal kan zo'n manier geweest zijn.

De onderzoeksvraag bestaat uit twee facetten: de drijfveren achter het plegen van diefstal enerzijds en de perceptie van de bevolking en het gerecht anderzijds. In dat eerste luik worden de verschillende sociaal-historische realiteiten die achter diefstal schuilgaan onderzocht. Was het stijgende aantal diefstallen echt het gevolg van een moreel verval, zoals Tarde stelde of was er meer aan de hand? Door het tekort aan voedsel is het niet ondenkbaar dat heel wat mensen diefstal pleegden uit economische noodzaak, waardoor het als een vorm van overlevingsstrategie beschouwd kan worden. Anderen vonden in diefstal dan weer een opportuniteit om zich te verrijken op de kap van anderen. Of zat er misschien een element van protest in sommige diefstallen? Kan diefstal beschouwd worden als een stille vorm van verzet? En zo ja, tegen wie protesteerden de dieven dan? Was het tegen de Duitse bezetter of tegen hun eigen landgenoten? Door onder andere te onderzoeken wat er precies gestolen werd, op welke momenten en op welke plaatsen dit gebeurde, uit welke sociale klasse zowel de daders als de slachtoffers kwamen, kan een antwoord gegeven worden op deze vragen. Ook de verklaringen van de betrokkenen zelf kunnen meer inzicht geven in het waarom van de diefstal.

Het tweede luik van dit onderzoek gaat na welke invloed de gewijzigde sociaal-economische omstandigheden hadden op de perceptie van diefstal. Centraal staat de vraag hoe de tolerantiedrempels ten opzichte van diefstal verschoven onder de invloed van de Eerste Wereldoorlog. Welk beeld hadden de daders, de slachtoffers, het gerecht en de tijdgenoten van diefstal en hoe was dit veranderd in vergelijking met de vooroorlogse periode? Dit wordt bestudeerd aan de hand van verschillende perspectieven. Ten eerste wordt nagegaan hoe de bevolking reageerde op het toenemende aantal diefstallen tijdens de oorlog. Daarna wordt de rol van de betrokkenen nader bestudeerd. Hoe legitimeerden de daders hun acties? Bleven ze hun daden rechtvaardigen of sloegen ze een mea culpa? Resulteerden de oorlogsomstandigheden in meer of minder geloof in de rechtvaardigheid van hun acties? Ook de perceptie van de slachtoffers wordt onder de loep genomen.

⁸ P. Leloup, X. Rousseaux en A. Vrints, "Banditry in Occupied and Liberated Belgium, 1914-21. Social Practices and State Reactions", in: *Social History*, 39 (2014), 1, p. 90.

⁹ Vrints, "Een verruimde blik...", p. 334.

Stonden de gedupeerde slachtoffers meer of net minder tolerant ten opzichte van diefstal in oorlogstijd dan in vreedstijd? Hoe reageerden ze op de diefstallenplaag die de oorlog met zich meebracht? Ten slotte wordt geanalyseerd wat de houding van het gerecht ten opzichte van diefstal was en hoe dit verschoof tijdens de oorlog. Was het gerecht toleranter voor diefstalplegers tijdens de oorlog dan er voor of net niet? Door onder andere na te gaan hoe het gesteld was met de strafmaat voor en tijdens de oorlog, het aantal vrijspraken, de verzachtende omstandigheden en de opschortingen van de straffen, wordt geprobeerd een antwoord te bieden op deze vraag. Daarbij wordt ook onderzocht of het gerecht toleranter stond ten opzichte van bepaalde groepen of personen. Toonden de rechters zich welwillender ten opzichte van vrouwelijke dieven in vergelijking met mannen? Hoe zwaar werden recidivisten bestraft? Hadden leeftijd en burgerlijke staat een invloed op de uitgevaardigde straffen? In deze scriptie wordt gepoogd een antwoord te bieden op al deze vragen.

2 Methodologie

Om de bovenstaande vragen degelijk te kunnen beantwoorden, werd geopteerd om te werken met rechtbankarchieven. Deze archieven bevatten per jaar de vonnisboeken, rechtsplegingsdossiers, dossiers zonder gevolg, etc. van alle criminele feiten. Het zijn uitermate geschikte bronnen om meer te weten te komen over de gewone mensen, aangezien ze vaak letterlijk aan het woord komen, hetzij als dader, als slachtoffer of als getuige. Bovendien zijn ze voor de hier bestudeerde periode en plaats zeer goed bewaard. Aangezien diefstal op het niveau van het Hof van Assisen reeds grondig bestudeerd werd, zijn deze rechtszaken hier buiten beschouwing gelaten. Een onderzoek naar diefstal in België op het niveau van de correctionele of de politierechtbank bleef tot op heden echter uit. Omdat het te omvangrijk zou zijn om binnen het bestek van deze scriptie beide niveaus te onderzoeken, werd gekozen om de rechtszaken omtrent diefstal die vervolgd werden door de correctionele rechtbank onder de loep te nemen. Diefstal is volgens het strafrecht per slot van rekening in de eerste plaats een gecorrectionaliseerd misdrijf.¹⁰

Omdat het bezette land opgedeeld was in het *Okkupationsgebiet* en het *Etappengebiet* (confer infra) en omdat de leefwereld van de Belgische bevolking over het algemeen

¹⁰ J. Buyck, *Inventaris van het archief van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen. Correctionele Rechtbank en Aanklagende Jury. Oud Bestand. 1795-1959*. Beveren, Rijksarchief Beveren, 2002, pp. 9-10.

beperkt bleef tot de eigen gemeente, is het problematisch om diefstal op een nationale schaal te bestuderen. Daarom beperken we ons ruimtelijk tot één van de 26 vroegere gerechtelijke arrondissementen in België, namelijk Mechelen. Dit arrondissement omvatte zes kantons: Mechelen Noord, Mechelen Zuid, Duffel, Heist-op-den-Berg, Lier en Puurs. De strafzaken van de correctionele rechtbank in Mechelen geven ons enkel inzicht over diefstal in deze regio. Inwoners van het arrondissement Mechelen die elders diefstallen pleegden, verschenen namelijk voor de rechtbank van de plaats waar ze de feiten pleegden.

Omdat dit onderzoek een vergelijking wil maken tussen diefstal in de vooroorlogse periode en in oorlogstijd, werd met twee steekproefjaren gewerkt: 1912 en 1917. Van deze twee jaren werden alle zaken omtrent diefstal systematisch onderzocht. Het gaat hierbij om alle rechtszaken die in die jaren plaatsvonden, maar waarvan de feiten niet noodzakelijk gepleegd zijn in die jaren. Het spreekt voor zich dat een diefstal die begaan werd in november of december 1911, enkele weken later berecht werd en dus in de vonnisboeken van 1912 terug te vinden is.

Het onderzoek werd gevoerd op basis van twee soorten documenten. Ten eerste zijn er de vonnisboeken. Deze boeken zijn volgens een klassieke structuur opgebouwd. Eerst worden bepaalde persoonsgegevens van de beschuldigde opgesomd, zoals de leeftijd, geslacht, beroep en de geboorte- en woonplaats. Dit gaat gepaard met een korte uiteenzetting van de gepleegde feiten. Daarna komt een motiverend gedeelte, waarin kort beschreven wordt waarom de rechter de beschuldigde al dan niet schuldig acht en hij nagaat of er verzachtende omstandigheden in het spel zijn. Ten slotte is er een beschikkend gedeelte, waarin de rechter zich uitsprekt over de straf en de gerechtskosten.¹¹ Deze gegevens werden in een database gegoten, die in totaal 391 rechtszaken omvat. Daarin stonden 760 personen terecht voor het plegen van 477 feiten. In één rechtszaak konden dus ook meerdere personen terechtstaan voor het plegen van één of meerdere feiten. Dit onderzoek baseert zich enkel op vervolgte zaken en niet op dossiers die geklasseerd werden en zonder gevolg zijn beëindigd. De databank bood de mogelijkheid om via een kwantitatief onderzoek conclusies te trekken over het fenomeen diefstal voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog. Vragen zoals wat er gestolen werd, uit welke beroeps categorieën de daders kwamen, welke leeftijdscategorieën zich vaak inlieten met vermogenscriminaliteit en hoe het gerecht bepaalde vormen van diefstal bestrafte, kunnen allemaal beantwoord worden.

¹¹ G. Martyn en R. Devloo, *Een kennismaking met recht en rechtspraak*. Brugge, Die Keure, 2012, pp. 207-208.

Omdat deze thesis ook de beweegredenen van de daders en de perceptie over het begane delict wil nagaan, was het ten tweede ook noodzakelijk om de getuigenissen en de verklaringen van de betrokkenen te bekijken. Deze zijn terug te vinden in de rechtsplegingsdossiers, die getuigenissen, politieverlagen, processen-verbaal en dergelijke omvatten. Door de omvangrijkheid van deze dossiers werd beslist om het aantal zaken te verkleinen door middel van een steekproef. Die werd getrokken op basis van de aanwezige dossiers en de vonnisboeken. Deze dossiers zijn voor de periode 1902-1959 in principe integraal bewaard, al waren hier en daar toch een aantal dossiers niet aanwezig.¹² Voor 1912 werd geopteerd voor een steekproef van één op drie dossiers, waardoor 27 dossiers in de studie werden opgenomen. Voor 1917 werden 1 op 10 dossiers geïncludeerd waardoor deze steekproef 31 dossiers omvat. De keuze voor de bestudeerde dossiers was door de steekproef willekeurig. Aangezien de vonnissen in chronologische volgorde opgenomen zijn in de vonnisboeken, werd begonnen bij het eerste vonnis van beide jaren. Daarvan werd het dossier geraadpleegd. Vervolgens werden voor 1912 en 1917 respectievelijk telkens twee en negen dossiers overgeslagen. De derde en tiende dossiers werden opgenomen in de steekproef. Op die manier is de steekproef evenredig verdeeld over de vonnissen van het volledige steekproefjaar. Op deze dossiers werd vervolgens een kwalitatief onderzoek toegepast. De daders, slachtoffers en getuigen komen er zelf aan het woord, wat meer informatie opleverde over de slachtoffers, de perceptie en de beweegredenen van de beklaagden.

Ten slotte moet opgemerkt worden dat het hierbij enkel om feiten gaat die gepleegd werden door Belgische burgers. Diefstallen begaan door de Duitse soldaten werden door andere tribunalen berecht en komen hier niet aan bod, al bestaat er geen twijfel over dat ook zij regelmatig diefstallen begingen. Uit Duitse bronnen blijkt namelijk dat zeker vanaf 1917 de honger ook bij de Duitse soldaten toesloeg, waardoor ook zij steeds meer hun toevlucht namen tot diefstal.¹³ Ook moet in ogenschouw genomen worden dat de dossiers behandeld door de correctionele rechtbank in Mechelen slechts het topje van de ijsberg zijn. Ook andere rechtbanken konden diefstal berechten en er moet rekening gehouden worden met een *dark number* van ongerapporteerde diefstallen. Bovendien werd in dit onderzoek enkel gefocust op de vervolgte zaken. De zaken die het parket zonder gevolg klasseerde werden buiten beschouwing gelaten. Toch kunnen uit het onderzoek naar

¹² Buyck, *Inventaris...*, p. 15.

¹³ G. Nath, *Brood willen we hebben! Honger, sociale politiek en protest tijdens de Eerste Wereldoorlog in België*. Antwerpen, Manteau, 2013, p. 194.

diefstal aan de hand van de Mechelse correctionele rechtbank heel wat conclusies getrokken worden, die in deze scriptie uiteengezet worden. Alvorens hiermee te beginnen, wordt in het eerste hoofdstuk een schets gegeven van het fenomeen diefstal in België en in de regio Mechelen. Daarna wordt dieper ingegaan op de politieke en de sociaal-economische situatie in België voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog, aangezien deze context een niet te onderschatten invloed had op de perceptie en de praktijk van diefstal. Het tweede hoofdstuk beantwoordt de vragen over de drijfveren van de dieven, waarbij respectievelijk ingegaan wordt op diefstal als overlevingsstrategie, diefstal als vorm van winstmaximalisatie en diefstal als vorm van protest. In het derde en laatste hoofdstuk worden dan de percepties van de bevolking, de daders, de slachtoffers en het gerecht geanalyseerd. Doorheen het volledige werk wordt ook een profielschets gegeven van de gemiddelde dief.

Hoofdstuk 1. Een historische verkenning van het onderzoeksthema, het onderzoeksgebied en de onderzochte periode

1 Het fenomeen diefstal voor, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog

1.1 Diefstal in België

Aan de hand van de jaarlijkse uitgaves van de *Statistique judiciaire de la Belgique* is het mogelijk om een overzicht te geven van het aantal diefstallen voor, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog, en dat zowel op politieel en correctioneel niveau als op het niveau van het Hof van Assisen. Op verzoek van de Belgische regering bleven tijdens de oorlog een aantal ministeries in werking, waaronder ook het ministerie van Justitie. Hun taak was de normale gang van zaken te behouden. Hierdoor bleef het gerecht voor het grootste deel van de oorlog in werking.¹⁴ Misdrijven die niet tegen de Duitse bezetter waren gericht, vielen nog steeds onder de bevoegdheid van het Belgische gerecht.¹⁵ De vonnissen werden met toestemming van de Duitse bezetter in de naam van het Belgische volk geveld en in naam van de koning uitgevoerd. Toch werden bepaalde gerechtelijke bevoegdheden overgeheveld naar speciale Duitse militaire rechtbanken. Het ging hierbij om oorloggerelateerde zaken, zoals verzet en spionage.¹⁶ Ook vergrijpen tegen de Duitse staat en het leger werden bestraft door deze militaire tribunalen. Zij gaven zeer zware straffen. Alleen al in het eerste oorlogsjaar vielen er honderdduizenden zware boetes en gevangenisstraffen in Duitsland.¹⁷

Het Belgische gerecht bleef voor het grootste deel van de oorlog in werking. Toch bestaan de statistieken voor de jaren 1917 en 1918 niet. In 1917 had het jarenlange Duitse bestuur in België een verlamming van de burgerlijke en van de strafrechtspleging tot

¹⁴ X. Rousseaux en D. Weber, "Les politiques pénales en Belgique", in: HEIRBOUT (D.), ROUSSEAU (X.) en VELLE (K.), eds. *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure-La Chartre, 2004, p. 78.

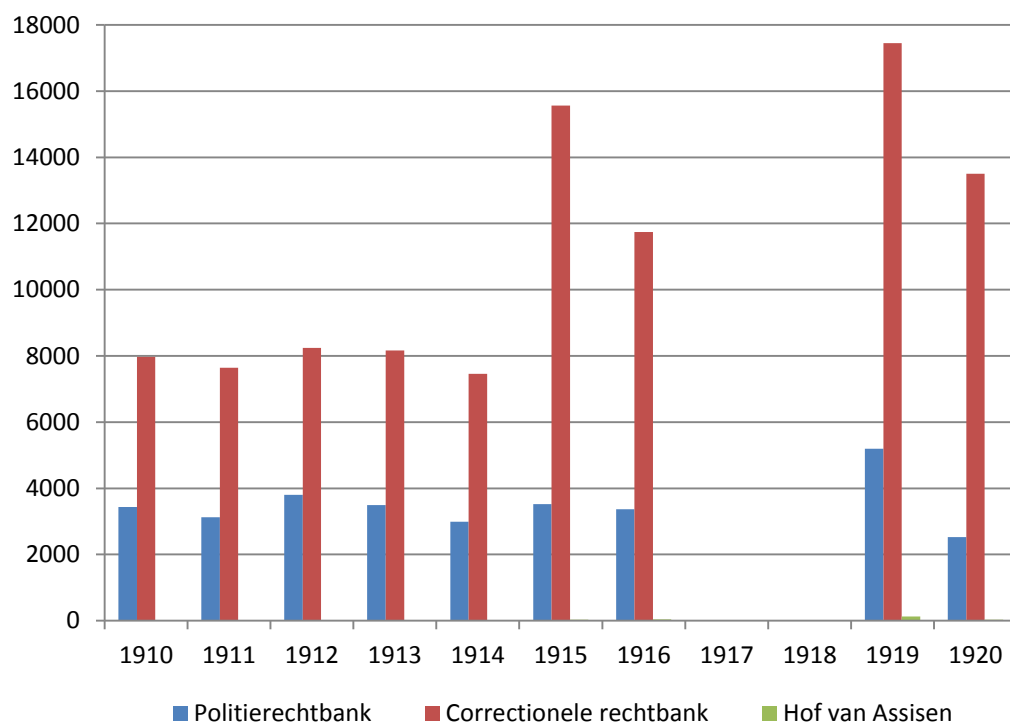
¹⁵ S. De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog: het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Amsterdam, Atlas, 1997, p. 130.

¹⁶ G. Clerbout, *Oorlog aan de Dijle: Mechelen tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Leuven, Uitgeverij van Halewyck, 2012, p. 119.

¹⁷ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 135.

gevolg.¹⁸ In juni 1917 zorgde de scheidingspolitiek van de Duitse bezetter er voor dat het centrale administratieve personeel de taken neerlegde tot Wapenstilstand. Hierdoor werden geen berekeningen gemaakt van de criminaliteit in België in 1917 en 1918. Daarenboven stopte de magistratuur in 1918 zijn activiteiten als reactie op de antinationale maatregelen die de bezetter had genomen. In april 1917 ging namelijk een administratieve scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië van start. Uit protest tegen deze separatistische activiteiten besloot het Hof van Cassatie op 11 februari 1918 de hoorzittingen op te schorten. Vrijwel alle andere Belgische rechtbanken volgden. Tussen april en november 1918 werden amper nog rechtszaken gehouden. Door het Verdrag van Den Haag in 1907 was Duitsland verplicht om de rechterlijke macht te vervangen. Daardoor verving de Gouverneur-Generaal de Belgische tribunalen vanaf maart 1918 door Duitse tribunalen en stichtte daarmee een netwerk van burgerlijke en strafrechtbanken gebaseerd op het Pruisische model.¹⁹ Vanaf 1919 werden de statistieken wel weer jaarlijks gepubliceerd.

Grafiek 1: Het absolute aantal vervolgte diefstallen door de politierechtbanken, de correctionele rechtbanken en de Hoven van Assisen in België, 1910-1920.



Bron: *Statistique judiciaire de la Belgique*, 1910-1920.

¹⁸ Ibid., p. 265.

¹⁹ G. Baclin, J. Campion en X. Rousseaux, “Les chiffres en Guerre. Occupations, Justices Pénale et Statistiques en Belgique (1900–1950)”, in: *Histoire et Mesure*, 22 (2007), 1, pp. 10-11; X. Rousseaux en A. Tixhon, “Les statistiques judiciaires belges (1830-2000)”, in: HEIRBOUT (D.), ROUSSEAU (X.) en VELLE (K.), eds. *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure-La Charte, 2004, p.169.

De statistieken omvatten meerdere soorten diefstal. Ten eerste gaat het om gewone diefstal, vermeld onder artikels 463, 464 en 466 van het strafwetboek. Deze artikels hebben betrekking op feiten waarbij iemand een voorwerp dat hem of haar niet toebehoort zonder het gebruik van geweld of bedreiging bedrieglijk wegneemt. Indien de diefstal gepleegd werd door middel van braak, inklimming of valse sleutels, spreekt men van zware diefstal. Hetzelfde geldt voor diefstal waarbij de dader geweld en bedreigingen heeft geuit, bijvoorbeeld wanneer hij op heterdaad betrapt werd. Dit stemt overeen met artikels 467 tot 470 van het strafwetboek. Ten slotte werden ook overtredingen op artikels 471 tot 474 in de statistieken opgenomen. Hierbij gaat het om extra verzwarende omstandigheden, zoals het plegen van de diefstal bij nacht, door twee of meerdere personen, het gebruik maken van een voertuig in de vlucht, et cetera. Ook wanneer het slachtoffer van de diefstal blijvende lichamelijke of geestelijke schade heeft opgelopen of de dood heeft gevonden, spreekt men van verzwarende omstandigheden.²⁰

Afhankelijk van de zwaarte van de feiten wordt diefstal op drie verschillende niveaus berecht. Volgens het strafrecht is diefstal een gecorrectionaliseerd misdrijf, dat bijgevolg moet berecht worden door de correctionele rechtbank.²¹ In het geval van verzachtende omstandigheden kan de zaak ook voor de politierechtbank komen. Wanneer er bij het plegen van de diefstal verzwarende omstandigheden voorkwamen, zoals zware geweldpleging of moord kan de beschuldigde ook doorverwezen worden naar het Hof van Assisen. Vaak spreekt men in dat geval van banditisme.

De cijfers uit de *Statistique judiciaire* tonen dat het aantal vervolgte diefstallen voor de oorlog op alle niveaus ongeveer stabiel bleef. In 1914 is er nog een lichte daling in het aantal vervolgte diefstallen. Dit is ten eerste een gevolg van het feit dat de oorlog pas uitbrak in de tweede helft van 1914. Ten tweede functioneerde de burgerwacht vanaf augustus niet meer naar behoren omdat ze hun twee hoofdtaken niet voldoende konden combineren, namelijk het leger aanvullen en de orde bewaren. In veel steden werd de burgerwacht in de eerste oorlogsmaanden in der haast versterkt.²² Zo was in Mechelen op twee augustus een burgerwacht opgeroepen die de veiligheid binnen de stad moest vrijwaren. Ze bewaakten spoorwegen en bruggen en patrouilleerden door de stad om

²⁰ F. Hendrickx, D. Van Daele, et al., *VRG-Codex 2013-2014, band 2: privaatrecht, economisch recht en strafrecht*. Mechelen, Wolters Kluwer Belgium, 2013, pp. 1879-1881.

²¹ Buyck, *Inventaris...*, pp. 9-10.

²² L. Keunings, B. Majerus en X. Rousseaux, "L'évolution de l'appareil policier en Belgique (1830-2002)", in: HEIRBOUT (D.), ROUSSEAU (X.) en VELLE (K.), eds. *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure-La Chartre, 2004, pp. 299-300; Leloup, Rousseaux en Vrints, "Banditry in Occupied...", p. 93.

diefstallen en plunderingen tegen te gaan. Omdat dit buiten de stadsmuren niet volstond, werd een beroep gedaan op lokale brandweerlui.²³ Slechts twee weken later, op vijftien augustus, werden de burgerwacht en het brandweerkorps onder het bevel van de militaire overheden geplaatst, waardoor ze ingelijfd werden bij de krijgsmacht.²⁴ Hierdoor waren ze niet langer beschikbaar om de veiligheid van de stad te waarborgen. Intussen was ook een groot deel van de rijkswacht, het nationale politiekorps, gemobiliseerd voor het leger waardoor ze hun dagelijkse taken niet meer ten gronde konden uitvoeren. De burgemeester van Mechelen, Karel Dessain, deed daarom in november 1914 een oproep aan de inwoners om een vervangend politiekorps, de burgerpolitie, op te richten. Eén dag na de oproep hadden 25 vrijwilligers zich gemeld, de dag nadien nog eens 60. Ze werden geleid door kapitein Louis Van Dooren, bijgestaan door luitenant Robert Peeters en tweede luitenant Florimond Cleirens en Joseph Era. Dit vrijwilligerskorps was vanaf dan verantwoordelijk voor de veiligheid binnen de stadsmuren van Mechelen, al hadden ze enkel knuppels om zich te verdedigen.²⁵ Veel plattelandsdorpen hadden zelfs totaal geen burgerwachten, aangezien ze niet de mogelijkheden hadden om er een op te richten.²⁶ Bovendien vaardigde de Duitse bezetter in november een decreet uit, dat de taken van de burgerwacht opschortte waardoor een vacuüm kwam in de controle van personen en eigendommen. De bezetters blokkeerden om politieke redenen de herinstallatie van de lokale handhaving van de openbare orde. Zo werd in 1915 de burgerpolitie ontbonden door de Duitse bezetter.²⁷ De echte politie bleef ook bestaan, maar het werd hen zowel in de steden als op het platteland verboden om wapens te dragen. Zij mochten enkel sabels gebruiken. In Mechelen stelde het politiekorps echter niet meer veel voor. Voor de oorlog telde Mechelen 89 agenten, waarvan er in oktober slechts 33 hun functie opnieuw bekleedden. Eind 1915 groeide dat aantal weer aan tot 54 leden, maar dat was niet genoeg om de orde grondig te bewaren.²⁸ Deze gemeentelijke politiekorpsen waren onder militair gezag gesteld.²⁹

²³ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 25-27; G. Clerbout, "Het dagelijks leven in Mechelen tijdens de Eerste Wereldoorlog", in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 112 (2008), 1, p. 226; B. Majerus en A. Vrints, "De Slagschaduw van de Honger: Hoe de Eerste Wereldoorlog de Belgische Democratie Baarde en Bijna weer Vernietigde", in: AERTS (K.), VAN GINDERACHTER (M.), en VRINTS (A.). *Het land dat nooit was: een tegenfeitelijke geschiedenis van België*. Amsterdam, De Bezige Bij, 2014, p. 248.

²⁴ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 37.

²⁵ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 40-41; Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 227.

²⁶ Leloup, Rousseaux en Vrints, "Banditry in Occupied...", p. 93.

²⁷ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 85.

²⁸ *Ibid.*, pp. 115-117.

²⁹ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 140-141.

De orde bewaren leek dus een onmogelijke opdracht voor de lokale politie en de burgerwachten, een probleem dat pas na de oorlog opgelost zou worden.³⁰ Dit gebrek aan ordehandhaving maakte het mede mogelijk dat er de jaren na 1914 een stijging plaatsvond van de criminaliteit, waaronder ook diefstal. Het was een gangbare situatie tijdens oorlogsjaren.³¹ Al vlak na de oorlog leken wetenschappers te beseffen dat de economische, sociale en morele condities tijdens de oorlog een broeihaard vormden voor criminaliteit.³² De *Statistique judiciaire* bevestigt deze these. Vanaf 1915 was er een explosieve groei van het aantal vervolgte diefstallen ten opzichte van de vooroorlogse periode, en dit op alle gerechtelijke vlakken. Het aantal diefstallen dat behandeld werd door het Hof van Assisen steeg van zes in 1912 naar 29 en 37 in 1915 en 1916. Door de desintegratie van het politiestelsel bleef vooral het platteland ongecontroleerd achter, wat leidde tot een heropleving van het banditisme die pas vanaf 1920 weer zou teruggedrongen worden door een versterking van de politiemacht.³³ Diefstal wordt echter veel vaker door de correctionele rechtbank berecht. Op dit niveau is het aantal diefstallen in 1915 en 1916 bijna verdubbeld ten opzichte van de vooroorlogse periode. De relatieve terugval in 1916 kan in verband gebracht worden met een tijdelijke verlamming in de vooruitgang van het aantal vervolgte zaken en een stijging van de zaken die zonder gevolg geklasseerd werden.³⁴ De sociaal-economische omstandigheden in het bezette land doen bovendien vermoeden dat deze stijging zich wellicht heeft doorgezet tijdens de jaren 1917 en 1918. Het onderzoek naar de vervolgte diefstallen in 1917 te Mechelen bevestigt dit vermoeden, zoals hieronder zal worden aangetoond. Ook concludeerde historica Giselle Nath bij haar onderzoek op basis van het oorlogsdagboek van Aartrijkenaar Jules De Puydt dat er doorheen de oorlog steeds meer diefstallen gepleegd werden. Zij stelde in de tweede helft van 1917 een piek in het aantal diefstallen vast, waarbij het niet enkel meer ging om de ‘kiekendieverij’ van voor de oorlog.³⁵ Bovendien toonde de Nederlandse historicus Albert Eggens aan dat de vermogenscriminaliteit in het neutrale Nederland een gelijkaardige evolutie onderging.³⁶ Ook de gerechtelijke statistieken van Frankrijk, Groot-Brittannië en

³⁰ X. Rousseaux en A. Vrints, “La répression étatique d'un phénomène de crise sociale. Le banditisme pendant et après la Première Guerre Mondiale en Belgique”, in: NEFORS (P.) en TALLIER (P.A.), eds. *En Toen Zwegen de Kanonnen*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2010, p. 274.

³¹ Baclin, Campion en Rousseaux, “Les chiffres en Guerre...”, p. 16.

³² Yocas, *l'influence...*, p. 5.

³³ Baclin, Campion en Rousseaux, “Les chiffres en Guerre...”, pp. 9-10.

³⁴ Rousseaux en Vrints, “La répression étatique...”, p. 292.

³⁵ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 191.

³⁶ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 136.

Italië toonden aan dat het aantal diefstallen in al deze landen toenam in de periode 1914-1918.³⁷

Opmerkelijk is dat het einde van de oorlog niet meteen paal en perk stelde aan het grote aantal diefstallen dat de oorlog met zich mee had gebracht. Integendeel, het aantal rechtszaken met betrekking tot diefstal nam in 1919 nog toe. Wapenstilstand zorgde namelijk niet meteen voor een miraculeuze oplossing voor de schaarste op vlak van eten, kledij, kolen, et cetera. De Duitse bezetters hadden België in de laatste oorlogsjaren volledig leeggeplunderd. Fabrieken waren gesloopt, waardoor er een hoge werkloosheidsgraad was. Bovendien was er een tekort aan woningen, stegen de belastingen en wilden de prijzen maar niet dalen.³⁸ Daarenboven was de overheid haar geweldsmonopolie grotendeels kwijt, waardoor de staat er slechts na enkele jaren en met veel moeite in slaagde een einde te maken aan het banditisme.³⁹ Het aantal diefstallen was sinds 1920 wel al beginnen dalen en zou na 1922 weer op het vooroorlogse peil komen. Zoals later in deze scriptie nog aan bod komt, maakte diefstal berecht door de jeugdrechtbank een parallelle evolutie door als de zonet besproken gerechtelijke instellingen.

De vraag moet nu gesteld worden waarom er tijdens de oorlog zoveel meer diefstallen gepleegd werden. Welke realiteiten liggen verborgen achter deze stijging van de vermogenscriminaliteit? Enerzijds is het mogelijk dat er simpelweg meer diefstallen gepleegd werden. Hierbij kunnen we ons afvragen wat de redenen hiervoor waren. Een vaak aangehaalde reden voor het groeiende aantal diefstallen in periodes van oorlog is dat diefstal frequenter als overlevingsstrategie gebruikt werd. Eggens stelde bijvoorbeeld dat de stijgende vermogenscriminaliteit in Nederland grotendeels te wijten was aan de verslechterde economische situatie. Er waren tekorten aan verschillende producten en een steeds groter wordende groep mensen had moeite om rond te komen, wat hen er toe aanzette om meer te stelen.⁴⁰ Ook ziet men in de sociale desintegratie een oorzaak voor de stijging van het aantal diefstallen tijdens de Eerste Wereldoorlog.⁴¹ Zoals gezegd was de politie in de stedelijke, maar vooral de landelijke gebieden verzwakt door de oorlog. Veel leden van de rijkswacht waren gaan vechten aan het front en de veldwachters hadden hun handen meer dan vol. Het leidde tot de oprichting van boeren- en burgerwachten, maar ook

³⁷ Yocas, *l'influence...*, pp. 35-36, 83, 96.

³⁸ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 212-214.

³⁹ Leloup, Rousseaux en Vrints, "Banditry in Occupied...", p. 93.

⁴⁰ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, pp. 136-141.

⁴¹ Leloup, Rousseaux en Vrints, "Banditry in Occupied...", p. 88.

zij konden geen halt toeroepen aan het groeiende aantal diefstallen en gewapende overvallen. De schaarste en het gebrek aan controle door de politie verlaagde voor velen de drempel om te gaan stelen.⁴² De vraag rijst of deze verklaringen wel voldoende toereikend zijn. Is het mogelijk dat mensen ook gingen stelen uit materialistische overwegingen en uit drang naar winstmaximalisatie, macht en rijkdom? Of was het voor bepaalde een vorm van protest? Zo ja, tegen wie protesteerde men dan? In het tweede hoofdstuk van deze scriptie wordt nagegaan vanuit welke motivaties mensen besloten te gaan stelen.

Daarnaast is het ook mogelijk dat de stijging van het aantal diefstallen tijdens de oorlog veroorzaakt werd doordat gedupeerden minder snel een oogje dichtknepen en vaker aangifte deden van diefstallen dan ze deden in vreedestijd. Volgens François is dat althans het geval, waarover meer in hoofdstuk 3.⁴³ Dit zou wijzen op het feit dat de tolerantiegraad ten opzichte van diefstal tijdens de oorlog lager lag dan in de vooroorlogse periode. In dat geval zou het zogenaamde *dark number*, de niet gerapporteerde diefstallen, voor de oorlog groter zijn dan tijdens de oorlog. Dat aantal hangt namelijk af van de aangiftebereidheid van de bevolking. Een slachtoffer kan immers wegens verschillende redenen weigerachtig staan tegenover een inschakeling van de politie. Zo kunnen slachtoffers de waarde van de gestolen goederen te laag vinden om er een zaak van te maken of kan men schrik hebben voor represailles door de dader.⁴⁴ De schaarste die heerste tijdens de oorlog kan ervoor gezorgd hebben dat men veel zwaarder tilde aan de diefstal van bepaalde goederen. Ook een verharding van de houding van het gerecht zou de stijging kunnen verklaren. De perceptie en de verschuivingen van de tolerantiedrempel ten opzichte van diefstal bij de betrokkenen wordt in hoofdstuk 3 nader onderzocht. Daarbij wordt nagegaan hoe tolerant het gerecht, de slachtoffers en de daders zelf stonden tegenover de gepleegde diefstallen en hoe dit tijdens de oorlog evolueerde in vergelijking met de vooroorlogse situatie.

Er moet van uit gegaan worden dat er altijd een hoop diefstallen onder de radar zullen blijven. De bovenstaande grafiek is dan ook een onderrepresentatie van het werkelijk aantal diefstallen, al blijft de stijgende evolutie wel duidelijk.

⁴² Majerus en Vrints, “De Slagschaduw...”, pp. 243-244.

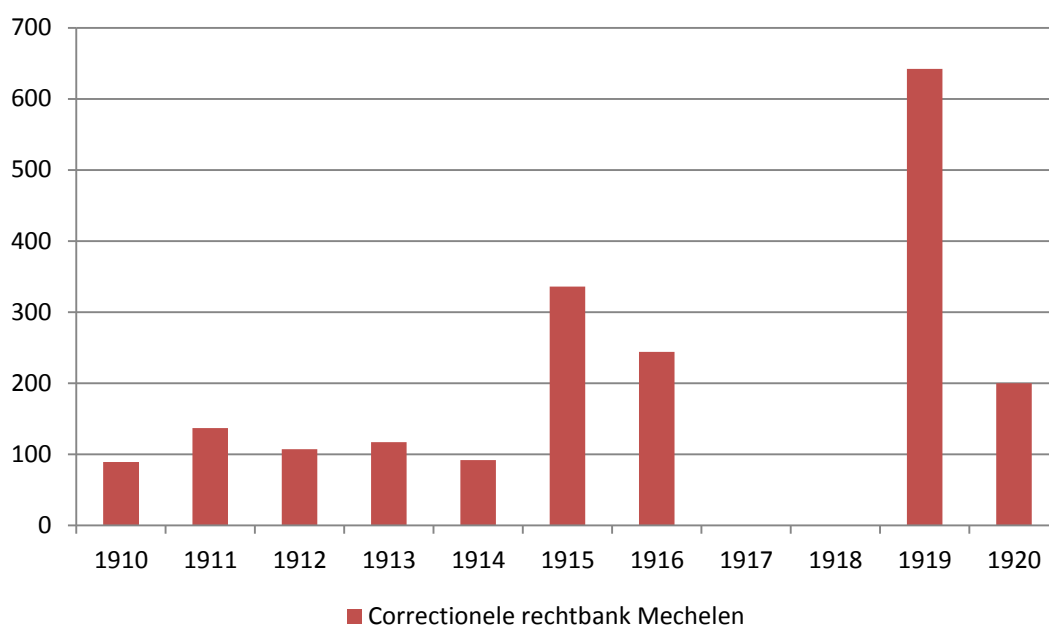
⁴³ François, *Guerres et délinquance juvenile...*, pp. 160-162.

⁴⁴ Eggen, *Van daad tot vonnis...*, pp. 16-19.

1.2 Diefstal in het arrondissement Mechelen

In deze scriptie wordt gepoogd een antwoord te geven op de bovenstaande vragen aan de hand van de rechtszaken die voorkwamen bij de correctionele rechtbank in Mechelen in 1912 en 1917. Aan de hand van deze twee steekproefjaren kan de vooroorlogse situatie vergeleken worden met de situatie tijdens de oorlog. Onderstaande grafiek toont hoe de situatie in Mechelen de nationale trend volgt. Het aantal diefstallen in Mechelen in de periode 1910-1920 maakte een gelijkaardige ontwikkeling door als de rest van België. Een onderzoek naar diefstal aan de hand van de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen lijkt dus representatief voor de situatie in de rest van België.

Grafiek 2: Het absolute aantal vervolgte diefstallen door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen, 1910-1920.



Bron: *Statistique judiciaire de la Belgique*, 1910-1920.

Volgens de *Statistique judiciaire* berechtte de correctionele rechtbank van Mechelen in 1912 107 diefstallen. In de geraadpleegde vonnisboeken resulteert dit in 81 zaken. Dit verschil komt er door de samenvoeging van verschillende dossiers van het parket, waardoor die samen in één rechtszaak behandeld werden. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer de feiten door eenzelfde dader gepleegd zijn en er ‘aanhechting’ bestaat tussen de zaken ingeschreven onder de nummers X en Y van het notitieboek van het

parket'. In deze 81 zaken stonden in totaal 145 aantal personen terecht voor het plegen 114 feiten.

De gegevens voor het tweede steekproefjaar, 1917, zijn op de grafiek wegens de boven vermelde reden blanco. De vonnisboeken wezen echter uit dat er in dat jaar 310 zaken verband hielden met de berechting van diefstal. Hierbij gaat het om 615 beschuldigen die samen 363 feiten pleegden. Het aantal diefstallen in het arrondissement Mechelen lijkt dus gedurende de oorlogsperiode vooral te stijgen, met een piek in de tweede helft van de oorlog.

Wel moet opgemerkt worden dat niet al deze feiten in de steekproefjaren zelf gepleegd zijn. Het gebeurde regelmatig dat er een aantal weken of maanden tussen een bepaald feit en de rechtszaak zat, waardoor in 1917 ook nog diefstallen uit 1916 of zelfs 1915 en 1914 berecht werden. Dit is tevens ook de reden waarom in dit onderzoek 1917 als steekproefjaar gekozen werd. In dat jaar werden enkel diefstallen behandeld die plaatsvonden tijdens de oorlog, iets wat bij de rechtszaken van 1916 niet altijd het geval was.

Het verschil tussen het totale aantal rechtszaken dat betrekking had op diefstal in 1912 en in 1917 is dus opvallend. Toch bleef in het arrondissement Mechelen het totale aantal rechtszaken, dus ook de zaken met betrekking tot andere vormen van criminaliteit, in beide steekproefjaren ongeveer stabiel: 541 vervolgte zaken in 1912 ten opzichte van 584 vervolgte zaken in 1917. Dat houdt in dat in 1912 14,91% van de zaken betrekking hadden op diefstal, terwijl dat in 1917 maar liefst 53,08% was. Het lijkt er dus op dat de vervolging van diefstal tijdens de oorlog meer prioriteit had dan er voor. Dit gaat vooral ten koste van zaken die betrekking hadden op geweldscriminaliteit. Het aantal gevallen van smaad of geweld tegen de politie en het toebrengen van slagen en kwetsuren daalde enorm. Bij de Belgische jeugdrechtbanken was een gelijkaardige evolutie te zien. De stijgende prioriteit voor de vervolging van diefstal had een omgekeerde beweging bij de misdrijven tegen personen en zeden tot gevolg.⁴⁵ Dit stemt overeen met de gang van zaken in grote delen van Europa.⁴⁶ In Nederland stelde Eggens bijvoorbeeld een daling van de geweldscriminaliteit vast tegenover een stijging van de vermogenscriminaliteit.⁴⁷ Dit toont aan dat er voor en tijdens de oorlog verschillende prioriteiten waren binnen de vervolgingscapaciteit van het gerecht. Voor de oorlog had men minder oog voor diefstal,

⁴⁵ François, *Guerres et délinquance juvenile...*, p. 183.

⁴⁶ Leloup, Rousseaux en Vrints, "Banditry in Occupied...", p. 87.

⁴⁷ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 141.

maar des te meer voor andere vormen van criminaliteit. Tijdens de oorlog werd de vervolging van diefstal een prioriteit, waardoor het vaker vervolgd werd. Het is een indicatie dat het gerecht tijdens de oorlog minder tolerant stond ten opzichte van diefstal dan er voor. In hoofdstuk 3 van deze scriptie wordt dat diepgaander onder de loep genomen.

2 De Eerste Wereldoorlog in België en in de regio Mechelen

Vooraleer de diverse aspecten van diefstal in de regio Mechelen geanalyseerd worden, is het nodig om eerst in te gaan op de politieke, sociale en economische omstandigheden van België, en meer concreet Mechelen, tijdens de Duitse bezetting in de Eerste Wereldoorlog. De context waarbinnen de diefstallen zich afspeelden is namelijk van groot belang wanneer de motivatie van de dieven en de reactie van de bevolking en het gerecht op diefstal bestudeerd worden.

2.1 De politieke situatie

“De een of andere stommeit in de Balkan zal de eerstvolgende oorlog veroorzaken.”⁴⁸

Otto von Bismarck

Het bleken profetische woorden. Toen de Bosnisch-Servische student Gavrilo Princip op 28 juni 1914 de Oostenrijks-Hongaarse kroonprins Franz Ferdinand vermoordde, was dit het startschot van een reeks gebeurtenissen die later bekend zou staan als de Grote Oorlog. Gebonden door allianties en bondgenootschappen werd een groot deel van Europa in het conflict betrokken.⁴⁹ Als dominostenen verklaarde het ene land de oorlog aan het andere. In een notendop komt het op het volgende neer: Oostenrijk verklaarde Servië de oorlog. Duitsland koos partij voor die eerste, Rusland voor de tweede. Het gevolg was dat Duitsland de oorlog verklaarde aan Rusland. Door de Frans-Russische alliantie en een oude vijandschap met Duitsland kwam Frankrijk aan de zijde van Rusland te staan. Ook die andere industriële grootmacht, Groot-Brittannië, sloot zich aan bij deze partij. De Britten vreesden dat Duitsland de Britse overheersing op zee in het gedrang zou brengen. Het verdeelde Europa in twee machtsblokken: de centrale mogendheden versus de geallieerde landen.⁵⁰

Dat België uiteindelijk ook in het conflict meegezogen zou worden, kwam voor velen als een grote verrassing. Sinds de stichting van België in 1830 was het immers een neutraal

⁴⁸ Otto von Bismarck, geciteerd in B. Tuchman, *De kanonnen van augustus: de eerste oorlogsmaand van 1914*. Amsterdam, Elsevier, 1987, p. 93.

⁴⁹ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 51-52; Tuchman, *De kanonnen van augustus...*, pp. 93-94.

⁵⁰ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 23-24; De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 50-60; Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 11.

land, dat dienst deed als buffer tussen Duitsland en Frankrijk. Aangezien Groot-Brittannië garant stond voor dit neutrale statuut en militair zou ingrijpen indien het geschonden werd, hadden de meeste Belgen aanvankelijk geen schrik om betrokken te raken bij het conflict. Desondanks besliste de regering al in 1913 om de algemene dienstplicht in te voeren.⁵¹ Op 28 juli 1914, een maand na de moord op Ferdinand, werd de Belgische krijgsmacht gemobiliseerd en verkeerde het leger in staat van versterkte vredesvoet. België was bereid zijn neutraliteit te verdedigen als het daar op aan zou komen. Op de laatste dag van de maand werd dit uitgebreid naar een algemene mobilisatie, nadat Duitsland geen garantie gaf dat het België ongemoeid zou laten. Meer nog, op twee augustus stelde Duitsland de Belgische regering voor een ultimatum. Ze wilden een vrije doortocht over het Belgische grondgebied. België was namelijk de kortste weg naar Frankrijk. Het ultimatum werd geweigerd, waardoor het Duitse leger België op vier augustus langs Visé en Malmedy binnentrok.⁵²

De verovering van België ging gepaard met heel wat geweld. Wanneer dorpen en steden zich probeerden te verdedigen tegen de Duitse troepen, waren de Duitsers niet schuw om zich te wreken voor de vertraging in hun opmars. Vernielingen, opeisingen en andere wraakacties waren schering en inslag.⁵³ Het ergste geweld greep stevast plaats na een terugslag voor het Duitse leger.⁵⁴ De Belgen konden de Duitse troepen niet lang tegenhouden. Al op zes augustus was Luik bezet en op twintig augustus kwam ook Brussel in Duitse handen. De Belgen moesten zich steeds verder terugtrekken.⁵⁵ Hoe verder de Duitse troepen oprukten, hoe meer ook Mechelen zich voorbereidde op een confrontatie. De stad speelde namelijk een belangrijke rol in de verdediging van de Antwerpse fortengordel.⁵⁶ Eind augustus kwam Mechelen in de vuurlinie te liggen. Op negentien augustus werd het hoofdkwartier van de legertop naar Mechelen verplaatst. De volgende dag moest het voltallige Belgische veldleger zich terugtrekken binnen de Antwerpse fortengordel. Zo kwam de regio Mechelen te midden van de strijd te liggen.⁵⁷

Op 25 augustus werd de stad voor het eerst aangevallen. Ook de dagen daarna waren er verschillende gevechten tussen de Belgische en de Duitse troepen. Deze gingen gepaard met heel wat verwoestende bombardementen, waardoor het grootste deel van de bevolking

⁵¹ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 46.

⁵² De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 60-65; Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 11.

⁵³ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 82-87.

⁵⁴ *Ibid.*, pp. 91-92.

⁵⁵ S. Van Clemen, *Den oorlog verklaard! De Grootte Oorlog in de provincie Antwerpen*. Antwerpen, Provincieraad Antwerpen, 2003, p. 12.

⁵⁶ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 36; Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 226.

⁵⁷ Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 227.

op de vlucht sloeg. Zeker toen de legertop en de Belgische troepen op 26 augustus uit Mechelen wegtrrokken, volgden heel wat inwoners van de regio Mechelen in hun kielzog. Mechelen liep langzaam leeg. Bij de bombardementen op 27 en 28 augustus was al zo'n 90% van de bevolking weggetrokken. Velen zouden pas na de oorlog terugkeren.⁵⁸ Ook in de rest van België zijn veel mensen gevlucht. Vaak trokken ze naar Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland. Toen de situatie zich enigszins herstelde kwamen de meesten terug. Toch bleven meer dan een half miljoen mensen tot na Wapenstilstand in het buitenland.⁵⁹

Op zes september werd Mechelen voor de voorlopig laatste keer onder vuur genomen, al was er vrijwel niemand meer in de stad. Omdat de maand september grotendeels rustig bleef, kwamen halverwege september de eerste mensen langzaam terug naar Mechelen. Op 27 september probeerden de Duitsers Mechelen opnieuw in te nemen, waar ze uiteindelijk ook in slaagden. Op 28 september namen ze de stad definitief in.⁶⁰

Ook op andere plaatsen kregen de Belgische troepen het moeilijk. De beter voorbereide Duitsers kregen uiteindelijk overal het voordeel. Het Belgische leger kon de fortengordel rond Antwerpen niet meer verdedigen. Op zes oktober werd het veldleger uit de stad geëvacueerd. Zelfs de beloofde hulp uit Groot-Brittannië kon de beslissing niet meer tegenhouden. Op tien oktober gaf de vesting Antwerpen zich definitief over, waarmee België voor een groot deel bezet was.⁶¹ De koning weigerde echter het leger over te geven. Hij nam de beslissing om het Belgische leger terug te trekken langs de kustlijn. Een massale aftocht naar de Westhoek kwam op gang richting de IJzerlinie in West-Vlaanderen, waar voor vier jaar lang de stellingenoorlog begon.⁶² Het IJzerfront zou drie jaar lang niet meer veranderen. Voor de rest van België betekende dit de start van een vier jaar durende bezetting. Zo'n 60 à 80.000 Duitsers controleerden de bevolking van het bezette land.⁶³

België werd onderverdeeld in twee gebieden. Ten eerste was er het *Etappengebied*, wat ongeveer overeenkomt met het huidige West- en Oost-Vlaanderen, het westelijk deel van Henegouwen en een stuk in Luxemburg. Dit stond onder een militair bestuur. De macht lag vrijwel volledig in handen van de *Kommandantiüre*. Dit had een zeer schrikwekkend bestuur, zeker naarmate de oorlog vorderde.

⁵⁸ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 43-53; Clerbout, "Het dagelijks leven...", pp. 229-234.

⁵⁹ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 112-113.

⁶⁰ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 60-64; Clerbout, "Het dagelijks leven...", pp. 232-233.

⁶¹ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 102-105; Van Clemen, *Den oorlog verklaard...*, p. 15.

⁶² Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 75; De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 106-110.

⁶³ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 94.

Ten tweede was er het *Generalgouvernement*, ook het *Okkupationsgebiet* genoemd. Dit omvatte de rest van België, en dus ook de hier bestudeerde regio Mechelen. Aan het hoofd van dit gebied stond een gouverneur-generaal. Aanvankelijk was dit veldmaarschalk Colmar von der Goltz. Die werd na een paar maanden vervangen door Moritz Freiherr von Bissing. Toen die in april 1917 stierf, werden zijn taken overgenomen door Ludwig von Falkenhausen. Zij bestuurden België als het ware als een kolonie. Zeker vanaf 1917 buitten ze het land volledig uit. Het Duitse bestuur wordt dan ook vaak in twee periodes opgedeeld. De eerste helft, tot 1916, probeerde men nog rekening te houden met de noden en het ongenoegen van de bevolking. Vanaf 1917 had de Duitse bezetter geen medelijden meer. Goederen werden in steeds grotere mate gevorderd, burgers werden steeds vaker vervolgd en gedeporteerd naar Duitsland. In dit *Okkupationsgebiet* was er ook een burgerlijk bestuur, het zogenaamde *Zivilverwaltung*, dat zich bezighield met het dagelijks bestuur van het land, onder leiding van Maximilian von Sandt.⁶⁴

Ook op lagere niveaus werd deze organisatie overgenomen. Aan het hoofd van elke provincie stond een militair gouverneur, altijd een generaal, en een voorzitter van de provinciale *Zivilverwaltung*. De Antwerpse provinciegouverneur, baron van de Werve et de Schilde, bleef in functie, al was hij niet meer het feitelijke hoofd van de provincie. Dat hoofd was de voorzitter van het burgerlijk bestuur. Het ging om J. Strandes (1914-1915), J. Sthamer (1915-1916) en senator dr. Schramm (1916-1918). Op arrondissementeel niveau stond een burgerlijke commissaris aan het hoofd. Voor het arrondissement Mechelen was dat *Zivilkommissar* von Abel. Op gemeentelijk niveau bleef alles min of meer bij het oude. De burgemeester bleef in functie en de gemeenteraad werd niet ontbonden.⁶⁵ Wel moesten de gemeentebesturen verantwoording afleggen aan de arrondissementele *Kreischefs* en *Zivilkommissare*. In Mechelen was die *Kreischef* kolonel Pohlman, die op drie november 1914 al vervangen werd door Graf von Wengersky. In mei 1915 kwam alweer een nieuwe *Kreischef*, kolonel Jochmus. In grotere garnizoensteden was ook nog een *Kommandantur* aanwezig. Die waakte over het stadsbestuur en werd geleid door Rittmeister von Sandt. In Mechelen was die gevestigd in de Lakenhalle.⁶⁶

Er bestaat een groot verschil tussen de gevolgen van de oorlog in het *Etappengebiet* en het *Okkupationsgebiet*.⁶⁷ Hoewel het bestuur van die laatste wel samenwerkte met het

⁶⁴ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 114.

⁶⁵ *Ibid.*, pp. 115-117.

⁶⁶ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 115-118; De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 140-141; Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 42.

⁶⁷ Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 241.

Duitse militair bestuur, was het minder gewelddadig in vergelijking met dat van het *Etappengebied*. Het bezettingsregime daar was nog harder dan in de rest van het land.⁶⁸ Toch staat het buiten kijf dat de bezetting zwaar woog op alle Belgische inwoners, in alle bezette gebieden. Vrijwel iedereen werd getroffen door de sociaal-economische impact van de Duitse bezetting. De oorlog ontzag niets of niemand.⁶⁹

2.2 De sociaal-economische situatie

Ongetwijfeld heeft de sociaal-economische situatie in België, en meer bepaald in de regio Mechelen, een rol gespeeld bij veel diefstalplegers. Aangezien in dit onderzoek onder andere nagegaan wordt door welke overwegingen en standpunten mensen overgingen tot het plegen van diefstal, is het belangrijk eerst even deze context te schetsen alvorens in te gaan op de resultaten van dit onderzoek. Vooral de voedselproblematiek is daarbij van belang.

Al meteen na de start van de oorlog kampte België met een voedselprobleem. Aangezien het neutrale België niet verwachtte in de oorlog betrokken te raken, had de regering slechts weinig inspanningen gedaan om het land hierop voor te bereiden. Zo waren geen voedselvoorraden aangelegd. Wel had de regering de uitvoer van voedselwaren een halt toegeroepen, maar voor een land dat het meeste van zijn voorraden haalde uit import was dit geen afdoende oplossing. Voor de oorlog was België de vijfde economische macht ter wereld. Het merendeel van de bevolking werkte in de industrie, waardoor de benodigde voedselvoorraden niet van het eigen platteland kwamen, maar uit het buitenland. Driekwart van het voedsel werd geïmporteerd. Voor tarwe en graan liep dit zelfs op tot 80%. Die afhankelijkheid van buitenlandse invoer werd al problematisch in de eerste maanden van de oorlog. Om de opmars van de Duitsers tegen te houden beslisten de geallieerden, met Groot-Brittannië op kop, om een handelsembargo op te richten tegen Duitsland, zijn medestanders en zijn bezette gebieden. Ook de neutrale landen, zoals Spanje, Nederland en de Verenigde Staten exporteerden niet meer naar België. Van de Duitse bezetter zelf moest België ook geen hulp verwachten. Zij weigerden in te staan voor de Belgische voedselvoorziening en vorderden daarbovenop heel wat voedselvoorraden

⁶⁸ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 141.

⁶⁹ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 11.

om naar Duitsland af te voeren. Bovendien was er in de eerste oorlogsmaanden grondig geplunderd.

België moest dus zelf zijn boontjes zien te doppen, maar dat was niet eenvoudig. Boerderijen waren verlaten of platgebrand, er was een gebrek aan grondstof (vooral mest), een groot deel van de arbeidskracht was gemobiliseerd, gevlucht of tewerkgesteld in Duitsland en de Duitse opeising van de paarden veroorzaakte een gebrek aan trekkracht. Het zorgde er voor dat de al lage landbouwopbrengsten gedurende de oorlog steeds meer daalden, waarbij ze weer even laag waren als in het Ancien Régime. Bovendien ging de oogst vaak naar het Duitse leger, of kwam het terecht op de voor velen onbetaalbare zwarte markt.⁷⁰

Al na enkele weken dreigde vooral in de steden een voedseltekort. De voorraden die verschillende gemeenten in de weken na de inval nog in der haast hadden aangekocht waren al na een paar maanden opgebruikt.⁷¹ Bovendien rezen de prijzen zowel op de officiële als op de zwarte markt de pan uit. Een hongersnood was nakend.⁷² Officiële instanties gingen over tot gecontroleerde hulpacties om de bevolking van voedsel te voorzien.⁷³ Ook de lokale stadsbesturen en private weldoeners deden wat ze konden.⁷⁴

Een eerste ingreep was het verlagen van de voedselprijzen. Enkele dagen na de uitbraak van de oorlog stelde een aantal burgemeesters maximumprijzen in voor bepaalde voedingsmiddelen. Halverwege augustus werd dit een nationale strategie. Zo legde de Mechelse burgemeester Karel Dessain maximumprijzen op voor onder andere bloem, brood, aardappelen, tarwe, zout, suiker en rijst. Ook mochten burgemeesters binnen hun machtsgebied producten vorderen tegen de afgesproken prijzen om op die manier een eerlijke verdeling van het voedsel te bewerkstelligen. Dit bracht heel wat problemen met zich mee. Ondanks de zware straffen voor het niet naleven van de maximumprijzen, werden veel producten overgeheveld naar de zwarte markt, waar de prijzen ongecontroleerd stegen.⁷⁵ Bovendien hadden de gemeentebesturen niet genoeg geld om extra voedsel aan te kopen en was er op den duur ook niet meer genoeg voedsel om op te eisen.⁷⁶ Er moest meer voedsel verworven en gedistribueerd worden.

⁷⁰ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 65; Nath, *Brood willen we hebben...*, pp. 11-12, 45-47; P. Scholliers, "België dreunt in zijn voegen. Sociale en politieke troebelen, 1914-1921", in: PEETERS (J.), VANHEMELRYCK (F.), et al., eds. *Mensen in oorlogstijd*. Brussel, UFSAL, 1988, p. 152.

⁷¹ Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 241; De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 114-115.

⁷² Scholliers, "België dreunt in zijn voegen...", p. 152.

⁷³ Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 242.

⁷⁴ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 15.

⁷⁵ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 37-38; Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 242.

⁷⁶ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 48.

Een belangrijke speler hierin was het Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit, een organisatie die enkele maanden na de Duitse inval werd opgericht.⁷⁷ Het Komiteit vloeide voort uit het ‘Centraal Comité voor Hulp’, opgericht in Brussel met Emile Francqui als voorzitter van het uitvoerend comité. Omdat steeds meer gemeenten op de kar sprongen werd het getransformeerd in het Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit. Zij rekenden op internationale solidariteit en zochten een manier om ondanks de economische blokkade voedselproducten te kunnen importeren. Nadat het Duitse Gouvernement-Generaal in Brussel de Britten verzekerde dat de voedselhulp niet door het Duitse leger in beslag zou worden genomen, werd op 22 oktober de *Commission for Relief in Belgium* opgericht, onder het voorzitterschap van de Amerikaan Herbert Hoover. Zij beschikten over de reserves van de Belgische banken in het buitenland en de fondsen van de regering in Frankrijk. Daarmee werd voedsel aangekocht en via de haven van Rotterdam naar België geïmporteerd. Dit vervoer stond onder bescherming van ambassadeurs van de neutrale landen Spanje, Nederland en de Verenigde Staten. In België zelf verdeelde het Voedingskomiteit het voedsel over het hele land. Daarbij kon het rekenen op een netwerk van provinciale en gemeentelijke afdelingen.⁷⁸ In elke Belgische provincie was een provinciaal hoofdcomité opgericht. In de provincie Antwerpen werd dit geleid door de advocaat en liberale volksvertegenwoordiger Louis Franck. Het Antwerpse comité stond boven drie arrondissementscomités. Eén daarvan was Mechelen, onder leiding van Francis Dessain. Dit stond in voor de verdeling van goederen aan de lokale comités die vrijwel in elke gemeente actief waren.⁷⁹ Het Voedingscomité in Mechelen was zeer succesvol. Vanaf 28 oktober werd soep uitgedeeld in de stad. Na één maand was de soep daarvoor nodig gestegen van 1700 liter naar 4800 liter.⁸⁰ Iedereen had recht op evenveel, al moesten de meer gegoede mensen er iets voor betalen en de andere niet.⁸¹

Gedurende de hele oorlog bleef de buitenlandse hulp bestaan. Wanneer de Verenigde Staten in 1917 de kant van de geallieerden koos, werd hun taak in de *Commission for Relief in Belgium* overgenomen door een Spaans-Nederlands comité. In de vier oorlogsjaren heeft het zo’n 5.174.431 ton hulpgoederen ingevoerd ter waarde van ongeveer 880 miljoen dollar. Op het einde van de oorlog beschikte het over 2313 schepen om

⁷⁷ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 15.

⁷⁸ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 142-144; Clerbout, “Het dagelijks leven...”, pp. 243-244; De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 115-117; Nath, *Brood willen we hebben...*, pp. 49-53, 62-64; Van Clemen, *Den oorlog verklaard...*, p. 31.

⁷⁹ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 142-144; Clerbout, “Het dagelijks leven...”, pp. 250-251.

⁸⁰ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 81-82.

⁸¹ Clerbout, “Het dagelijks leven...”, p. 255.

hulpgoederen aan te voeren. In totaal werd 1 miljard dollar steungeld ingezameld. In mei 1915 overleefden zo'n drie van de zeven miljoen Belgen met de hulp van het Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit. In de vier oorlogsjaren kwam dit neer op een totaal van bijna tien miljoen mensen die gesteund werden.⁸²

Toch kon het Komiteit geen mirakels verrichten. Zo hadden vrijwel alle plaatselijke afdelingen van het Nationale Hulp- en Voedingskomiteit te kampen met financiële problemen. Daarnaast was er bij het Komiteit soms niets te verkrijgen en waren de rantsoenen niet altijd toereikend.⁸³ Zo werd in Mechelen eind 1914 al beslist om de voorwaarden om steun te ontvangen te verstrengen. Toen al waren er gezinnen die vrijwel niets meer hadden, zelfs geen geld om in de winkels of op de zwarte markt extra voedsel te kopen als aanvulling van hun rantsoen.⁸⁴ Slechts weinig mensen hadden de financiële mogelijkheden om hun centen te besteden aan andere zaken dan voedsel of kleding. Geld bijverdienen was ook geen sinecure. De economie viel vlak na het uitbreken van de oorlog vrijwel volledig stil, waardoor veel mensen zonder werk vielen. In 1915 opende wel weer een aantal fabrieken, zoals de gasfabriek en het Arsenaal in Mechelen, maar de werkloosheid bleef groot. Sommige fabrieken vielen stil door een tekort aan grondstoffen. Andere, zoals de machinebouw en de metaalfabrieken, weigerden dan weer te werken omdat hun productie in de kaart van de Duitse bezetter kon spelen. In de meeste sectoren, waaronder de textiel- en metaalnijverheid en de bouwsector, konden veel mensen hun baan niet behouden. Veel werklieden moesten noodgedwongen thuis blijven omdat honderden fabrieken en werkplaatsen niet meer naar behoren functioneerden.⁸⁵ Het Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit schatte dat er tijdens de oorlog gemiddeld 560.000 arbeiders werkloos waren. Het ging voornamelijk om industriearbeiders. 69% van de Belgen was werkloos. In de steden of industriegebieden kon dit oplopen tot zo'n 80%.⁸⁶

Toch kan gesteld worden dat in de eerste twee oorlogsjaren een redelijk peil van voedselvoorziening gehaald werd, mede dankzij de voedselhulp, de vooroorlogse voorraden en de illegale import en smokkel uit Nederland. Vanaf de winter van 1916-1917 ging het echter van kwaad naar erger. Sinds de Verenigde Staten actief deelnamen aan de oorlog, kwam steeds minder voedsel aan in België. Ook de duikbotenoorlog die sinds het voorjaar van 1917 aan de gang was had hier geen positief effect op.

⁸² Clerbout, "Het dagelijks leven...", pp. 245-250; De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 118.

⁸³ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 150-151.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 86.

⁸⁵ Clerbout, "Het dagelijks leven...", pp. 272-274; De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 126, 232.

⁸⁶ Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 278; Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 69.

Waar tussen augustus en oktober 1916 nog 220.000 ton tarwe werd ingevoerd, was dit in maart 1917 nog maar slechts 5745 ton. Sinds 27 april 1917 was er zelfs geen bevoorrading meer binnengekomen vanuit Rotterdam.⁸⁷ De schaarste sloeg steeds harder toe, en daarmee ook de honger en de kou. De voedselprijzen waren tussen 1914 en 1917 meer dan verdubbeld. Voor de oorlog kregen mensen ongeveer 2800 à 3500 kilocalorieën per dag binnen. Tegen september 1917 was dit zodanig gedaald dat men een tekort van minstens 50% kilocalorieën had. Het broodrantsoen in Mechelen werd bijvoorbeeld verminderd tot 200 gram per dag. Dat was nog niet de helft van wat in 1912 per persoon werd geconsumeerd. Het menu werd steeds eenzijdiger en afschrikwekkender. Het resultaat was een verzwakte bevolking, waardoor het sterftcijfer toenam en het aantal geboortes daalde.⁸⁸ 65% van de bevolking was permanent ondervoed, hoofdzakelijk arbeiders en mensen uit de middenklasse. Slechts 35% van de bevolking was vrijwel niet getroffen. Het ging voornamelijk om rijken en boeren. Zij hadden genoeg voedsel en geld om te kunnen overleven. 90% van de bevolking kon enkel voedsel halen bij liefdadige instellingen.⁸⁹ Mensen kwamen echter ook op andere manieren aan bepaalde benodigdheden. Diefstal was zo'n methode. In het volgende hoofdstuk wordt nagegaan vanuit welke motivaties mensen diefstallen pleegden. Hierbij kunnen diefstal als overlevingsstrategie, diefstal uit winstmaximalisatie of diefstal als vorm van protest onderscheiden worden.

⁸⁷ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 151-152; Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 256.

⁸⁸ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 151-152; De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 124; Nath, *Brood willen we hebben...*, pp. 13-14; Scholliers, "België dreunt in zijn voegen...", pp. 153-160.

⁸⁹ Clerbout, "Het dagelijks leven...", pp. 272-273; Nath, *Brood willen we hebben...*, pp. 13-14, p. 110.

Hoofdstuk 2. De drijfveren voor het plegen van diefstal

In dit hoofdstuk wordt nagegaan welke motieven mensen konden hebben bij het plegen van diefstal. Dit is echter geen sinecure, aangezien de intentie achter sommige types van diefstal ambigu kan zijn. Hier werd een onderscheid gemaakt tussen diefstal als overlevingsstrategie, diefstal uit het streven naar winstmaximalisatie en diefstal als vorm van protest. Het is echter mogelijk dat meerdere motieven zich met elkaar vermengen. De Amerikaanse professor politieke wetenschappen James Scott deed onderzoek naar rurale diefstal in het achttiende-eeuwse Engeland. Daarbij kwam hij tot de vaststelling dat een Engelse stroper zowel uit geweest kan zijn op een daad van verzet, maar dat hij evengoed zijn zinnen had gezet op een stoofpotje van konijnenvlees. Een Aziatische boer die rijst verborg voor de belastinginner kon dit zowel doen uit protest tegen de hoge belastingen, maar ook uit voorzorg dat hij voldoende rijst zou hebben om een bepaalde periode door te komen.⁹⁰ De intentie van een diefstalpleger onderzoeken is dus vaak geen zaak van definitie, maar van interpretatie. Aangezien we de daders zelf niet kunnen ondervragen, moeten hun intenties onderzocht worden aan de hand van hun getuigenverklaringen aan de politie en de rechtbank. Hierbij moet er echter rekening mee gehouden worden dat veel daders wellicht gelogen hebben om zich in een positiever daglicht te stellen. Ook externe gegevens kunnen meer inzicht verschaffen in de motieven van de daders, zoals de sociale klasse waartoe ze behoren, de aard van de gestolen voorwerpen en hun plannen met die voorwerpen. Zijn de gestolen goederen bedoeld voor directe consumptie of voor verkoop op de zwarte markt? In principe kan elk van de onderstaande theorieën ondersteund worden door empirisch bewijsmateriaal. Hieronder worden ze alle drie onder de loep genomen.

⁹⁰ J. Scott, "Everyday Forms of Peasant Resistance", in: *The Journal of Peasant Studies*, 12 (1986), 2, p. 23.

1 Diefstal als overlevingsstrategie

1.1 De herintrede van overlevingsstrategieën tijdens de Eerste Wereldoorlog

In het begin van de negentiende eeuw ging de maatschappij van boeren en ambachtslui over naar een samenleving van fabrieken en loonarbeiders. Deze loonarbeid was echter niet de enige manier om inkomsten te verwerven. Er waren nog tal van overlevingsstrategieën te vinden, gaande van bedelen en rondtrekken tot het leven van eigen of collectieve grond. Het was een algemeen gebruik dat bossen en weiden collectief bezit waren, waardoor iedereen ze kon benutten. Diverse middelen werden aangewend om periodes van armoede te overbruggen. Ook diefstal deed dienst als overlevingsstrategie. Door een privatisering van het land verdwenen deze collectieve gronden echter steeds meer, waardoor ook de overlevingslandbouw verdween. De boeren gingen steeds vaker in fabrieken werken om de eindjes aan elkaar te knopen. Het industrieel kapitalisme verdreef uiteindelijk alternatieve overlevingsstrategieën.⁹¹

Tijdens de oorlog was de sociaal-economische situatie zoals gezegd sterk veranderd. Velen hadden geen werk meer en de rantsoenen van het Nationaal Hulp- en Voedingskomitee waren voor veel mensen niet voldoende. Eigen middelen moesten vaak soelaas bieden, maar velen hadden geen geld om op de vrije of de zwarte markt eten en andere benodigdheden te kopen. Daarom doken tijdens de oorlog weer informele (overlevings)strategieën op om aan de noden te voldoen. Eén daarvan was de soepkeuken als supplementair voedsel. In steden richtten lokale besturen volkstuintjes op. Ook bedelaars doken weer op in het straatbeeld. Een Amerikaanse gezant schreef in september 1914 dat er voor het eerst sinds lang weer vrouwen op straat bedelden. Groepen bedelaars trokken vanuit de steden vaak naar boerderijen op het platteland om wat voedsel bijeen te sprokkelen.⁹² Een andere beproefde overlevingsstrategie was prostitutie. Veel vrouwen gingen dubieuze relaties aan met Duitse soldaten om geld te verdienen. Op die manier konden ze zorgen dat hun familie voldoende eten had.⁹³ Hoe langer de oorlog aansloopte, hoe meer dit soort overlevingsstrategieën opdoken en hoe crucialer ze werden. De toename van het aantal diefstallen doet vermoeden dat ook deze overlevingsstrategie terug was van

⁹¹ Nath, *Brood willen we hebben...*, pp. 18-19.

⁹² De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 114-115; A. Vrints, *Food and nutrition*, in: <http://encyclopedia.1914-1918online.net/article/food_and_nutrition_belgium>, geraadpleegd op 19.01.2015.

⁹³ Clerbout, "Het dagelijks leven...", pp. 301-302; Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 197.

weggeweest.⁹⁴ Om dit vermoeden te bevestigen of te ontcrachten werd in de vonnisboeken gekeken naar de aard van de gestolen goederen en de periodes van diefstal. Ook persoonlijke informatie over de dieven kan helpen om te achterhalen in welke mate diefstallen gepleegd werden als overlevingsstrategie. Hierbij kunnen verschillende elementen onderzocht worden, zoals de beroepscategorie waartoe de daders behoren, de plaats waar ze leven en de plaatsen waar het meeste gestolen wordt.

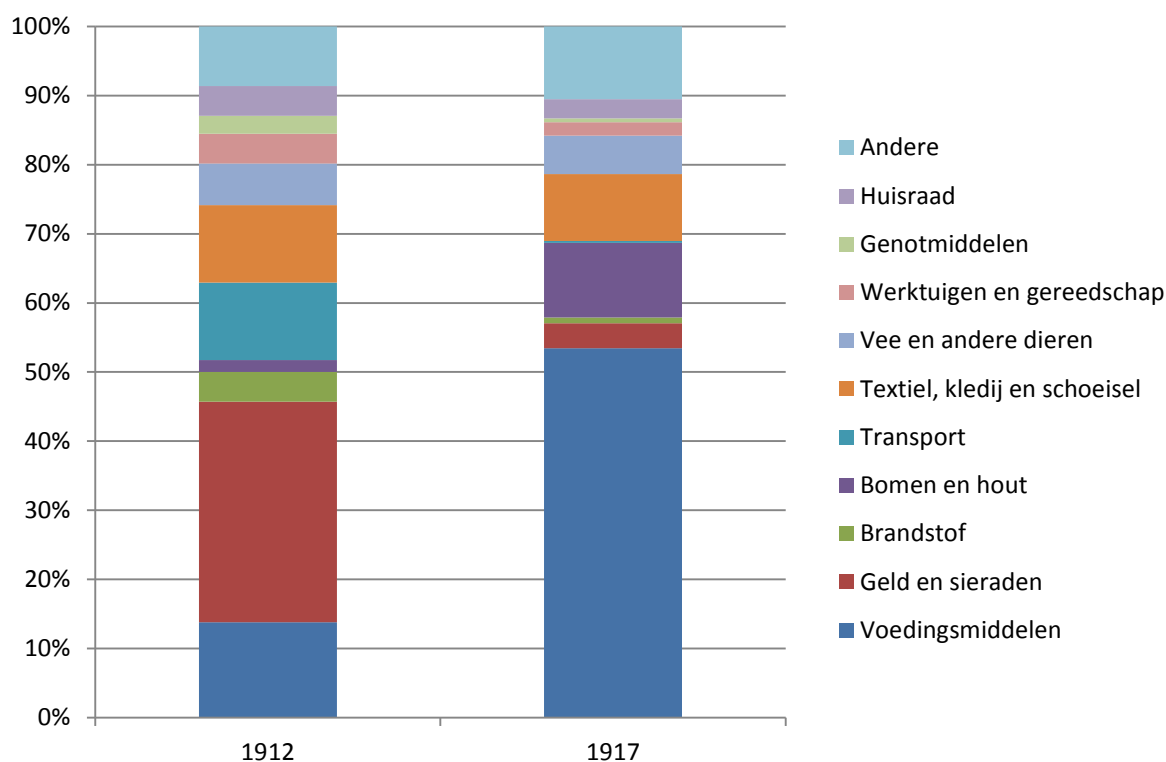
⁹⁴ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 114-115; Vrints, *Food and nutrition*, in: <http://encyclopedia.1914-1918 online.net/article/food_and_nutrition_belgium>, geraadpleegd op 19.01.2015.

1.2 Indicaties van diefstal uit economische noodzaak

1.2.1 De gestolen goederen

Een eerste element dat kan wijzen op diefstal als een overlevingsstrategie is de aard van de gestolen goederen. Om dit na te gaan, werden alle gestolen goederen uit 1912 en 1917 onderverdeeld in elf categorieën: voedingsmiddelen; geld en sieraden; brandstof; bomen en hout; transport; textiel, kledij en schoeisel; vee en andere dieren; werktuigen en gereedschap; genotmiddelen; huisraad en andere.⁹⁵

Grafiek 3: Het procentuele aantal goederen per categorie dat gestolen werd door de beklaagden vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

De grafiek toont aan dat de aard van de gestolen goederen zowel voor als tijdens de oorlog zeer divers was. Globaal gezien werden voedingsmiddelen, geld en juwelen en textiel, kledij en schoeisel het meeste gestolen. Toch liggen de verhoudingen in 1917 heel wat anders dan in 1912. Voor de Eerste Wereldoorlog waren geld en juwelen de

⁹⁵ De goederen per categorie zijn terug te vinden in bijlage 1.

populairste voorwerpen die gestolen werden. Zo'n 32% van alle diefstallen in 1912 hadden betrekking op deze categorie. Tijdens de oorlog leek de interesse in geld en sieraden sterk te dalen. In 1917 had slechts 3% van de diefstallen nog betrekking op deze categorie. Dit staat in schril contrast met de situatie in het Nederlandse Drenthe. Voor de oorlog had daar slechts 10% van de gepleegde diefstallen betrekking op het ontvreemden van geld en sieraden, een aantal dat gedurende de oorlogsjaren sterk toenam.⁹⁶

Wat de daders deden met dit gestolen geld kan niet afgeleid worden uit de vonnisboeken. Investeerden ze het geld in voedsel om meteen te consumeren of kochten ze er eerder luxeproducten mee? Ook de rechtplegingsdossiers bieden geen antwoord op deze vraag. Er is één uitzondering. De zestienjarige Jozef V.H. had in 1917 geld uit een portefeuille gestolen. Hij verklaarde het geld te hebben opgesnoept. Het lijkt er dus op dat hij het geld niet nodig had om levensnoodzakelijke middelen te kopen, maar eerder om aan secundaire behoeftes te voldoen.⁹⁷

In tegenstelling tot de gelddiefstallen maakte het aantal diefstallen van voedsel een zeer sterke stijging door in de oorlogsjaren. Meer dan de helft van het totale aantal diefstallen had betrekking op voedsel. Dit lijkt niet enkel in het arrondissement Mechelen het geval geweest te zijn. Toen Nath het dagboek van Jules De Puydt doorzocht op zoek naar de aard van de gestolen goederen die er in werden gerapporteerd, kwam zij tot de conclusie dat zowat alle ontvreemde voorwerpen behoorden tot de categorie van voeding of brandstof. Geld werd amper gestolen.⁹⁸ Ook de min zestienjarigen berecht door de jeugdrechtbanken in Namen en Brussel stalen in 30% van de gevallen voedselproducten. Dit was een zeer sterke stijging in vergelijking met de diefstallen in vreedetijd. De dossiers van de door François onderzochte zaken wezen uit dat armoede vaak als reden werd opgegeven. Vaak stalen ze voedsel om hun familie van eten te voorzien.⁹⁹ Ook Eggens kwam tot dezelfde conclusie bij zijn onderzoek naar vermogenscriminaliteit in Drenthe. Hij weet die ontwikkeling aan de moeilijke economische situatie in de oorlogsjaren. De eerste levensbehoeften werden schaarser en duurder, waardoor mensen vaker gewassen van de velden haalden.¹⁰⁰ Zoals later nog aan bod komt, dook ook in België het fenomeen van de moeskopperij terug op. Hierbij worden gewassen rechtstreeks van de velden gehaald. De stijging van voedseldiefstallen toont aan dat veel dieven tijdens de oorlog in de eerste

⁹⁶ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 144.

⁹⁷ Rijksarchief Beveren (RAB), Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen (REAM), Dossier n° 135/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Lier, 3 april 1917.

⁹⁸ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 193.

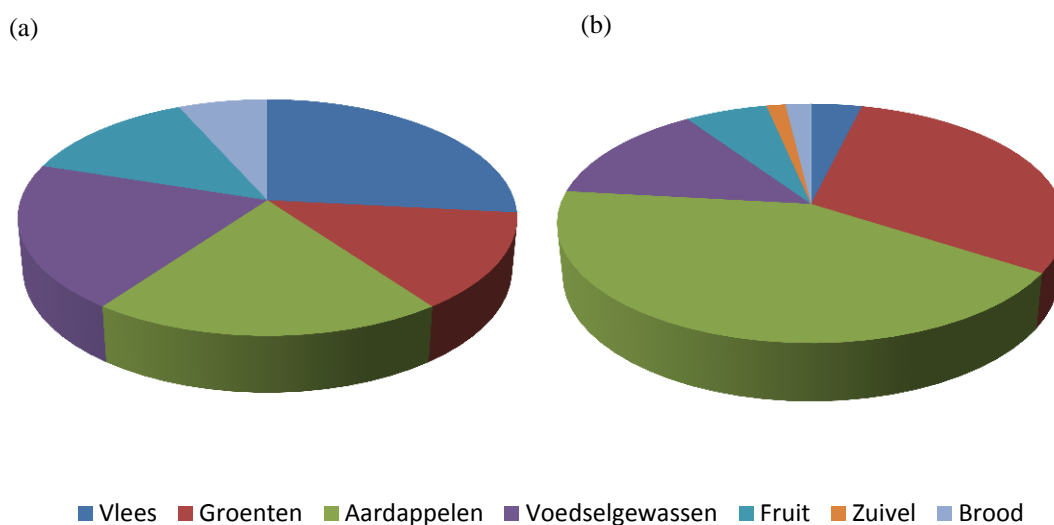
⁹⁹ François, *Guerres et délinquance juvenile...*, pp. 157-162.

¹⁰⁰ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 145.

plaats levensnoodzakelijke middelen stalen, wat de stelling bevestigt dat veel diefstallen gepleegd werden als strategie om te overleven. Voor de oorlog lijkt het grote percentage van gestolen geld en sieraden te verraden dat er andere motieven een rol speelden, zoals materialisme.

Vooraleer we ingaan op de andere categorieën van deze grafiek, kijken we eerst welke voedingsmiddelen er allemaal gestolen werden.

Grafieken 4a en 4b: De soorten voedingsmiddelen per categorie die gestolen werden door de beklagden vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 (a) en 1917 (b).



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Wanneer in 1912 voedingsmiddelen gestolen werden, waren die zeer divers van aard. Alle soorten voedsel werden vaak ontvreemd, gaande van vlees tot voedselgewassen als tarwe, graan en gerst. In 1917 is een verschuiving te zien. Het leeuwendeel van de gestolen voedingsmiddelen bestond uit aardappelen, net zoals dat in Nederland het geval was.¹⁰¹ Ook groenten werden vaak gestolen, in tegenstelling tot vlees en zuivel. Dit is het gevolg van een gebrek aan vee enerzijds en de beschikbaarheid van groenten en aardappelen op de velden anderzijds.

Dat vooral aardappelen gegeerd waren, was geen toeval. Net zoals alle andere levensmiddelen werden ook de aardappelen steeds schaarser. Uit het *Etappengebied* werden minder aardappelen getransporteerd naar het Generaal-Gouvernement, waardoor de aardappelprijs tussen 1914 en 1918 met 300% was gestegen. In 1916 had de gemiddelde

¹⁰¹ Ibid.

Mechelaar met een voedselkaart nog maar recht op 300 gram aardappelen.¹⁰² Toch was het ondanks de daling van het landbouwareaal, het gebrek aan grondstof, de mobilisatie van de werkkrachten en de Duitse opeisingen nog mogelijk om een aantal gewassen te kweken. Het platteland ten zuiden van Mechelen, de regio rond Hombeek en Leest, was gericht op de productie van granen, aardappelen, suikerbieten en vlas. Gebieden ten noorden van Mechelen, zoals Sint-Kathelijne-Waver, focusten zich vooral op het kweken van groenten en fruit.¹⁰³ Wellicht was het aanzicht van de groeiende gewassen voor velen te aantrekkelijk om niet even op het veld te gaan en letterlijk een vruchtje te plukken.¹⁰⁴ Carolus V. verklaarde dat hij geen geld had om aardappelen te kopen, waardoor hij gedwongen werd ze te stelen.

“De week voor mijne aanhouding was ik bij verschillende boeren geweest om aardappelen te kopen, maar aangezien zij 75 frank de zak vroegen heb ik er geen gekocht daar ik zoveel geld niet bezat. Vrijdags nadien, 7 september 1917, hebben wij onder de hierna vermelde personen besloten van ’s avonds op den akker van S. aardappelen te gaan stelen.”¹⁰⁵

Vaak werd voedsel gestolen om meteen te consumeren. Dit was bijvoorbeeld het geval bij Frans Jan C. Hij had prei gestolen: “Vrijdag 9 november 1917 ben ik rond 8.30 ’s avonds van huis gegaan met het gedacht eenige poreien te gaan stelen voor mijn eigen gebruik.”¹⁰⁶ Ook uit andere verklaringen komt het motief van diefstal als overlevingsstrategie naar voren. Petrus Josephus V.A. wijst op zijn gezinssituatie:

“Het is waar en ik beken aardappelen van V. uitgetrokken en gestolen te hebben. Ik heb dit gedaan uit hongersnood. Ik gebrekkelijk en mijne vrouw ziek te bed hadden niets te eten, anders zou ik dit niet gedaan hebben.”¹⁰⁷

De gedupeerde boer ontdekte zijn aardappelen dan ook “in een grooten ijzeren ketel.”¹⁰⁸ Op 15 juli 1917 kwam Arnold Karel D.G. op weg naar zijn werk twee broers en hun zus tegen. Ze waren van plan aardappelen te stelen en werden betrapt. Dit is zijn verklaring:

¹⁰² Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 140; Clerbout, “Het dagelijks leven...”, p. 242.

¹⁰³ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 7, 15.

¹⁰⁴ Majerus en Vrints, “De Slagschaduw...”, p. 238.

¹⁰⁵ RAB, REAM, Dossier n° 353/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 27 oktober 1917.

¹⁰⁶ RAB, REAM, Dossier n° 435/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 12 november 1917.

¹⁰⁷ RAB, REAM, Dossier n° 460/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Bornem, 10 augustus 1917.

¹⁰⁸ Ibid.

“Ik ben met hen medegaan. Onderweg verklaarde mij Florent V.B. dat hij sedert twee dagen zonder eten was en van zin was aardappelen te gaan uittrekken. Daarop heb ik geantwoord dat ik dit ook zou doen want dat ik ook sedert twee dagen zonder eten zat.”¹⁰⁹

Florent V.B. bevestigde dit: “Ik beken aardappelen gestolen te hebben. Ik heb het gedaan van grooten honger.”¹¹⁰ Petrus Florent V.D.B. en Petrus Jan F., beiden getrouwd en vader van een aantal jonge kinderen, gaven een gelijkaardige verklaring nadat ook zij op een veld betrappt werden: “Wij waren gegaan voor aardappelen te koopen en uit hongersnood. Daar de boeren er ons geene wilden verkoopen, waren wij verplicht ze te stelen.”¹¹¹

Uit deze verklaring komt ook wat ressentiment ten opzichte van de boeren naar boven. Als zij hun aardappelen wat goedkoper verkocht hadden, zouden ze niet gestolen hebben. Ze kunnen de aardappelen dus ook als een vorm van protest gestolen hebben, waarover later meer.

Toch waren de ontvreemde gewassen niet altijd bedoeld om meteen te consumeren. Onderwijzer en dagboekschrijver Jan De Belser pende in de zomer van 1917 het volgende neer:

“Een zak aardappelen die men heden met 20 frank betaalt, zou van 70 tot 200 frank opbrengen. Nooit verdienen kleine mensen in hun leven zoveel geld dan nu met patattenbloem te maken. Om het waar aan de man te brengen – want het fabriceren is een verboden bedrijf als gevolg van de verordening op de handel in en het verbruik van aardappelen – wordt ze op dezelfde wijze als de boter versmokkeld. [...] Nu trekken de rovers naar de aardappelvelden, niet uit noodzaak tot levensbehoud maar om patattenbloem te fabriceren. Aardappelbloem wordt in zo’n grote hoeveelheid vervaardigd dat ondersteunden en vrouwen de boeren aflopen en elkander afbieden om aan aardappelen te geraken.”¹¹²

Dit fragment toont aan dat lang niet iedereen aardappelen of ander voedsel stal om te overleven. Sommigen zagen hun kans schoon om een centje bij te verdienen met de illegale bereiding van aardappelbloem. In sommige gevallen gaat het wellicht eerder om gelegenhediefstal en minder om diefstal uit economische noodzaak. Ook stal men soms

¹⁰⁹ RAB, REAM, Dossier n° 304/1917, Proces-verbaal van onderhooring door de rechtbank van eerste aanleg in Mechelen, 21 juni 1917.

¹¹⁰ RAB, REAM, Dossier n° 304/1917, Proces-verbaal van onderhooring door de rechtbank van eerste aanleg in Mechelen, 19 juni 1917.

¹¹¹ RAB, REAM, Dossier n° 415/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Deurne, 17 juli 1917.

¹¹² Jan de Belser, geciteerd in Serrien, *Oorlogsdagen...*, p. 361.

aardappelen om ze later met winst te verkopen. Een getuige, een dagloner, verklaarde het volgende nadat hij zag hoe een handvol mensen honderden kilogram aardappelen van de velden plukten:

“Op het land van S. zijn ze wel tot driemaal toe eene baal patatten komen uittrekken en stelen. Iedermaal dat zij kwamen, trokken zij ieder eene baal patatten uit die zijn dan naar hun huis droegen waar zij dan ook hunne gestolen patatten verkoopen.”¹¹³

Het doet vermoeden dat sommigen diefstal ook zagen als een manier om winst te maken, waarover meer in het volgende deel van dit hoofdstuk. Toch wordt bij veel diefstallen enkel het allernoodzakelijkste voedsel onvreemd. Grafiek 3 toont aan dat de onvreemding van genotmiddelen zoals sigaren en suiker tijdens de oorlog een daling doormaakte. Dat kan een gevolg zijn van het feit dat mensen vooral bereid waren enkel het hoogstnodige te stelen. In dat geval kan geconcludeerd worden dat diefstal in de eerste plaats een overlevingsstrategie was. Toch zijn ook hier andere motieven te ontwaren. Fruitkweker Georges De Tilloux uit Ordeningen schreef het volgende over een aantal dieven:

“Het meeste hebben zij het gemunt op eetwaren, die zij ofwel zelf nemen voor hun eigen onderhoud ofwel verder smokkelen om aan woekerprijzen te verkopen.”¹¹⁴

Het staat in schril contrast met de evolutie in Nederland. Daar nam de diefstal van genotsartikelen tijdens de oorlog sterk toe. Dit was het gevolg van de toegenomen aanwezigheid van dergelijke goederen in Drenthe. Het waren namelijk populaire producten bij smokkelaars, een frequent voorkomende vorm van oorlogscriminaliteit in Nederland.¹¹⁵

Wat ook een daling doormaakte is diefstal van brandstof. Dit komt niet overeen met de vaststelling van Nath, namelijk dat brandstof een van de meest gestolen items was in het West-Vlaamse Aartrijke. Het aantal brandstofdiefstallen daalde tussen 1912 en 1917 met zo'n 3,5% en neemt slechts een klein aandeel in binnen het totale aantal diefstallen. Voor de oorlog werden vooral kolen gebruikt als verwarmingsbron, maar tijdens de oorlog kwam ook daar een gebrek aan. Via de *Kolenzentrale* gingen veel van de kolen naar de Duitse bezetter, waardoor de Belgische bevolking er spaarzaam mee moest omgaan. De

¹¹³ RAB, REAM, Dossier n° 353/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Bornem, 11 september 1917.

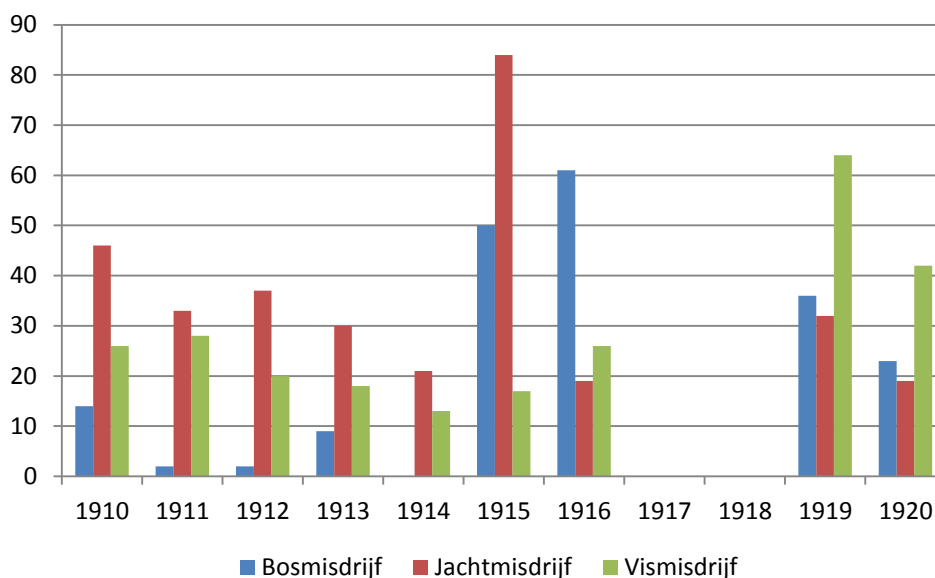
¹¹⁴ Georges De Tilloux, geciteerd in Serrien, *Oorlogsdagen...*, p. 335.

¹¹⁵ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, pp. 145-146.

mijnen en de kolenhandel kwamen via deze *Zentrales* namelijk in Duitse handen, die veel van de kolenproductie exporteerden om winst te maken. Vanaf 1917 gold zelfs een kolenrantsoen. Ook het gas was gerantsoeneerd. Veel mensen waren slechts bij machte om één kamer te verwarmen, en dat voor een paar uurtjes per dag.¹¹⁶

Voor de bevolking zat er niets anders op dan naarstig op zoek te gaan naar andere middelen om zich te verwarmen. Daarbij vonden ze soelaas in het gebruik van hout. Het doet dus niet verbazen dat het aantal diefstallen van bomen en hout tijdens de oorlog enorm is toegenomen. Deze categorie is goed voor 10,8% van het totale aantal diefstallen in 1917, maar dat is slechts het topje van de ijsberg. Houtdiefstallen werden namelijk vaak berecht via het boswetboek, waardoor ze niet tot het bestek van dit onderzoek behoorden, aangezien dit zich focust op de overtreding van artikels 460 tot 474 van het strafwetboek. De *Statistique judiciaire de la Belgique* toont aan dat het aantal overtredingen op het boswetboek tijdens de oorlog ook toenam.

Grafiek 5: Het absolute aantal bos-, jacht- en vismisdrijven vervolgd door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen, 1910-1920.



Bron: *Statistique judiciaire de la Belgique*, 1910-1920.

Het aantal bosmisdrijven maakte, net zoals aanverwante misdrijven op het gebied van illegale jacht en visvangst, een gelijkaardige evolutie door als het aantal diefstallen in de periode 1910-1920. Voor de oorlog bleef het aantal rechtszaken over deze misdrijven relatief stabiel, mits hier en daar een kleine schommeling. Tijdens de oorlog was er een

¹¹⁶ Clerbout, “Het dagelijks leven...”, p. 260; De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 144, 231-235.

sterke stijging, vooral van de jacht- en bosmisdrijven. In de jaren na de oorlog begon dit langzaam weer te dalen naar vooroorlogs niveau. In vreedstijd waren er gemiddeld zeven rechtszaken in verband met bosmisdrijven per jaar, tijdens de oorlog waren dat er meer dan vijftig. Ook in 1917 bleef het aantal bosmisdrijven hoog, al is er een daling waar te nemen ten opzichte van 1916. Volgens de vonnisboeken ging het toen om een totaal van 29 rechtszaken. De strenge winter van 1917-1918 doet vermoeden dat mensen zich wellicht ook in 1918 vaak waagden aan een overtreding van het boswetboek.

Ook op andere gerechtelijke niveaus is deze evolutie te zien. Aurore François kwam tot de vaststelling dat zo'n 19% van de diefstallen gepleegd door minderjarigen tijdens de oorlog plaatsvond in bossen en parken.¹¹⁷ Diefstal van brandstof, die in haar onderzoek bestaat uit zowel kolen als hout, besloeg 16,78% van alle diefstallen gepleegd door jongeren onder de zestien jaar.¹¹⁸ Reeds in 1914 begon men het Zoniënwoud in Brussel leeg te halen, maar zeker in de twee laatste strenge oorlogswinters stond er geen maat meer op het aantal ontvreemde bomen dat dienst moest doen als brandstof.¹¹⁹ Ook dit laat uitschijnen dat diefstal in de eerste plaats werd aangewend om te overleven. Sommigen verklaarden letterlijk hout gestolen te hebben uit noodzaak. Joannes Ludovicus S. stelde in zijn verklaring het volgende: "Ik beken den spil van gezegden boom gekapt te hebben omdat ik geen hout had om te stoken, en dacht dat het beter was eenen tak van eenen boom te kappen dan eenen boom om te zagen."¹²⁰

In tegenstelling tot de categorie van bomen en hout nam het aantal diefstallen binnen de categorie transport af, van 11,2% in 1912 naar 0,3% in 1917. Voor de oorlog werden regelmatig fietsen gestolen en occasioneel ook een paard en een kar. De oorlog bracht echter ook een beperking van het aantal toegelaten transportmiddelen met zich mee. Meteen na de start van de oorlog werden alle auto's, paarden, karren en koetsen opgevorderd ten behoeve van het leger. In de laatste maand van 1914 werden vervolgens ook alle fietsen opgeëist. Vanaf 21 april 1915 was fietsen zelfs voor iedereen verboden. Wie toch nog fietste werd omvergeschoten. Wanneer deze maatregel na enkele maanden werd ingetrokken, begonnen de Duitsers al het rubber van de banden op te eisen.¹²¹ Veel mogelijkheden om nog transportmiddelen te stelen waren er dus niet en veel voordelen bracht het zeker niet met zich mee. Het gevolg was logischerwijs dat het aantal

¹¹⁷ François, *Guerres et délinquance juvenile...*, p. 155.

¹¹⁸ *Ibid.*, pp. 157-162.

¹¹⁹ A. Vrints, "Verschuivende Tolerantiedrempels: de Morele Codes van het Leven in Bezet België (1914-1918)", in: *Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijkse leven*, 114 (2013), 3, p. 16.

¹²⁰ RAB, REAM, Dossier n° 221/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Kessel, 10 mei 1917.

¹²¹ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 127; Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 120.

transportdiefstallen daalde. Ook bij de jeugdrechtbanken in Brussel en Namen kwamen niet veel zaken voor over diefstallen van transportmiddelen. Daar had slechts 1,34% van de diefstallen betrekking op voertuigen.¹²²

Niet alleen de paarden, maar ook de rest van het vee werd door de Duitse bezetter opgevorderd. Dat verklaart wellicht de relatieve daling van de categorie vee en andere dieren in 1917, al ging het wel om een zeer lichte daling, van 6% naar 5,5%. Ook in Drenthe kwam diefstal van vee weinig voor in het begin van de twintigste eeuw. Een mogelijke verklaring hiervoor zijn de zware straffen die stonden op veediefstal. Aangezien vee veel waard was, verloren de oorspronkelijke eigenaars veel inkomsten.¹²³ Daarnaast moet ook rekening gehouden worden met eventuele valse aangiftes. Veel boeren gaven aan dat hun vee gestolen of weggelopen was om zo te vermijden dat de Duitsers het zouden opvorderen. Op die manier konden ze hun vee verkopen op de zwarte markt tegen prijzen die veel hoger lagen dan op de officiële veemarkt. Zo werd Aartrijkenaar Jules De Puydt verplicht een koe te verkopen aan de Duitsers. Hij kreeg er 500 mark voor, terwijl hij er op de zwarte markt minstens het dubbele voor zou gekregen hebben. Aangezien de boetes op deze praktijken vrijwel nooit hoger lagen dan 500 mark wogen de nadelen dus niet op tegen de voordelen.¹²⁴ De diefstal van vee en andere dieren hoeft dus niet noodzakelijk gebeurd te zijn uit armoede en de wil om te overleven.

Waar het aantal textieldiefstallen tijdens de oorlog stabiel bleef in vergelijking met de vooroorlogse periode, daalde de diefstal van huisraad, werktuigen en gereedschap. Vaak was dit materiaal al verdwenen binnen de eerste weken van de oorlog. Bij hun doortocht hadden zowel de Duitsers als rondtrekkende bendes vrijwel alle inboedel van de huizen al meegenomen. Beddengoed, potten, pannen en huishoudgerei waren vrijwel allemaal uit de huizen verdwenen.¹²⁵ Op vlak van textiel waren laken en leer vrijwel niet meer te vinden. Iedereen liep rond in kapotte schoenen en opgelapte jassen. Ook linnen, beddengoed en handdoeken waren volledig versleten, maar bijna nergens waren nog nieuwe te verkrijgen.¹²⁶ Veel huishoudelijk materiaal was er in 1917 niet meer over om te kunnen stelen.

Een groter aandeel heeft de categorie andere: van 8,6% in 1912 naar 10,5% in 1917. Dit is een restcategorie waarin diverse voorwerpen geplaatst werden, gaande van zeep en

¹²² François, *Guerres et délinquance juvenile...*, pp. 157-162.

¹²³ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 146.

¹²⁴ Leloup, Rousseaux en Vrints, "Banditry in Occupied...", p. 100; Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 202.

¹²⁵ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 77-79.

¹²⁶ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 231-235.

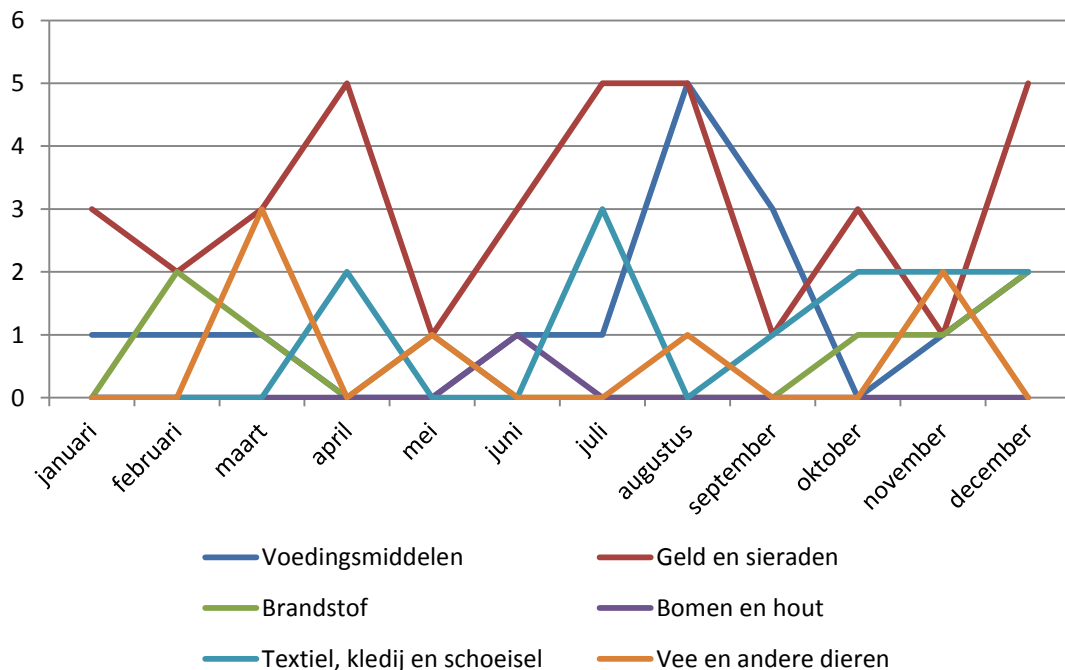
muziekinstrumenten tot metalen als nikkel, brons en koper. Dit zijn echter geen voorwerpen die van levensbelang zijn, waardoor besloten kan worden dat een deel van de gepleegde diefstallen niet bedoeld was voor directe consumptie en daarmee samenhangend niet noodzakelijk diende om te overleven. Bij vrijwel alle categorieën, zelfs bij de diefstal van voedingsmiddelen, zijn elementen terug te vinden die wijzen op dieven die stalen vanuit andere intenties en motieven.

1.2.2 De pieken en dalen in de periodes van diefstal

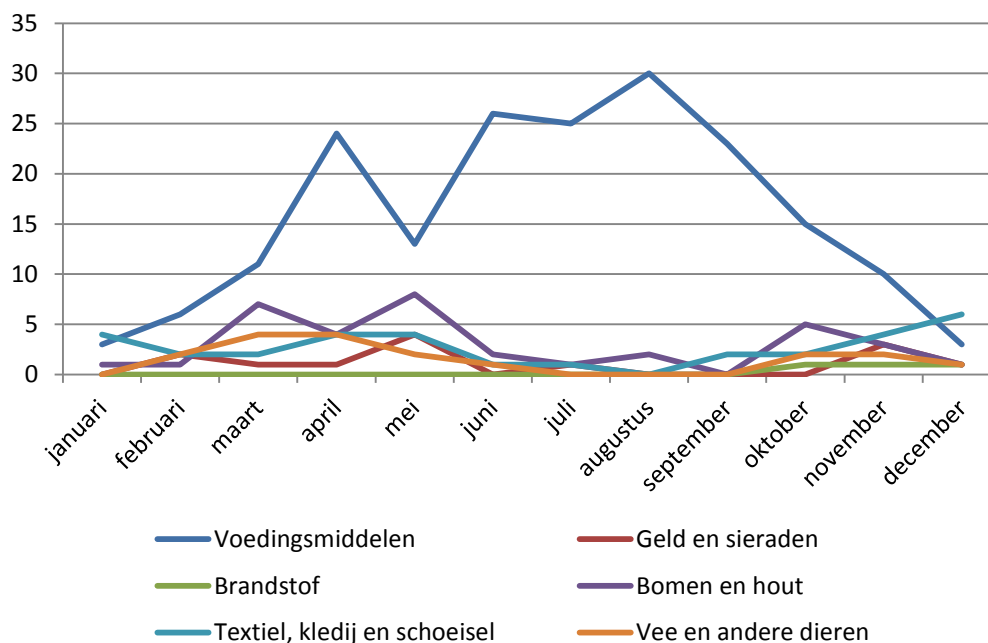
Behalve de aard van de gestolen goederen kan ook het moment waarop iets gestolen werd tonen of het om overleving gaat of niet. De diefstal van brandstof, bomen en hout als overlevingsstrategie zou bijvoorbeeld logischerwijs vooral moeten plaatsvinden in de winter. Hier wordt onderzocht in welke periodes het meest gestolen werd en welke goederen op bepaalde momenten het populairst om stelen waren.

Grafieken 6a en 6b: Het absolute aantal goederen per soort dat per maand is gestolen door de beklagden vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 (a) en 1917 (b).

(a)



(b)



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Om het overzicht te bewaren werden niet alle categorieën opgenomen in de grafiek. De categorieën transport, werktuigen, genotmiddelen, huisraad en andere nemen een relatief klein aandeel van het totale aantal diefstallen in en werden bovendien gespreid over het hele jaar gestolen. Op sommige diefstallen kon ook geen datum geplakt worden. Zo waren er in 1912 6 diefstallen waar geen exacte datum van gegeven werd. Deze diefstallen werden niet in de grafiek opgenomen.¹²⁷

De wirwar van lijnen in 1912 toont aan dat er niet echt een hoogseizoen was voor het plegen van diefstallen. Doorheen het hele jaar vonden er diverse diefstallen plaats, waarbij ze voor het grootste deel evenredig verspreid zijn over de verschillende maanden. Zo werden geld en sieraden gedurende heel het jaar ongeveer evenveel gestolen. Ook vee en textiel waren niet echt gebonden aan een bepaalde maand of seizoen. Toch is er een relatie te vinden tussen de diefstal van bepaalde goederen en de periode van het jaar. Zo zijn de wintermaanden het piekmoment om te stelen binnen de categorieën brandstof en bomen en hout. Eenzelfde evolutie is te vinden in 1917. Toen werd vooral hout gestolen in februari, maart, april en november. Dat valt te verklaren door de strenge winter van 1916-1917. In februari daalde de temperatuur soms tot negentien graden onder nul. Het bleef vriezen tot

¹²⁷ De exacte gegevens voor alle categorieën per maand kunnen teruggevonden worden in bijlage 2.

eind april 1917. De mensen gingen wanhopig op zoek naar middelen om zich warm te houden. Zo schreef Jan De Belser op 5 maart 1917:

“Op verzoek van het gemeentebestuur worden de schoolkachels met hout gestookt. ‘Houtdiefte’ is hier tegenwoordig de grote plaag. Niet alleen mannen, ook vrouwen en kinderen trekken voorzien van kruiwagen, zaag en andere wapens ’s nachts op roof uit.”¹²⁸

Ook in de dossiers zelf wordt bij houtdiefstallen vaak aangehaald dat de beklaagden zich wanhopig probeerden warm te houden. Zo schreef een veldwachter in zijn verslag nadat hij zeven mensen betrapte die twee bomen probeerden te stelen:

“De zes eerste betichten bekennen aan het weghalen der twee boomen geholpen te hebben, omdat zij in nood waren en toch moesten vuur maken om eten te koken en zich te verwarmen. [...] De dieverijen van hout zijn talrijk en zullen nog toenemen.”¹²⁹

Bij veel hout- en brandstofdiefstallen werd de buit direct opgestookt, waardoor het als overlevingsdiefstal beschouwd kan worden, toch zeker in de ogen van de daders. Zoals later nog aan bod komt, is niet iedereen het hier mee eens. Vooral de slachtoffers durven te ontkennen dat bepaalde diefstallen uit noodzaak gepleegd werden.

In diezelfde wintermaanden werd tevens meer kleding gestolen. Ook dit toont aan dat men tijdens de oorlog alle middelen aanwendde om warm te blijven, ook diefstal. In 1912 gebeurde de diefstal van kledij nog gespreid over het hele jaar. Wellicht speelden andere motieven hier een rol.

Ook de voedseldiefstallen hadden een seizoensgebonden karakter, zeker in 1917. Hoewel voedsel in alle maanden van het jaar meer gestolen werd dan de andere categorieën, zijn vooral de zomermaanden een piekmoment in het aantal voedseldiefstallen. Dit heeft alles te maken met de gelegenheid. In het voorjaar worden de meeste gewassen geplant, waarna ze kunnen groeien om in de zomer of herfst geoogst te worden. Deze maanden waren dan ook het uitgelezen moment om de velden te betreden en voedsel te ontvreemden. Dit komt overeen met de conclusies over de soorten diefstal, wat in hoofdstuk 3 aan bod komt. In 1917 bestond een groot deel van de diefstallen uit

¹²⁸ Jan De Belser, geciteerd in Serrien, *Oorlogsdagen...*, p. 331.

¹²⁹ RAB, REAM, Dossier n° 492/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Heist-op-den-Berg, 29 oktober 1917.

moeskopperij. Mensen hadden er duidelijk minder moeite mee om van velden te stelen dan om in huizen binnen te dringen en daar voedsel mee te nemen. Ook in Nederland werden voedseldiefstallen vooral gepleegd in oogsttijd. De mensen handelden rationeel. Ze stalen voedsel wanneer dit ruimschoots voorhanden was en wanneer ze weinig inspanning moesten doen om het te bekomen.¹³⁰ Het toont aan dat de sociaal-economische situatie in oorlogstijd zo dramatisch was dat veel mensen zich genoodzaakt zagen om te gaan stelen. In 1912 kwam moeskopperij niet voor, wat weerspiegeld wordt in de momenten waarop voedsel in dat jaar gestolen werd. Ook in de winter werd toen regelmatig voedsel ontvreemd, al bleef de zomer ook dan het populairste moment om voedsel te stelen.

1.2.3 Beroepscategorie van de dieven

“Ook was het voor vele burgers, dus zeker voor den werkenden stand, onmogelijk sommige artikels te koopen, hetgeen aanleiding gaf tot diepe ellende voor den werkman.”¹³¹

Frans Verhavert

Dit citaat van dagboekschrijver en Mechelaar Frans Verhavert doet vermoeden dat de daders wellicht vooral uit de arbeidersklasse zullen komen als we er van uitgaan dat diefstal als overlevingsstrategie gepleegd werd. 65% van de bevolking was ondervoed, waarbij vooral arbeiders en de middenklasse zwaar getroffen werden. Zij waren vrijwel permanent ondervoed. De overige 35% van de bevolking bestond voornamelijk uit rijkere mensen en boeren. Zij hadden voldoende geld en voedsel om te overleven. 90% van de bevolking moest in de loop van de oorlog aankloppen bij hulporganisaties.¹³² Vooral de arbeidersgezinnen hadden het zwaar. Zij besteedden het gros van hun geld aan het pure overleven.¹³³ De arbeidersklasse had nog minder te eten dan tijdens de periodes van hongersnood die Europa teisterden in de tweede helft van de negentiende eeuw.¹³⁴ Het is niet ondenkbaar dat bij velen van hen het spaargeld opraaakte tegen 1917, waardoor zij hun

¹³⁰ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 144.

¹³¹ F. Verhavert, *De Duitschers te Mechelen, 1914-1918 (Uit het dagboek van een Mechelaar)*. Mechelen, L. & A. Godenne, 1919, p. 45.

¹³² Clerbout, “Het dagelijks leven...”, pp. 272-273; Nath, *Brood willen we hebben...*, pp. 13-14.

¹³³ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 236; Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 260.

¹³⁴ Clerbout, “Het dagelijks leven...”, p. 279.

toevlucht namen tot diefstal. Wanneer de beroepscategorieën van de Mechelse beklagden bekeken worden, vallen de resultaten grotendeels te rijmen met deze stelling.

Tabel 1: Het absolute en procentuele aantal beklagden per beroepscategorie, vervolgd voor diefstal door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

Beroepscategorie	1912		1917	
	Abs.	%	Abs.	%
Ongeschoolde arbeiders	52	35,9	184	29,9
In vakopleiding	27	18,6	45	7,3
Geschoolde arbeiders	12	8,3	119	19,3
Ambtenaren lagere rang en bedienden uitvoerend niveau	1	0,7	4	0,7
Ambtenaren hogere rang en bedienden bestuursniveau	0	0	0	0
Kleine zelfstandigen en ambachtslui	30	20,7	74	12,0
Grote zelfstandigen en ondernemers	0	0	1	0,2
Vrije beroepen	1	0,7	2	0,3
Renteniers	1	0,7	0	0
Dienstpersoneel	8	5,5	98	15,9
Geen officieel beroep	9	6,2	29	4,7
Landbouwers	4	2,7	52	8,5
Onbekend	0	0	7	1,1
Totaal	145	100	615	100

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

De vonnisboeken vermeldden bij vrijwel alle beklagden een beroep. Om de resultaten overzichtelijk te maken werd geopteerd om de beroepen op te delen in dertien categorieën. Beslissen welk beroep bij welke categorie hoort was een zeer arbitraire beslissing. De grens tussen verschillende categorieën is niet altijd zo gemakkelijk te trekken omdat de relaties tussen beroepen niet volledig zwart-wit zijn. Om pragmatische redenen werd gekozen om de indeling van historicus Bruno De Wever in *‘Vlag, groet en Leider. Geschiedenis van het Vlaams Nationaal Verbond, 1933-1945’* over te nemen, zij het met een aantal kleine aanpassingen. Zo werden twee extra categorieën in het leven geroepen, namelijk ‘landbouwers’ en ‘in vakopleiding’. De groep ‘landbouwers’ werd afgescheiden van de groep ‘kleine zelfstandigen en ambachtslui’, omdat de boeren een niet te onderschatten rol spelen in het hoofdstuk over protest, zoals later duidelijk zal worden. De

groep ‘in vakopleiding’ was nodig omdat veel daders nog een vak aan het leren waren, waardoor ze niet behoorden tot de geschoolde arbeiders, maar ook niet meer tot de ongeschoolde arbeiders. Bovendien is het niet altijd gemakkelijk om bijvoorbeeld het onderscheid tussen een bakker en een bakkersgast te maken.¹³⁵

Uit de tabel blijkt dat zowel voor als tijdens de oorlog meer dan de helft van de beklaagden uit de arbeiderscategorieën komt. Dit is ten dele het gevolg van het feit dat een groot deel van de bevolking tot de arbeiderscategorieën gerekend kan worden. Zo waren er in het arrondissement Mechelen in 1910 in totaal 44.242 mensen aan het werk in de industrie en 13.380 in de handel, de twee grootste tewerkstellingsgebieden op dat moment in België. Binnen die eerste groep waren 30.918 mensen arbeiders. Binnen die tweede groep waren er dat 610. Op de totale werkende bevolking binnen de industrie en de handel was dus zo’n 55% van de werkende bevolking actief als arbeider.¹³⁶ Aangezien de nijverheidsbevolking samen met de handelsberoepen een talrijk deel van de bevolking uitmaakte, was de kans groter dat een dief uit deze categorie kwam dan uit bijvoorbeeld de categorie van de ambtenaren of de grote zelfstandigen, aangezien die een kleiner deel van de bevolking vertegenwoordigden. In combinatie met het lage arbeidersloon en de hoge werkloosheidsgraad binnen deze sectoren tijdens de oorlog, hoeft het dus niet te verbazen dat de mensen uit de arbeiderscategorieën zich vaker inlieten met diefstal dan mensen uit andere, minder aanwezige, beroepscategorieën. Vooral de ongeschoolde arbeiders namen vaak hun toevlucht tot diefstal. Die categorie had een minder groot aandeel tijdens de oorlog, wat werd opgevangen door een stijging binnen de categorie van de geschoolde arbeiders. Deze categorieën beschikten over het minste bezit, waardoor ze zeker in de oorlog hun toevlucht namen tot diefstal.

Er moet rekening mee gehouden worden dat de beroepen vermeld in de vonnisboeken soms een leugen zijn. Bij het bekijken van de dossiers bleek dat de politieverlagen in de dossiers soms een ander beroep vermeldden dan het vonnisboek. Zo werd van Corneel H. en Philip Jaak P., die beiden verdacht werden van het stelen van fruit, in het vonnisboek gesteld dat ze beiden aardewerkers waren. In sommige documenten uit het dossier was dan weer te lezen dat ze beiden werkmannen waren.¹³⁷ Meestal zijn de vermelde groepen wel verwant aan dezelfde categorie, maar er moet dus rekening gehouden worden met een foutmarge. Zo is het opmerkelijk dat het percentage van de categorie ‘geen officieel

¹³⁵ Welke beroepen tot welke categorie behoren, kan nagelezen worden in bijlage 3.

¹³⁶ MINISTÈRE DE L’INDUSTRIE ET DU TRAVAIL, *Recensement de l’industrie et du commerce (31 décembre 1910), Volume I*. Brussel, Office De Publicité, 1913, pp. 38-60.

¹³⁷ RAB, REAM, Dossier n° 1/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Puurs, 9 november 1917.

beroep' tijdens de oorlog daalde, terwijl de werkloosheid steeg. Vooral heel wat industriearbeiders waren werkloos. Zo vielen schrijnwerkers en meubel- en stoelmakers in de buurt rond Mechelen vrijwel meteen na de start van de oorlog zonder werk. Ook de textielsector draaide niet meer naar behoren, waardoor heel wat mensen daar in de werkloosheid terechtkwamen.¹³⁸ Ook heel wat dienstpersoneel kwam tijdens de oorlog niet meer aan de bak, wat de stijging van het aantal beklaagden binnen deze categorie verklaart. Een tweede reden waarom deze categorie steeg van 5,5% voor de oorlog tot 16% tijdens de oorlog is een stijging van het aantal vrouwelijke daders. Veel vrouwen behoorden tot de categorieën 'geen officieel beroep' en 'dienstpersoneel'. Een groot deel gaf aan huishoudster te zijn, waardoor de categorie 'dienstpersoneel' een stijgend aandeel kreeg. De stijging van het aantal vrouwen in se is ook een indicatie dat meer diefstallen gepleegd worden als vorm van overleving. De man-vrouwverhouding en mogelijke verklaringen voor de stijging in het aantal vrouwelijke beklaagden komen later nog uitgebreid aan bod.

De categorie 'kleine zelfstandigen en ambachtslui' maakte voor de oorlog nog 20% van het totale aantal beklaagden uit, iets wat daalde met zo'n 8% tijdens de oorlog. De boeren stalen dan weer drie keer meer tijdens de oorlog dan er voor. Het is een trend die ook in Nederland werd waargenomen. Boeren behoorden tot de gevestigde groepen binnen een gemeenschap, waardoor ze hun reputatie konden verliezen door zich in te laten met criminele activiteiten als diefstal. Aangezien de boeren tijdens de oorlog een negatief imago kregen, zoals later nog verduidelijkt wordt, zullen ze hier misschien minder rekening mee gehouden hebben.¹³⁹

Het aantal ambtenaren op zowel uitvoerend als bestuursniveau maakt in beide jaren slechts 0,7% van het aantal beklaagden uit. Ook zij hadden een reputatie hoog te houden en hadden wellicht voldoende middelen om de oorlog door te komen.

De beroeps categorieën staven dus de stelling dat diefstal tijdens de oorlog in grote mate een overlevingsstrategie was. Toch zijn er ook een aantal mensen uit de meer gegoede categorieën, zoals de boeren en de grote zelfstandigen en ondernemers, die zich inlieten met diefstal. De kans is dus groot dat er bij sommige dieven nog andere motieven meespeelden.

¹³⁸ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, pp. 168-170.

¹³⁹ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, pp. 197-198.

1.2.4 Dieven op het platteland versus dieven in de stad

Wat ook een antwoord kan geven op de vraag of diefstal vooral gepleegd werd als vorm van overlevingsstrategie, is de woonplaats van de daders enerzijds en de plaats waar de feiten gepleegd werden anderzijds. Over het algemeen kan gesteld worden dat er een discrepantie bestond tussen de stad en het omliggende platteland. De inwoners van plattelandsdorpen hadden vaak meer toegang tot voedingsmiddelen dan stedelingen omdat ze op hun eigen land voedsel konden produceren. Bovendien was er op het platteland minder werkloosheid dan in de meer geïndustrialiseerde steden, waar veel fabrieken op halve kracht of zelfs helemaal niet meer werkten.¹⁴⁰ Vaak wordt gesteld dat de mensen op het platteland redelijk in staat waren om zich te behelpen en de oorlog door te komen. Zo kwamen op het platteland veel minder mensen om van ontbering dan in de steden.¹⁴¹ Idealiter zou de nood om via diefstal aan eten te komen dus hoger moeten zijn in de stad. Aangezien de vonnisboeken steeds de woonplaats van de beklaagden vermelden, kon dit onderzocht worden.

Voor de indeling van de geboorte- en woonplaatsen en de plaats van de feiten werd eerst een onderscheid gemaakt tussen gemeenten binnen en buiten het gerechtelijk arrondissement Mechelen. Indien de daders buiten het arrondissement woonden, vallen ze onder de categorie ‘buiten het arrondissement’. Van de personen die binnen het arrondissement woonden, werden de plaatsen nog eens onderverdeeld in twee groepen. Er werd gekozen voor een opdeling van gemeenten met minder dan 5000 inwoners enerzijds en met meer dan 5000 inwoners anderzijds.¹⁴² Deze indeling werd gemaakt aan de hand van de volkstelling van 1910. Dit was de laatste telling voor de oorlog. Hierbij moet de kanttekening gemaakt worden dat de inwonersaantallen tijdens de oorlog wellicht verschoven waren. Zo telde de stad Mechelen in 1910 59.142 inwoners. Tijdens de oorlog lag dat aantal zo hoog niet. Zoals gezegd zijn heel wat inwoners gevlucht en pas na de oorlog teruggekomen. Bovendien was een groot deel van de mannen gemobiliseerd. Naar schatting woonden tijdens de oorlog nog zo’n 40.000 mensen in Mechelen.¹⁴³

¹⁴⁰ Vrints, *Food and nutrition*, in: <http://encyclopedia.1914-1918online.net/article/food_and_nutrition_belgium>, geraadpleegd op 19.01.2015.

¹⁴¹ Clerbout, “Het dagelijks leven...”, p. 239.

¹⁴² De gemeenten per categorie zijn terug te vinden in bijlage 4.

¹⁴³ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 109.

Tabel 2: Het absolute en procentuele aantal beklaagden per categorie van woonplaats, vervolgd voor diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

Woonplaats	1912		1917	
	Abs.	%	Abs.	%
Buiten het arrondissement	39	26,9	55	8,9
< 5000 inwoners	14	9,6	138	22,4
> 5000 inwoners	89	61,4	421	68,5
Geen vaste woonplaats	3	2,1	1	0,2
Totaal	145	100	615	100

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

De tabel toont aan dat zowel voor als tijdens de oorlog de meeste daders uit de meer verstedelijkte gebieden komen. Hoe stedelijker het karakter van de omgeving, hoe meer diefstal, zo lijkt het. Zo bestaat de categorie van meer dan 5000 inwoners in 1912 voor 46% uit beklaagden uit de stad Mechelen zelf, met verve de grootste stad uit het arrondissement Mechelen. In 1917 was dit gedaald naar 29%, wellicht omdat zoveel Mechelaars de stad uit gevlucht waren en pas na de oorlog terugkeerden. Dit werd gecompenseerd door vrijwel alle andere steden en gemeenten met meer dan 5000 inwoners, waar het aantal diefstallen absoluut en procentueel toenam tijdens de oorlog. Dit bekrachtigt de stelling dat hoe stedelijker men leefde, hoe meer precair de situatie van veel inwoners was, waardoor ze rapper hun toevlucht namen tot diefstal als een vorm van overlevingsstrategie. Ook de inwoners van de kleinere gemeenten, met minder dan 5000 inwoners, pleegden in 1917 meer diefstallen dan in de vooroorlogse periode. Toch blijft hun aandeel in het aantal diefstallen relatief beperkt wanneer het vergeleken wordt met de grotere gemeenten. Ze pleegden drie keer minder vaak diefstallen dan de inwoners van de grotere steden en gemeenten. In Nederland was de situatie gelijkaardig.¹⁴⁴

De oorzaken hiervan kunnen in meerdere richtingen gezocht worden. Zoals gezegd konden plattelandsgezinnen meer in de eigen levensbehoeften voorzien dan de stedelingen. Zij hadden minder economische motivatie om te gaan stelen. Daarnaast speelt ook de verhouding van de hierboven besproken gegevens ten opzichte van de bevolkingsaantallen een rol. Alle gemeenten waar de beklaagden uit de steekproefjaren woonden, hadden samen een bevolking van 180.275 mensen. In de gemeenten die minder dan 5000 inwoners hadden, woonden in totaal 66.459 mensen. Alle steden die meer dan 5000 inwoners telden,

¹⁴⁴ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, pp. 134-135.

klokten af op een totaal van 113.816 inwoners, meer dan het dubbele in vergelijking met de gemeenten met minder dan 5000 inwoners.¹⁴⁵ In dat opzicht is het logisch dat de inwoners van de kleinere gemeenten minder vaak verantwoordelijk waren voor diefstallen. Ze waren met veel minder mensen die diefstallen konden plegen.

Een andere verklaring is een verschil in sociale banden en interactie tussen de kleine en grote steden en gemeenten. De socioloog Ferdinand Tönnies beschreef de dichotomie tussen *Gesellschaft* en de *Gemeinschaft*. Dat eerste slaat op een veeleer stedelijke omgeving, waar de anonimiteit van de stad zou leiden tot minder sterke sociale bindingen en een gebrekkige sociale controle, waardoor criminele feiten zoals diefstal er vaker voorkomen dan in de landelijke *Gemeinschaft*. In de kleinere gemeenten kent iedereen elkaar en wordt een soort buurtgemeenschap gevormd, waardoor er vaak een groter samenhangsgevoel en meer sociale controle is.¹⁴⁶ De drempel om te stelen zou dus met andere woorden hoger liggen in kleinere gemeenten dan in steden. Een nuancering is hier op zijn plaats. De striktere sociale controle in de kleinschalige gemeenten zorgt namelijk niet dat deze gemeenschappen vrij blijven van criminaliteit. In 1912 kwamen 9,6% van de beklaagden uit die kleinere gemeenten, wat steeg naar 22,4% in 1917. Bovendien vonden heel wat meer diefstallen plaats in deze kleine gemeenten: 21,5% van de feiten in 1912 en 36,3% van de feiten gepleegd in 1917 gebeurden in gemeenten met minder dan 5000 inwoners. Ook weerhield de sociale controle sommigen niet om te stelen in hun eigen buurt. Af en toe werden de dieven en dievegges herkend omdat ze uit de buurt kwamen. Zo stalen een twintigtal mensen samen aardappelen van het veld van Louis S. De boer en de getuigen hadden de daders herkend. In dergelijke gevallen sprak men van ‘buurstropers’ en ‘burenstropers’.¹⁴⁷ Toch zal hieronder blijken dat men vaak probeerde te vermijden in de eigen buurt te gaan stelen.

Het aantal diefstallen van mensen die van buiten het arrondissement kwamen maakte in 1912 liefst een vierde van het totaal aantal diefstallen uit. Vooral inwoners uit de Antwerpse en Brusselse agglomeratie pleegden diefstallen in de regio Mechelen. Het risico om herkend te worden was kleiner in een ‘vreemde’ buurt en indien men toch gepakt werd had dit minder grote gevolgen voor hun status in hun eigen gemeente. Het aandeel van dieven die van buiten het arrondissement kwamen daalde serieus tijdens de oorlog. De

¹⁴⁵ De gebruikte bevolkingscijfers van de volkstelling van 1910 werden bekomen via de Algemene Directie Statistiek- Statitics Belgium.

¹⁴⁶ F. Tönnies en M. Ruebens, ed., *Gemeenschap en maatschappij: grondbegrippen van de zuivere sociologie*. Leuven, Acco, 1990, pp.11-20.

¹⁴⁷ RAB, REAM, Dossier n° 353/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Bornem, 11 september 1917.

mensen waren namelijk beperkt in hun mobiliteit, waardoor het niet makkelijk was om in een ander arrondissement te gaan stelen.¹⁴⁸ Toch probeerde men vaak te vermijden om binnen de eigen gemeente of buurt te gaan stelen. Zo wees het dagboek van Jules De Puydt aan dat in Aartrijke meestal niet gestolen werd door Aartrijkenaars, maar door inwoners van de kleine dorpen en gehuchten vlakbij.¹⁴⁹ Laat ons even kijken naar de plaatsen waar feiten gepleegd werden.

Tabel 3: Het absolute en procentuele aantal plaatsen waar de feiten gepleegd werden door de beklagden die voor diefstal werden vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

Plaats feiten	1912		1917	
	Abs.	%	Abs.	%
Buiten het arrondissement	1	0,9	2	0,6
< 5000 inwoners	25	21,5	131	36,3
> 5000 inwoners	90	77,6	226	62,6
Onbekend	0	0	2	0,6
Totaal	116	100	361	100

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Zowel voor als tijdens de oorlog werd het meeste gestolen in de grotere steden. Toch daalde het aantal diefstallen in steden en gemeenten met meer dan 5000 inwoners in het tweede steekproefjaar. Ondanks het feit dat er in de oorlog dus meer daders uit de grotere steden kwamen, werden er in diezelfde steden relatief minder feiten gepleegd dan in 1912.

Meer dan de helft van de gepleegde feiten in de categorie van steden met meer dan 5000 inwoners vond plaats in de stad Mechelen. Tijdens de oorlog daalde dit naar 38%. De mensen hadden dus de neiging om van de stedelijke gebieden naar de meer landelijke gebieden te trekken. In de grote steden zelf was er met andere woorden een diefstalafname ten opzichte van de vooroorlogse periode, ook al kwamen meer dieven uit die grote steden. Dit komt slechts deels overeen met de situatie in Drenthe. Daar kwam het merendeel van de beklagden uit de steden, maar in de steden zelf was wel een diefstaltoename, wat in het arrondissement Mechelen niet het geval was.¹⁵⁰

De stijging van het aantal diefstallen op het platteland tijdens de oorlog kan meerdere oorzaken hebben. Ten eerste waren er gewoon meer voedingsmiddelen aanwezig op het

¹⁴⁸ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 212.

¹⁴⁹ Ibid., p. 193.

¹⁵⁰ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 156.

platteland. Ondanks het tekort aan paarden- en mankracht en grondstoffen werden zoveel gewassen geplant als mogelijk. Ten tweede was er veel meer gelegenheid om er te stelen. Het was in principe heel gemakkelijk om op de velden te komen en gewassen te ontvreemden. Zoals later nog uitgebreid aan bod komt, stak het fenomeen van de moeskopperij in de oorlog in alle hevigheid weer de kop op. Dit werd onder verschillende vormen berecht. De vonnisboeken maken melding van gewone moeskopperij, moeskopperij des nachte, moeskopperij met voertuig, moeskopperij met twee of meerdere personen, moeskopperij bij nachte met twee of meerdere personen en moeskopperij door middel van beklimming en/of braak. In 70,6% van het aantal veroordelingen voor moeskopperij gebeurde het met twee of meerdere personen, al dan niet 's nachts.¹⁵¹ Door in groep een veld te betreden was de kans op betrapping veel kleiner. Veelal vatte de boer slechts één of twee personen die op zijn veld vruchten kwamen plukken, waardoor de rest kon ontsnappen. Het relatief kleinere risico maakte het wellicht aantrekkelijk om naar het platteland te trekken.

Ten derde werden de boeren sterk gestigmatiseerd. Voor veel stedelingen was de boer de oorlogsprofiteur bij uitstek omdat hij de voedselprijzen bewust deed stijgen om zich te verrijken.¹⁵² Het is dus ook mogelijk dat de stedelingen naar het platteland trokken om er te stelen van de boeren uit wraak en ressentiment. In dat geval kan de diefstal ook beschouwd worden als een vorm van protest. Daarover verder meer.

Stellen dat veel diefstal tijdens de Eerste Wereldoorlog begaan werd als overlevingsstrategie is een open deur intrappen. De povere en precaire sociaal-economische omstandigheden zetten velen er toe aan om hun al magere rantsoen extra aan te vullen met wat ze konden bemachtigen via diefstal. Dit is te zien in de aard van de goederen die gestolen werden, de momenten waarop dat gebeurde en waar het gebeurde. Later zal ook duidelijk worden dat verschuivingen in de geslachtsverhoudingen en in de leeftijdscategorieën eenzelfde richting uitwijzen. Zoals het citaat van Jan De Belser aangaf kon de diefstal van basisbenodigdheden, zoals aardappelen, echter ook voor andere doeleinden bestemd zijn dan voor directe consumptie. Bovendien was ook te zien dat een deel van de beklaagden, weliswaar een klein deel, uit beroeps categorieën kwamen die volgens de gegevens minder zwaar getroffen werden door de schaarste en wellicht nog bij machte waren om wel extra levensmiddelen te verwerven op een legale manier. Daarnaast

¹⁵¹ RAB, REAM, vonnisboeken 1917.

¹⁵² A. Vrints, "Sociaal protest in een bezet land. Voedseloproer in België tijdens de Eerste Wereldoorlog", in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 124 (2011), 1, p. 33.

kan de populariteit van het platteland om te gaan stelen ook als reden hebben dat mensen er gaan stelen uit vorm van protest tegen de op geld beluste boeren. Het is dus meer dan waarschijnlijk dat bij sommige mensen ook nog andere motieven een rol speelden bij het plegen van diefstal.

2 Diefstal als vorm van winstmaximalisatie

Zoals gezegd behoorden niet alle gestolen goederen tot wat beschouwd kan worden als levensnoodzakelijke middelen. Bovendien kwamen sommige daders ook uit de kringen die verondersteld worden minder geleden te hebben onder de oorlog. Het is dus meer dan waarschijnlijk dat sommige mensen de oorlog zagen als een opportuniteit om zich te verrijken en winst te maken. Zo zijn er bijvoorbeeld de zeebaronnen. Dit waren oorlogsprofiteurs die door middel van corruptie gouden zaken deden.¹⁵³ Ook werden er in de eerste oorlogsweken al oplichters gesignaleerd. Burgemeester Dessain waarschuwde zijn bevolking voor mensen die van deur tot deur gingen om geld in te zamelen voor de families van gemobiliseerde soldaten. Het geld verdween echter in hun eigen zakken.¹⁵⁴ Het is dus niet uitgesloten dat bepaalde mensen diefstal zagen als een middel om hun zakken te vullen. Zo bleek uit het dagboek van Jules De Puydt dat ook meer welgestelde burgers zich waagden aan diefstal. Bij een Aartrijkse handelaar werd bijvoorbeeld een illegaal geslacht zwijn teruggevonden.¹⁵⁵ Ook bij de bandieten, de dieven die meestal op het niveau van het Hof van Assisen werden berecht, was economisch gewin ongetwijfeld het meest prominente doel van hun daden. Niet enkel de diefstal van geld en juwelen diende tot dit doel, maar ook de ontvreemding van vee of gewassen.¹⁵⁶

2.1 De heling van gestolen goederen

Een element dat kan verduidelijken of iemand goederen stal uit overlevingsdrang of uit materialistische overwegingen is wat er met de ontvreemde voorwerpen gebeurde. Indien deze dienden om door te verkopen, kan dit bijvoorbeeld wijzen op winstbejag. Aan de hand van de vonnisboeken kan nagegaan worden hoe vaak er sprake was van heling. In hoofdstuk 3 wordt bestudeerd voor welke vorm van diefstal mensen specifiek veroordeeld werden. Twee van de categorieën daarbij zijn ‘diefte en heling’ en ‘heling’. Vaak gebeurde het dat mensen beschuldigd werden van beide, maar slechts weinig werd men ook voor beide bestraft. In 1912 werd niemand voor zowel diefstal als heling bestraft. Dit komt

¹⁵³ De Schaepdrijver, *De Grote Oorlog...*, p. 127.

¹⁵⁴ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 27.

¹⁵⁵ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 195.

¹⁵⁶ Leloup, Rousseaux en Vrints, “Banditry in Occupied...”, p. 99.

omdat vaak ook meer dan één persoon berecht werd in een rechtszaak. Indien er sprake was van heling, werd meestal iemand geïdentificeerd als de dief en iemand anders als de heler. Daarom kreeg niemand voor beide misdrijven een straf. 21 mensen werden wel veroordeeld voor heling alleen. Dit was 18,4% van het totaal aantal beklaagden. In 1917 was het absolute aantal veroordelingen voor heling gestegen naar 74 mensen. In relatieve cijfers houdt dit wel een daling in van 18,4% naar 12,5%. In dat jaar werden er wel acht mensen veroordeeld voor beide misdrijven samen. Dat komt neer op 1,5% van de beklaagden dat jaar. Zowel voor als tijdens de oorlog zijn er dus sporen van materialistische motieven terug te vinden. Bovendien ligt het aantal verdenkingen van heling nog een pak hoger. In 1912 kwamen bij 32 van de 116 feiten ook verdachtmakingen van heling te pas. Dat is in 27,6% van de gevallen. Slechts bij elf feiten daarvan werden die verdachtmakingen hard gemaakt en werd minstens één iemand daadwerkelijk veroordeeld voor heling van gestolen goederen. Zo hadden een negental werknemers van de fabriek ‘Fonderie de Nickel de la Nèthe’ minimum drie jaar lang systematisch nikkel onttreemd. Zeven van hen werden uiteindelijk veroordeeld voor heling van gestolen goederen.¹⁵⁷ Een gelijkaardig voorbeeld is dat van drie mannen die ijzer gestolen hadden in de cokesfabriek waar één van de drie mannen werkzaam was. Alle drie werden ze veroordeeld voor heling, maar dat ze het ijzer zelf gestolen hadden werd niet bewezen. Ze kregen er elk 15 dagen cel en een boete van 26 frank voor.¹⁵⁸

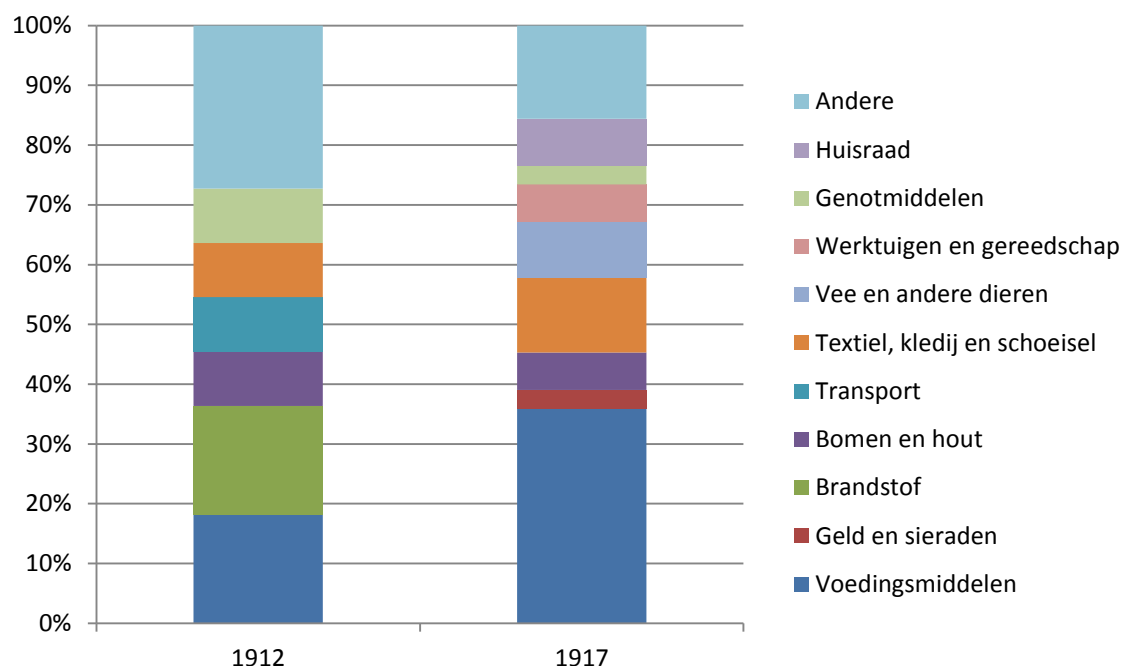
In 1917 was er bij 37,9% van de feiten sprake van heling. In absolute cijfers gaat het om 137 beschuldigingen van heling op een totaal van 361 berechte diefstallen. Het aantal verdenkingen van heling lag in de oorlog dus een stuk hoger dan er voor. Toch werden er minder mensen ook daadwerkelijk veroordeeld, 14% in 1917 tegenover 18,4% in 1912.

Welke goederen werden dan vooral voorwerp van heling? Aangezien de verdachtmakingen van heling in veel gevallen niet bewezen zijn, beperken we ons hier tot de gestolen goederen waarvan daadwerkelijk bewezen werd dat ze verheeld zijn en waar met andere woorden beklaagden veroordeeld werden voor heling, eventueel gecombineerd met diefstal.

¹⁵⁷ RAB, REAM, Vonnis n° 200/1912, 26 april 1912.

¹⁵⁸ RAB, REAM, Vonnis n° 292/1912, 22 juni 1912.

Grafiek 7: Het procentuele aantal goederen per categorie die verheeld werden door de beklagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Wanneer de gestolen goederen per categorie bestudeerd worden van de mensen die daadwerkelijk voor heling werden veroordeeld, is het opmerkelijk dat het in 1912 om goederen uit diverse categorieën gaat. Voedingsmiddelen en brandstof werden elk twee keer verheeld. Bomen en hout, transport, genotmiddelen en textiel werden allemaal één keer verheeld. De categorie ‘andere’ komt drie keer voor. Meer specifiek gaat het daarbij om lood, ijzer en nikkel. Opmerkelijk is dat er geen helingen waren van de categorie geld en sieraden. Nochtans was dit in 1912 de meest gestolen categorie. In 1917, toen dit een veel kleiner aandeel van het totaal aantal gestolen voorwerpen innam, werd het wel verheeld. Dat er in 1917 veel verheeld werd om grof geld te verdienen is duidelijk. De categorieën vee, huisraad, werktuigen en andere bestaan vaak uit voorwerpen die niet van levensbelang zijn, maar die wel veel geld kunnen opbrengen bij de verkoop ervan. Ook tijdens de oorlog bestaat de categorie ‘andere’ vooral uit stoffen als lood en koper. Dit waren zaken die zeer gegeerd waren bij de Duitsers. Of de beklagden uit het arrondissement Mechelen deze zaken verkochten aan de Duitse bezetter is niet duidelijk. Noch de vonnisboeken, noch de dossiers maken hier melding van. Uit de onderzochte dossiers blijkt dat de personen de gestolen goederen kochten altijd Belgen waren. Zij

beweerden bovendien steevast dat ze niet wisten dat het om gestolen goederen ging. Toch is het zeker dat een aantal mensen gestolen waren aan de Duitsers verkochten. Wellicht werd dit na de oorlog bestraft als economische collaboratie.

Wijst de heling van gestolen goederen nu echt op een streven naar winst of zijn er toch nog andere elementen bij betrokken? De dossiers maken notie van beide. Zo stal Cyriel V.S. in april 1917 een paard met een kar, die hij meteen na de diefstal doorverkocht. Zijn reden was de volgende:

“Ik beken de feiten ter mijne laste gelegd. Ik heb dit gedaan om eten te koopen. Ik had kar en paard in Elewijt voor 900 frank verkocht. Op die som had ik alreeds 90 frank ontvangen, waarvan ik 9 marken gebruikt heb om eten te koopen. 40 centiemen heb ik betaald voor brood en voort heb ik drie pinten bier gedronken en 2 kilos pensen gekocht die ik geheel opgegeten heb. Er blijft nog 67 centiemen over van de 9 marken die ik van de som laten wisselen heb. Het overschot van het geld heb ik aan den boer teruggegeven.”¹⁵⁹

Sommige helers geven dus aan de goederen verheeld te hebben uit armoede. Ook voor de oorlog gaven mensen armoede al op als reden waarom ze zich inlieten met diefstal en heling. Frans W. had meermaals fietsen gestolen en verkocht aan 20 frank per fiets. Hij weet zijn daden aan zijn gezinssituatie:

“Ik beken dat ik de velo van den brouwer C. de 22 december rond 6 uren ’s avonds aan den deur der herberg ‘De Nieuwe Ketel’ gestolen heb. Die velo is op de koopdag bij Karl D.B. verkocht geweest. [...] Ik beken dit gedaan te hebben omdat ik getrouwd ben en een kind bezit en dat ik me zonder werk bevind.”¹⁶⁰

Ook Corneel W., vader van negen jonge kinderen, beweerde dat armoede aan de basis van zijn daden lag. Hij had duiven gestolen en op de markt verkocht aan 3,50 frank per stuk. Hij werd betrapt nadat de oorspronkelijke eigenaar zijn duiven had herkend. Hij verklaarde “de duiven uit armoede gestolen te hebben, daar ik reeds bijna drie maanden zonder werk zit. Ik zal het geld teruggeven.”¹⁶¹

¹⁵⁹ RAB, REAM, Dossier n° 163/1917, Proces-verbaal van onderhooring door de rechtbank van eerste aanleg in Mechelen, 24 april 1917.

¹⁶⁰ RAB, REAM, Dossier n° 91/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Heist-op-den-Berg, 23 januari 1912.

¹⁶¹ RAB, REAM, Dossier n° 211/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 17 maart 1912.

Dat de meest verheelde categorie van 1917 voedingsmiddelen is, bewijst echter de gedachte uit het reeds vermelde dagboekfragment van Jan De Belser. Hij stelde dat sommigen ook aardappelen stalen die niet voor directe consumptie bedoeld waren. Als mensen aardappelen of andere voedingsmiddelen verhelen, is het dus goed mogelijk dat de daders andere motieven hadden dan de honger te willen bestrijden. Een voorbeeld hiervan is de zaak van Carolus Ludovicus C. en Jozef Louise M., respectievelijk 16 en 17 jaar. Zij hadden een aantal bieten gestolen toen ze daar een gelegenheid voor zagen. Die bieten aten ze niet op, maar verkochten ze:

“We zagen er eene partij beet liggen, die den landbouwer had uitgedaan. Daar deze eigenaar afwezig was, stalen wij elk een zakje beet. Wij gingen die te koop bieden aan de vrouw van R. Emmanuel, wat zij weigerde. Wij meenden die beet te gaan aanbieden aan H. Jean, toen wij u [de veldwachter] daar merkten en gingen vluchten.”¹⁶²

De jongens gaven toe de dagen daarvoor ook al bieten gestolen en verkocht te hebben aan dezelfde personen. Die stelden geen vragen over de herkomst van de bieten en betaalden aan beide dieven elk 2,50 frank. Ook Aloïs V.B. en Jozef Frans V.D. zagen hun kans om zaken te doen. In juli 1917 hadden ze op hun werkplaats een grote hoeveelheid dozen met erwten zien staan. Ze keerden 's nachts terug om ze mee te nemen. Aan de politie gaven ze toe dat ze van plan waren om de erwten in de winter te verkopen voor grof geld. De politieagent noteerde waar het geld volgens de stiefmoeder van één van de daders aan besteed zou worden: “De opbrengst van dien diefstal diende enkelijk om opgedronken te worden. Ze voegde er bij, dat er geene erwten bij hun in huis gekomen waren, en dat V.B. Aloïs ze waarschijnlijk al zou verschaggeld hebben.”¹⁶³

Sommige mensen probeerden dus ongetwijfeld een handeltje op te zetten door gestolen goederen tegen hoge prijzen te verkopen op de zwarte markt. Hoewel het grootste deel van het gestolen voedsel dus wellicht vrijwel meteen op de tafel kwam, lijkt het er op dat sommigen ook andere bedoelingen hadden met hun voedseldiefstal. Zowel voor 1912 als voor 1917 is het dus duidelijk dat sommigen munt probeerden te slaan uit de situatie.

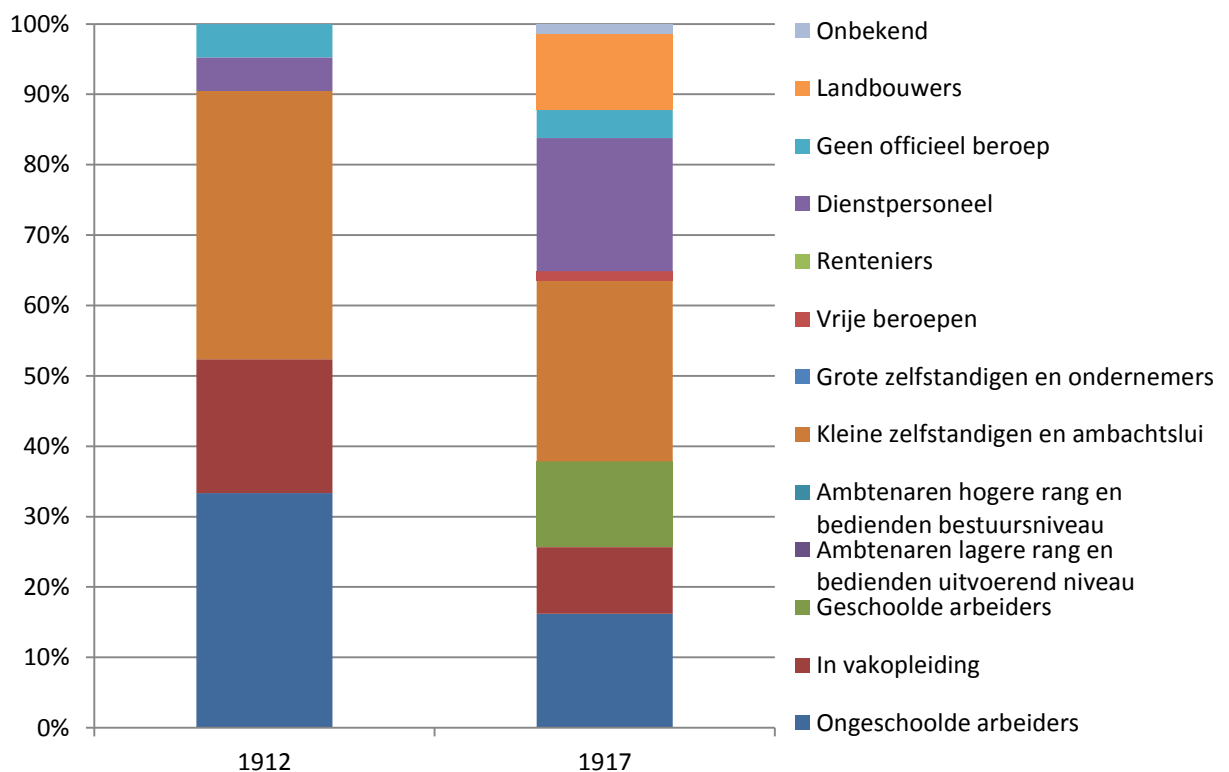
¹⁶² RAB, REAM, Dossier n° 480/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Willebroek, 22 september 1917.

¹⁶³ RAB, REAM, Dossier n° 65/1917, Proces-verbaal van gehoor van getuige door de rechtbank van eerste aanleg in Mechelen, 9 januari 1917.

2.2 De beroepscategorie van de helers

Als we er van uitgaan dat de meeste mensen die uit de arbeidersklasse kwamen het financieel zo moeilijk hadden dat ze onmogelijk in staat waren om met hun rantsoen van het Voedselkomiteit toe te komen, zouden zij logischerwijs diefstal moeten plegen om de goederen direct te consumeren. De daders die de gestolen goederen verhelen zouden dus eerder uit de meer gegoede klassen moeten komen.

Grafiek 8: Het procentuele aantal beroepen per categorie van de voor heling veroordeelde beklaagden bij de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Wanneer nagegaan wordt uit welke beroepscategorieën de veroordeelden voor heling in beide steekproefjaren kwamen, is echter te zien dat ze voor een groot deel wel uit de armere klassen kwamen. Zeker in 1912 was dit het geval. Toen kwam meer dan de helft van de helers uit de categorieën ‘ongeschoolde arbeiders’ en ‘in vakopleiding’. In 1917 daalde het aantal helers uit de arbeidersklasse, al doken er wel meer geschoolde arbeiders op tussen de helers. De meeste voor heling veroordeelden komen in beide steekproefjaren uit de categorie ‘kleine zelfstandigen en ambachtsslui’. Deze categorie bestaat voornamelijk

uit handelaars en leunders, die wellicht vaker in de gelegenheid waren om ook gestolen goederen ter verhandelen. In slechts twee gevallen gaat het om herbergiers. Nochtans wees onderzoek naar banditisme uit dat heel wat helers van gestolen goederen dit beroep uitoefenden.¹⁶⁴ In 1917 is dan weer een grote stijging op te merken van het aantal landbouwers dat heelde. Dit is mogelijk een gevolg van een stijgend aantal boeren dat producten als gestolen opgaf om ze nadien op de zwarte markt aan hogere prijzen te verkopen.¹⁶⁵ Uit de dossiers blijkt dat wanneer boeren aangifte van diefstal deden, er eerst huiszoeken gedaan werden bij de boer zelf en bij diens naaste familieleden. Dit deed men om na te gaan of de producten wel degelijk gestolen waren en de boer geen valse aangifte deed.¹⁶⁶

Diverse elementen tonen aan dat heel wat mensen gestolen producten verheelden om met de winst ervan eten en andere primaire benodigdheden te verwerven. Toch bewijzen uitspraken van bepaalde beklaagden en andere betrokkenen dat ook geldzucht nooit veraf is. De vraag rest nu nog of er dieven waren die nog andere achterliggende bedoelingen hadden wanneer ze diefstallen pleegden.

¹⁶⁴ Rousseaux en Vrints, “La répression étatique...”, p. 281.

¹⁶⁵ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 196.

¹⁶⁶ RAB, REAM, Dossier n° 97/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Lier, 2 februari 1917.

3 Diefstal als vorm van protest

“Den zondagmorgen rijd ik terug naar de stad. Onderweg ligt een deel van een aardappelveld heel verwoest. Al de vruchten gestolen – onvolwassen nog. De eigenaar had 's nachts gewaakt, maar was te vroeg naar huis gekeerd. De dieven waakten ook. Er wordt verteld, dat schurken met scharen het koren afknippen uit haat tegen de boeren. Er zijn in 't geheim nieuwe aardappelen te koop. Ze kosten twee frank den kilo.”¹⁶⁷

Virginie Loveling, 12 juli 1917

3.1 Openlijke vormen van protest tijdens de Eerste Wereldoorlog

De Eerste Wereldoorlog gaf een nieuwe dimensie aan oude sociale spanningen. Vooral een gevoel van onrechtvaardigheid en oneerlijkheid in de voedseldistributie deed de ontevredenheid bij verschillende bevolkingsgroepen opblazen. In heel wat Europese landen leidde dit tot protest. Zo waren er hongeroptochten in Londen en Parijs en stakingen in Berlijn.¹⁶⁸ In Italië waren er zowel op het platteland als in de steden demonstraties tegen de stijgende prijzen, de zwarte markt en de toenemende schaarste van diverse goederen. De protesten waren er veelal gericht tegen stadsbesturen, notabelen, grondbezitters en leerkrachten die propaganda zouden gevoerd hebben in de nabijheid van schoolkinderen.¹⁶⁹

Ook in België vonden diverse vormen van protest plaats. Over sociaal protest in België tijdens 1914-1918 is nog maar weinig geschreven. Wanneer dit wel gebeurt, ligt de focus vooral op de collectieve, opvallende protestacties.¹⁷⁰ Meestal gaat het om politiek geladen acties, zoals betogingen en stakingen.¹⁷¹ Door de hoge werkloosheidsgraad en de bewegingsbeperking had de fabriek tijdelijk afgedaan als plaats voor collectieve actie. Stakingen kwamen in de oorlog wel voor, maar in mindere mate. Voedselrellen werden de protestvorm bij uitstek in het bezette België.¹⁷² Deze begonnen al in augustus 1914 en

¹⁶⁷ V. Loveling en B. Van Raemdonck, ed., *Oorlogsdagboeken: 1914-1918: een vrouw vertelt over haar Eerste Wereldoorlog*. Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2005, p. 354.

¹⁶⁸ T. Bonzon en B. Davis, “Feeding the cities”, in: WINTER (J.) en ROBERT (J.L.), eds. *Capital cities at war: Paris, London, Berlin 1914-1919*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 326-341.

¹⁶⁹ R. Bianchi, *Social conflict and control, protest and repression (Italy)*, in: <http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/social_conflict_and_control_protest_and_repression_italy>, geraadpleegd op 16.04.2015.

¹⁷⁰ Vrints, “Sociaal protest...”, pp. 32-33.

¹⁷¹ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 263.

¹⁷² Vrints, “Sociaal protest...”, p. 41; Vrints, *Food and nutrition*, in: <http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/food_and_nutrition_belgium>, geraadpleegd op 19.01.2015.

zouden de hele oorlog voorkomen, zeker na de eerste hongervinter van 1916-1917.¹⁷³ Door de beperking van de bewegingsvrijheid waren dit geen nationale, maar regionale acties. Ze vonden vooral plaats op de markten, aangezien dat de belangrijkste ruimte was voor de distributie en consumptie van voedsel. Zo waren er bijvoorbeeld de hongertochten. Daarin liepen veel vrouwen en kinderen mee, om op die manier druk te zetten op de lokale gezagsdragers om meer voedsel te voorzien. Deze marsen waren vooral een stedelijk fenomeen.¹⁷⁴

Voedselrellen zelf kwamen overal en in verschillende vormen voor. Ten eerste waren er prijsrellen. Hierbij probeerden consumenten zelf prijzen op te leggen aan de verkopers. Dat deden ze door voedsel omver te werpen of te stelen. Vooral marktkramers en boeren die zich niet aan de ingestelde maximumprijzen hielden waren het slachtoffer. Ten tweede werden blokkades opgezet. Daarmee zorgde men er voor dat het voedsel een stad niet kon verlaten om op die manier te voorkomen dat het werd geëxporteerd. Zeker wanneer voedsel voor Duitsland bestemd was, probeerde men via blokkades het voedsel veilig te stellen voor eigen gebruik. Ten derde waren er ook vergeldingsacties en charivari. Daarmee sanctioneerde men de zogenaamde profiteurs door hun oogsten te vertrappelen, vee te verminken, hun machines buiten werking te stellen en hun afsluitingen te vernielen. Zo werd de melk van de melkboeren in Luik in de goten gegoten en de boter vertrapt. Men verkoos vaak het voedsel te vernielen in plaats van het te plunderen, aangezien men zich dan verlaagde tot het niveau van de ‘stelende profiteurs’. Vergeldingsacties konden ook stigmatiserend zijn. De huizen van profiteurs werden bespuwd, besmeurd met afval of leuzen en kruisen werden op de muren getekend.¹⁷⁵ Een alternatieve strategie was brandstichting. Hiermee wilde men woekerende en op geld beluste boeren waarschuwen. Het bleek een zeer effectieve methode.¹⁷⁶

¹⁷³ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 229-230.

¹⁷⁴ Majerus en Vrints, “De Slagschaduw...”, p. 243.

¹⁷⁵ Vrints, “Sociaal protest...”, pp. 35-36; Vrints, *Food and nutrition*, in: <http://encyclopedia.1914-1918online.net/article/food_and_nutrition_belgium>, geraadpleegd op 19.01.2015; Vrints, “Verschuivende Tolerantiedrempels...”, pp. 6-7.

¹⁷⁶ Vrints, “Sociaal protest...”, p. 38.

3.2 Verborgen vormen van protest tijdens de Eerste Wereldoorlog

De aandacht van historici gaat vaak uit naar de bovenstaande publieke vormen van protest, terwijl de alledaagse vormen van protest onderbelicht gelaten werden. Velen definiëren protest als een bewuste, georganiseerde individuele of collectieve actie om op lange termijn een collectieve overwinning te behalen. Daarbij wordt vooral aan stakingen en boycots gedacht. Protest gaat echter niet altijd om een publieke uiting van negatieve gevoelens of de uitdaging van een systeem. Het kan ook om ongeorganiseerde, individuele, symbolische of ideologische daden van verzet gaan, zoals grapjes maken, roddelen of diefstal.¹⁷⁷ James Scott bedacht een theorie waarbinnen deze minder opvallende methodes van protest bestudeerd kunnen worden: infrapolitiek. Scott maakte eerst en vooral een onderscheid tussen een *public transcript* enerzijds en het *hidden transcript* anderzijds. Dat eerste heeft betrekking op de openlijke, officiële interactie tussen mensen en hun superieuren, waarbij ze zich schikken naar de wil van de hoger geplaatsten en de gevestigde orde bevestigen. Het *hidden transcript* is het discours dat plaatsvindt achter de ruggen van de machthebbers om. Het gaat om achterklap, gebaren en subtiele acties waarmee mensen hun ontevredenheid over iets uiten, zoals onderdrukking. In de publieke ruimte wordt deze ontevredenheid gemaskeerd. Het is dus de verborgen versie van de werkelijkheid, tegenover de officiële versie die ze in het publiek tentoonstellen. Deze verborgen daden zijn een vorm van infrapolitiek. Ze vinden plaats op apolitieke domeinen, maar het zijn vaak wel politiek geladen daden.¹⁷⁸ Zoals Nath vaststelde zijn het *hidden transcript* en de infrapolitiek van de ondergeschikte groepen slecht gekend, maar is het wel zeer interessant voor het begrip van de Eerste Wereldoorlog. Roddels, woordspelingen, illegale houtspreekel en dergelijke zijn allemaal vormen van infrapolitiek. Het is een onzichtbare expressie van ontevredenheid tegen bepaalde mensen in alledaagse situaties. Het gaat dus ook om vormen van protest, al worden ze niet publiekelijk geuit.¹⁷⁹ Historicus Timothy Shakesheff bewees met zijn onderzoek naar diefstal van hout en gewassen in het Engelse Herefordshire van de negentiende eeuw al dat diefstal heel vaak een element van protest met zich meedraagt. Het ging om subtiele uitingen van ontevredenheid tegen de lage lonen, werkloosheid en sociale veranderingen. Protest hiertegen gebeurde vaker op

¹⁷⁷ Nath, *Brood willen we hebben...*, pp. 38-39; Scott, "Everyday Forms...", pp. 23-24.

¹⁷⁸ J. Scott, *Domination and the arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven/Londen, Yale University Press, 1990, pp. 4-5.

¹⁷⁹ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 136; Scott, *Domination...*, pp. 183-185.

kleinere en minder opvallende schaal dan via publieke demonstraties.¹⁸⁰ Ook diefstal kan dus beschouwd worden als een verdoken protestvorm en als infrapolitiek.

3.3 Diefstal als vorm van protest

Als we er van uit gaan dat diefstal tijdens de oorlog tot op een zekere hoogte diende om te protesteren, tegen wie of wat was dit dan? Het is geweten dat de Belgen zich regelmatig verzetten tegen de Duitse bezetter. Dit kon zoals gezegd gebeuren door middel van stakingen en voedselrellen, maar ook via infrapolitiek. Veel mensen weigerden bijvoorbeeld om hun uurwerk op het Duitse uur te zetten of ze vierden de Belgische nationale feestdag ondanks het verbod. Ook draaiden velen ostentatief hun hoofd als ze Duitse soldaten tegenkwamen op de tram.¹⁸¹ Ook in sport kon een vorm van protest verborgen zitten. Zo werden in Hombeek tijdens de oorlog drie voetbulploegen opgericht, met de namen FC Albert, De Klauwaerts en De Boschkampioenen. Die eerste twee namen verwijzen respectievelijk naar de toenmalige koning der Belgen, Albert I en naar de Vlamingen die tijdens de Guldensporenslag in opstand kwamen tegen de Franse koning.¹⁸²

De correctionele rechtbank berechtte tijdens de oorlog echter enkel maar de zaken die door Belgische burgers aangedragen werden. De Duitsers hadden hun eigen rechtbanken. Aan de hand van de hier bestudeerde vonnisboeken en rechtsplegingsdossiers is het dus niet mogelijk om te onderzoeken in welke mate de Belgen van de Duitsers stalen en in hoeverre dit een vorm van protest tegen de aanwezigheid van de Duitse bezetter was. Aangezien de slachtoffers enkel Belgen waren, zou diefstal dus een vorm van protest geweest zijn tegen de eigen landgenoten. Niet alle landgenoten waren namelijk dikke vriendjes. Er heerste ongelijkheid, wat tot wrok leidde tussen verschillende groepen, zeker tegenover de mensen die weinig last van de gevolgen van de oorlog leken te hebben en die er zelfs een slag probeerden mee te slaan. De slachtoffers van de hierboven beschreven acties hadden allemaal iets gemeen: ze waren of Duits of ze werden er van verdacht de voedselvoorziening in het gedrang te brengen en geld te verdienen op de kap van de arme en hongerlijdende burgers. Dat bepaalde mensen hun positie verbeterden, terwijl het voor het grootste deel van de bevolking van kwaad naar erger ging, wekte grote

¹⁸⁰ T. Shakesheff, "Wood And Crop Theft In Rural Herefordshire, 1800-60", in: *Rural History*, 13 (2002), 1, p. 14.

¹⁸¹ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, p. 128.

¹⁸² Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 300.

verontwaardiging. Zoals het citaat van Virginie Loveling aantoont, waren de boeren vaak de kop van jut, zeker op het platteland. In de steden werden vooral slaggers, bakkers, handelaars en zelfs gemeentebesturen gevisieerd. Men kon er bijvoorbeeld niet tegen dat bakkers de schaarse bloem gebruikten om er luxeproducten als cake en pistolets mee te maken in plaats van brood. Dit kon leiden tot gewelddadige protesten.¹⁸³ Iedereen die de ongeschreven normen overtrad, maakte kans om represailles te ondergaan.

Een eerste spanningsveld was dat tussen verschillende sociale klassen. Het aloude klassenressentiment dook terug op. De meer welgestelden hadden meer middelen om hun rantsoen van het Voedingskomiteit aan te vullen, wat soms jaloezie uitlokte bij de klassen bij wie deze middelen ontbraken. De middengroepen vonden dan weer dat de handarbeiders zich wel konden redden, maar dat zij het zelf het hardst te verduren hadden. De burgerij was angstig dat de verbitterde arbeidersklasse zou protesteren, wat ook het geval was. Plunderingen, lange dreigende wachtrijen en artikels in de arbeiderspers waarin hun ongenoegen geuit werd waren geen uitzondering.¹⁸⁴

De grootste polariteit heerste echter tussen de steden en het platteland. Veel collectieve sancties op het platteland waren gericht tegen de boeren. Eerder werd al vastgesteld dat veel mensen van de stad richting platteland trokken om er te gaan stelen. Op het platteland viel er namelijk meer te rapen. Toch is het ook mogelijk dat de mensen er via diefstal vooral de boeren wilden treffen. In de steden werd tijdens de oorlog namelijk een afkeer ontwikkeld voor de plattelander. Het gevoel bestond dat de stedelingen veel meer getroffen werden door de voedselschaarste dan het platteland. Daar konden boeren en landeigenaars eigen gekweekt voedsel eten en veel mensen verdachten hen er van hun producten achter te houden om de prijs op te drijven en zo zichzelf te verrijken ten koste van hun arme dorps-, stads- en streekgenoten. Hoe meer de prijzen op de zwarte markt stegen, hoe vaker de boeren ook weigerden om producten tegen lagere prijzen te leveren aan het Voedselkomiteit. Dit ging zowel ten koste van de nationale rantsoenen als van de zwakkere sociale groepen, vooral dan in de steden.¹⁸⁵

¹⁸³ Vrints, "Verschuivende Tolerantiedrempels...", pp. 6-7; Vrints, *Food and nutrition*, in: <http://encyclopedia.1914-1918.online.net/article/food_and_nutrition_belgium>, geraadpleegd op 26.02.2015.

¹⁸⁴ De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog...*, pp. 250-251; Majerus en Vrints, "De Slagschaduw...", p. 257; Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 260; Vrints, "Verschuivende Tolerantiedrempels...", p. 8.

¹⁸⁵ Clerbout, "Het dagelijks leven...", p. 242; Majerus en Vrints, "De Slagschaduw...", p. 241; Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 115; Rousseaux en Vrints, "La répression étatique...", p. 274; Vrints, "Sociaal protest...", p. 33.

“Gansch het volk, bij uitzondering van woekerhandelaars en buitenlieden, was in de diepste ellende gedompeld. Overdreven winstbejag ontwikkelde bij hen de geldzucht. Zij werden nu rijk! Zij konden nu koopen al wat hun harte luste. De goudsmeden onzer stad voeren er niet slecht bij; maar geld heeft een goeden meester noodig, en veel van onze buitenlieden waren geenszins meester voor hun geld; op vele smokkelaars en jonge boeren, was de spreuk toepasselijk: met 't trommeltje gewonnen en met 't fluitje verteerd.”¹⁸⁶

Frans Verhavert

Geruchten over boeren die liever hun aardappels voederden aan de beesten dan aan de mensen omdat ze op die manier meer geld zouden kunnen krijgen op de zwarte markt waren schering en inslag.¹⁸⁷

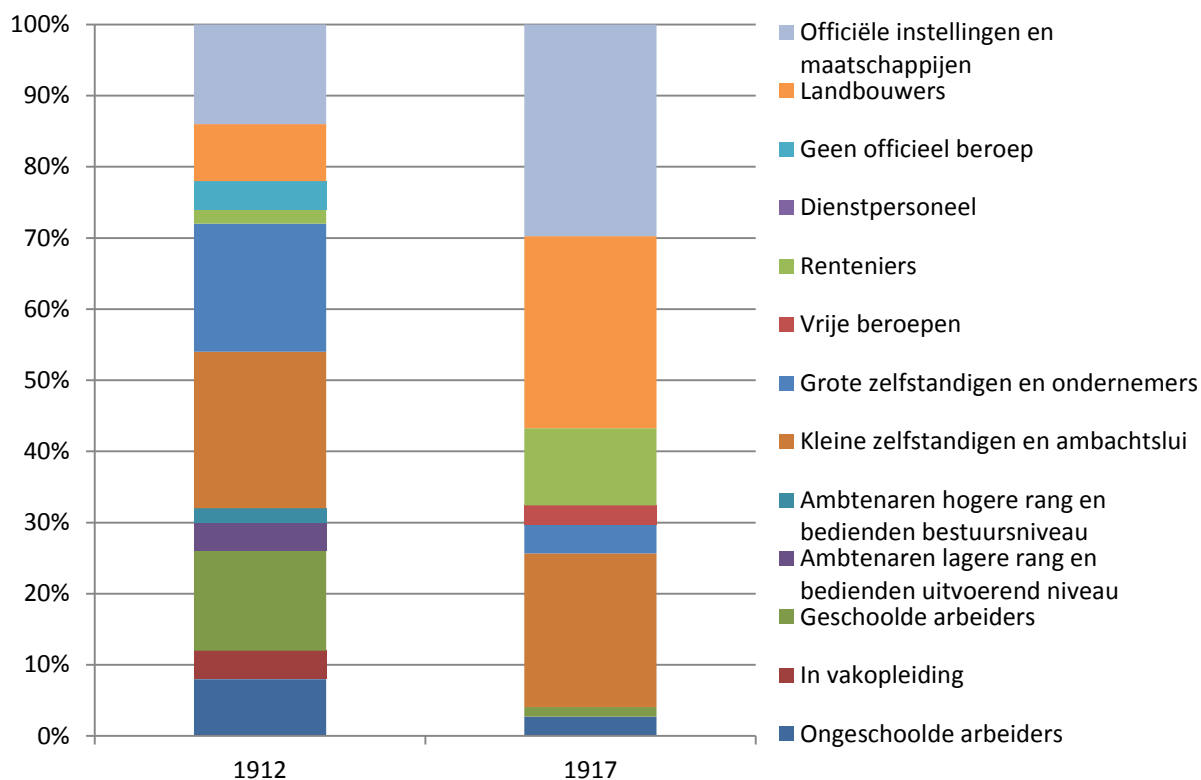
Zoals het citaat aantoont werden niet enkel boeren beschouwd als oorlogsprofiteurs. In de steden zelf richtte men zijn woede op slagers, molenaars, bakkers, handelaars en alle anderen die hun voedsel op de zwarte markt of aan de Duitsers verkochten. Steeds vaker werden ze beschuldigd van bedrieglijke praktijken of het achterhouden van producten.¹⁸⁸ Het is dus niet ondenkbaar dat deze personen vaak gevisieerd werden bij diefstallen, waardoor ze beschouwd kunnen worden als slachtoffers van deze verborgen vorm van protest. Om dit te onderzoeken werd nagegaan tot welke beroepsgroepen de slachtoffers behoorden. In de vonnisboeken was dit in de meeste gevallen echter niet terug te vinden. Enkel wanneer het slachtoffer een belangrijke sociale functie had, zoals een advocaat, graaf of baron, werd het beroep vermeld. Ook wanneer er niet van een specifieke persoon, maar van een instelling, zoals een klooster, het Voedselkomiteit of het stadsbestuur, gestolen werd, werd dit vermeld in de vonnisboeken. Ten slotte gebeurde het in een handvol gevallen ook dat het slachtoffer zich burgerlijke partij stelde. In die gevallen werd ook het beroep van het slachtoffer in de vonnisboeken opgenomen. De dossiers maken wel melding van hun beroep. De hieronder weergegeven gegevens komen dus voor het grootste deel uit de steekproef van dossiers en bevatten niet de gegevens van alle zaken uit de database. In 1912 is van 50 van de 116 slachtoffers geweten welk beroep ze hadden. Voor 43,1% van de zaken is dus het beroep van het slachtoffer gekend. In 1917 weten we van 20% van de slachtoffers hun beroep. In absolute cijfers gaat het om 72 gekende beroepen op een totaal van 361. Toch is dit genoeg om een algemene trend te kunnen afleiden.

¹⁸⁶ Verhavert, *De Duitschers te Mechelen...*, p. 55.

¹⁸⁷ Vrints, “Verschuivende Tolerantiedrempels...”, p. 11.

¹⁸⁸ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 189.

Grafiek 9: Het procentuele aantal beroepen per categorie van de slachtoffers van diefstal in de zaken vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, corpus geselecteerde dossiers 1912 en 1917.

In 1912 komen de slachtoffers van diefstal uit diverse beroeps categorieën. Vrijwel alle categorieën zijn aanwezig. De kleine zelfstandigen en ambachtsslui waren het vaakst het slachtoffer van diefstal, maar steken er toch niet met kop en schouders bovenuit. De drie arbeiders categorieën samen, geschoold, ongeschoold en in vakopleiding, nemen ook een relatief groot aandeel in van de slachtoffers in 1912. Tijdens de oorlog waren deze drie groepen veel minder het slachtoffer van diefstallen. Toen kwamen meer de helft van de slachtoffers uit de categorieën ‘officiële instellingen en maatschappijen’ en ‘landbouwers’. Bij die eerste categorie ging het in grote mate om stadsbesturen en lokale afdelingen van het Voedselkomiteit. Zij werden vooral het slachtoffer van respectievelijk hout- en voedseldiefstallen. Het aantal diefstallen bij de officiële instellingen ligt hoger dan bij de landbouwers, maar in werkelijkheid doet de grote impact van de moeskopperij (confer infra) vermoeden dat de boeren vaker het slachtoffer waren van diefstallen dan de 28% uit de steekproef. Bovendien is de stijging in het aantal bestolen landbouwers niet enkel een gevolg van het frequente voorkomen van moeskopperij. Ook in de huizen van de boeren

zelf werd regelmatig gestolen. De categorie ‘kleine zelfstandigen en ambachtslui’ neemt met één op de vijf slachtoffers een groot aandeel in, al daalde dit aantal in relatieve cijfers in vergelijking met de vooroorlogse periode. Meer specifiek waren het vooral handelaars en hoveniers die regelmatig een dief over de vloer kregen. Ten slotte nam ook het aantal renteniers dat te maken kreeg met diefstal toe. Hierbij ging het vooral om grondbezitters, zoals graven en baronnen. Van hun terreinen werden vooral bomen en hout ontvreemd.

Niet enkel in Mechelen waren landbouwers en handelaars de meest gekozen doelwitten van diefstal. Nath kwam bij het lezen van het dagboek van De Puydt tot de vaststelling dat het doelwit van diefstal vooral de grotere boeren en de handelaren waren. Ook de onderpastoor, het klooster en De Puydt, zelf een brouwer, werden bestolen. Ook koeboeren waren regelmatig het slachtoffer van diefstal. Zij probeerden zoveel mogelijk hun vee te verstoppen van de Duitsers. Op die manier vergaarden ze heel wat rijkdom.¹⁸⁹ Ook de slachtoffers van de bandieten wijzen op de sociale spanningen tussen het platteland en de stad. Veel slachtoffers van het gewapend banditisme waren rijk geworden tijdens de oorlog. Dit kan een teken zijn dat men probeerde om sociale rechtvaardigheid na te streven. Op zijn minst een deel van de bendeleden, vooral die uit de lagere sociale klassen, koesterde wrok tegenover de nieuwe rijken. Dit gevoel van grief kan een rol gespeeld hebben in de aanvallen. In sommige gevallen ging het ook om persoonlijke wraak. Sommige individuele overvallers zagen hun kans schoon om oude vetes of onrechtvaardigheden op te lossen, zoals vaak het geval was bij werknemers die hun vroegere werkgever wilden treffen. Het is echter evengoed mogelijk dat de bandieten beseften dat bij de profiteurs simpelweg het meeste te rapen viel.¹⁹⁰ Een lezing van de getuigenverklaringen in de dossiers maakt duidelijk dat ook hier heel wat beklagden nog een appeltje te schillen hadden met de slachtoffers. Het ging bijvoorbeeld om voormalige werknemers die vonden dat ze onrechtvaardig behandeld werden en via diefstal hun ongenoegen wilden uiten. Zo stal Hendrik V.B. in april een aantal werktuigen van zijn voormalige baas. Hij kan het niet verkroppen dat die hem een paar dagen eerder ontslagen had.¹⁹¹ De relatie tussen de dader en het slachtoffer is echter niet altijd gemakkelijk te achterhalen. Vaak zijn het onbekenden voor elkaar. De vonnisboeken vermelden wel wanneer de dader werkzaam was bij het slachtoffer. In 1912 was dit in 26 keer het geval op een totaal van 116. Dit komt overeen met zo’n 22,4% van het aantal diefstallen. In 1917

¹⁸⁹ Ibid., pp. 193-200.

¹⁹⁰ Leloup, Rousseaux en Vrints, “Banditry in Occupied...”, pp. 97-98.

¹⁹¹ RAB, REAM, Dossier n° 309/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 3 april 1912.

stalen de daders slechts zes keer op 361 van hun bazen, wat neerkomt op 1,66%. Twee elementen spelen hierbij een rol: de herintrede van de moeskopperij en de stijgende werkloosheid. De dieven verlegden hun werkterrein van hun werk naar de velden die ze dagelijks voorbijliepen. Als diefstal dus gepleegd werd als een uiting van protest, verschoof dit van persoonlijke wrok voor de oorlog naar een algemeen negatief beeld tegenover bepaalde groepen, zoals de boeren, tijdens de oorlog.

Ongetwijfeld verlaagde het negatieve beeld dat men had over de boeren en profiteurs de drempel om bij hen diefstallen te plegen. De vraag blijft of diefstal ook gebruikt werd om tegen hen te protesteren. Volgens Nath wel. Zij verwees naar de mening van politieman Victor Jonckheere die stelde dat mensen door bijvoorbeeld kippen te stelen bij de rijkere boeren op die manier heronderhandelden over de bestaande eigendomsverhoudingen. Zij beschouwt diefstal dus als een vorm van infrapolitiek.¹⁹² Ook een Doornikse gecensureerde krant zag een zekere vorm van protest in bepaalde diefstallen.

“Il y a des fermiers durs et impitoyables: le peuple voit la fortune accumulée dans leurs mains et il est indigné contre eux. Ces fermiers veulent-ils opprimer le peuple, le plonger dans la misère? Veulent-ils que le peuple se soulève? Veulent-ils le forcer à voler?”¹⁹³

Diefstal kon dus een middel zijn om normovertreders te sanctioneren. Bij voedseloproer weigerden veel protesteerdere zich echter te verlagen tot het stelen of plunderen van goederen, omdat ze net de profiteurs als dieven zagen. Hun acties waren legitiem, in tegenstelling tot de daden van de profiteurs.¹⁹⁴

Hoewel in de verklaringen van de betichten nooit expliciet vermeld werd dat ze iemand viseerden en de diefstal pleegden om iemand te straffen of een sociale verandering af te dwingen, kan wel vermoed worden dat sommige dieven bepaalde mensen persoonlijk wilden treffen en hun sociale onlust wilden uitwerken op bepaalde personen, vooral dan boeren en handelaars. In veel getuigenissen is tussen de lijnen een ressentiment ten opzichte van de boeren te lezen omdat die hun producten aan een te hoge prijs verkochten. In dat opzicht is bij sommige diefstallen dus wel degelijk een element van protest terug te vinden. Bovendien moeten we rekening houden met het feit dat niet iedereen het zal vermelden als het echt protest was. Het kon voordeliger zijn voor hen om te zeggen dat ze

¹⁹² Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 136.

¹⁹³ Vrints, “Verschuivende Tolerantiedrempels...”, p. 18.

¹⁹⁴ Ibid.

stalen uit pure economische noodzaak in de hoop zo medelijden op te wekken bij de rechter.

Diefstal werd dus ook gebruikt als middel om te onderhandelen over eigendomsverhoudingen, zonder dat dit publiekelijk gevraagd werd.¹⁹⁵ Er zitten wel degelijk elementen van protest in het plegen van bepaalde diefstallen, maar toch mag diefstal nooit gereduceerd worden tot enkel een vorm van protest. Dieven hadden niet altijd een politiek geladen bedoeling wanneer ze voorwerpen ontvreemdden. We kunnen er niet van uit gaan dat alle dieven hun acties begingen in de geest van protest, maar dergelijke alledaagse handelingen hadden wel de mogelijkheid om als daad van protest ingezet te worden. Bij het plegen van diefstallen kunnen dus verschillende intenties meespelen. Bovendien kunnen verschillende partijen, zoals het gerecht, de daders zelf, verschillende bevolkingsgroepen en de latere waarnemer eenzelfde feit op diverse manieren interpreteren. Het is duidelijk dat de talrijke van diefstal beschuldigde inwoners van het arrondissement Mechelen elk hun eigen redenen hadden om die diefstallen te begaan. De een deed het om de honger te stillen, de ander hoopte zichzelf te verrijken en nog een ander hoopte zo zijn ongenoegen duidelijk te maken tegenover de praktijken van de oorlogsprofiteurs. Bovendien kunnen al deze motieven naast elkaar voorkomen. Het is perfect mogelijk dat dieven brood op tafel wilden en tegelijkertijd hun afkeer tegenover de profiteurs toonbaar wilden maken.

¹⁹⁵ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 263.

Hoofdstuk 3. Verschuivende tolerantiedrempels?

Al vanaf het begin van de bezetting van België werd bij de hogere klassen gevreesd dat de oorlog een ontwrichtend effect zou hebben op de samenleving en dat de morele normen ondergraven zouden worden. Het is inderdaad zo dat er bij velen hernieuwde definities ontstonden van de grenzen van toelaatbaar gedrag. Het evenwicht tussen aanvaardbare en onaanvaardbare acties verschoof. Toch leidde de oorlog niet tot een moreel verval. De bezetting herleidde de maatschappij niet tot normloosheid en een leefwereld waarin het ieder voor zich was. De heersende tolerantiedrempels maakten dan wel plaats voor nieuwe morele referentiekaders, maar het gevoel voor rechtvaardigheid bleef bestaan.¹⁹⁶ Ook de visies ten opzichte van diefstal gingen aan het schuiven. In dit deel wordt onderzocht in hoeverre de morele codes en de tolerantiedrempels ten opzichte van diefstal verschoven en in welke mate de ‘nieuwe’ codes afweken van de vooroorlogse standaarden. Daarbij wordt ook onderzocht in hoeverre de morele referentiekaders omtrent diefstal verschilden bij de bij de bevolking, de slachtoffers, de daders en het gerecht. De vonnisboeken helpen om de tolerantiedrempel bij het gerecht te onderzoeken. Ze verschaffen echter geen informatie over hoe de mensen zelf stonden tegenover het steeds vaker voorkomende fenomeen diefstal. Noch de slachtoffers, noch de daders komen in de vonnisboeken zelf aan het woord, waardoor het moeilijk is te peilen naar de perceptie van de slachtoffers, de daders en de andere leden van de gemeenschap. De dossiers, met daarin verklaringen van slachtoffers, daders en getuigen, verschaffen meer inzicht.

¹⁹⁶ Vrints, “Verschuivende Tolerantiedrempels...”, pp. 1-5.

1 Verschuivende tolerantiedrempel bij het gerecht?

1.1 Algemene tolerantiegraad bij de rechtbank voor en tijdens de oorlog

De houding van het gerecht ten opzichte van diefstal is zeer dubbel. Tijdens de oorlog werd een opvallend groter aantal geregistreerde diefstallen daadwerkelijk vervolgd in vergelijking met de vooroorlogse periode. Dat toont aan dat de rechtbank de beteugeling van de diefstallenplaag als dringend ervoer.¹⁹⁷ Van bovenaf werd namelijk gevreesd dat de oorlog tot een morele desintegratie zou leiden, waardoor de regelgeving op verschillende vlakken verstrengd werd en het gerecht prioriteit gaf aan de vervolging van diefstal. Zo hoopte men de ordeloosheid tegen te gaan.¹⁹⁸ Zoals gezegd had maar liefst 53,08% van de vervolgte zaken in 1917 betrekking op diefstal. Voor de oorlog was dit maar 14,91%. Dit alles wijst op een serieuze daling van de tolerantiedrempel bij het gerecht ten opzichte van diefstal. De vraag is echter of ook de gegeven straffen hierop wijzen.

1.1.1 De gegeven straffen

Een eerste element dat meer kan inzicht kan verschaffen in een eventuele verschuiving van de bestraffing van diefstal voor en tijdens de oorlog, is het aantal vrijspraken, boetes en celstraffen. De onderstaande tabel toont hoeveel personen werden vrijgesproken, hoeveel van de bestrafden enkel een boete of een celstraf kregen en hoeveel mensen zowel een boete als een gevangenisstraf kregen. Hierbij moet vermeld worden dat de straffen in de database persoonsgebonden zijn, en niet verbonden aan de feiten. Als twee mensen samen hetzelfde feit pleegden, konden ze namelijk toch verschillende straffen krijgen omdat er bijvoorbeeld bij de een wel verzachtende omstandigheden waren en bij de andere niet. Bovendien wordt een beschuldigde steeds één straf opgelegd, ook al beging hij of zij meerdere diefstallen. Het aantal straffen dat gebruikt wordt in de onderstaande tabellen en grafieken komt dus overeen met het aantal beschuldigten en niet met het aantal gepleegde feiten.

¹⁹⁷ Ibid., p. 17.

¹⁹⁸ Ibid., pp. 2-3.

Tabel 4: Het absolute en procentuele aantal vonnissen per categorie van de beklaagden van diefstal, uitgevaardigd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

Vonnissen	1912		1917	
	Abs.	%	Abs.	%
Geen uitspraak	2	1,4	5	0,008
Vrijspraak	25	17,2	84	13,6
Enkel boete	8	5,5	151	24,5
Enkel celstraf	39	26,9	117	19,0
Boete en celstraf	65	44,8	258	41,9
Andere straffen	6	4,1	0	0
Totaal	145	100	615	100

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

In beide steekproefjaren kwam het zelden voor dat er geen uitspraak werd gedaan. Dit gebeurde enkel in uitzonderlijke situaties. Zo werden de 24-jarige Marie Louisa V. en de 32-jarige Desideer Maria Gisleen V. in 1912 beschuldigd van het stelen van 1300 frank van Hendrik V.B. in maart 1911. Dit onderzoek werd uiteindelijk nietig verklaard, omdat Hendrik V.B. niet het echte slachtoffer bleek. Dat zou de moeder van de beschuldigen geweest zijn. Aangezien diefstal door afstammelingen volgens artikel 462 van het strafwetboek niet strafbaar is, kwam er geen uitspraak in de zaak.¹⁹⁹ Ook kon het gebeuren dat een dagvaarding niet toegekomen was. Dit was het geval bij Jan Remi Alfons B. Hij had op 21 april 1917 een aardappelplant en een aantal konijnen gestolen. Zijn zaak werd naar een onbepaalde datum verschoven omdat de dagvaarding niet was toegekomen en omdat het niet bewezen was dat de betichte woonde op het opgegeven adres.²⁰⁰ Hetzelfde gold voor Victor V. Hij stond terecht voor het stelen van kolen van een veld, maar werd per abuis niet gedagvaard. Hierdoor werd zijn vonnis uitgesteld. Zijn mededader werd wel veroordeeld tot een boete van 26 frank.²⁰¹ Ook oorloggerelateerde feiten konden zorgen dat een rechtszaak zonder uitspraak bleef. Zo hadden Leopold Jozef D.W. en Amatus Jozef D.G. op 21 november 1916 samen met acht andere mannen te Puurs wortels ontvreemd op de velden van minstens drie slachtoffers. Deze zaak werd gesplitst. Acht van de tien daders kregen een straf opgelegd wegens moeskopperij. D.W. en D.G. kregen echter geen uitspraak, omdat zij door de Duitsers waren weggevoerd naar Duitsland.²⁰² Desondanks

¹⁹⁹ RAB, REAM, Vonnis n° 27/1912, 19 januari 1912.

²⁰⁰ RAB, REAM, Vonnis n° 273/1917, 20 juli 1917.

²⁰¹ RAB, REAM, Vonnis n° 427/1917, 7 december 1917.

²⁰² RAB, REAM, Vonnis n° 22/1917, 25 januari 1917.

ligt het aantal zaken zonder uitspraak tijdens de oorlog procentueel lager dan het geval was in 1912.

Het relatieve aantal vrijspraken is tijdens de oorlog gedaald met een kleine 4%. Ongeveer 13% van de beklaagden werd tijdens de oorlog vrijgesproken, tegenover 17,2% in 1912. Dit laat uitschijnen dat de tolerantiedrempel ten opzichte van diefstal bij het gerecht wel degelijk gedaald is. Eenzelfde evolutie in het aantal vrijspraken was te vinden in het Nederlandse Drenthe.²⁰³ De straffen lijken dus strenger te worden. Het aantal andere straffen is zelfs gereduceerd tot nul. Onder deze categorie vallen de speciale maatregelen. Het gaat om beklaagden die wel schuldig geacht worden, maar die toch geen boete of celstraf moet uitzitten, ook al zijn er geen verzachtende omstandigheden of een opschorting van de straf. Het gaat in deze gevallen om minderjarige daders. Het gerecht gaat ervan uit dat ze zonder oordeel gehandeld hebben, waardoor ze noch een boete moeten betalen, noch een gevangenisstraf moeten uitzitten. Wel worden ze onder de beschikking van de staat gesteld tot de leeftijd van 21 jaar. Dat deze maatregel niet meer voorkomt tijdens de oorlog, doet op het eerste moment vermoeden dat de rechters minder medelijden hebben met minderjarige dieven. In werkelijkheid is dit het gevolg van een daling van het aantal jeugddelinquenten dat voor de correctionele rechtbank verscheen, door de wet op de bescherming van de jeugd van 12 mei 1912. Bij het deel over diefstal per leeftijdscategorie wordt hier dieper op ingegaan.

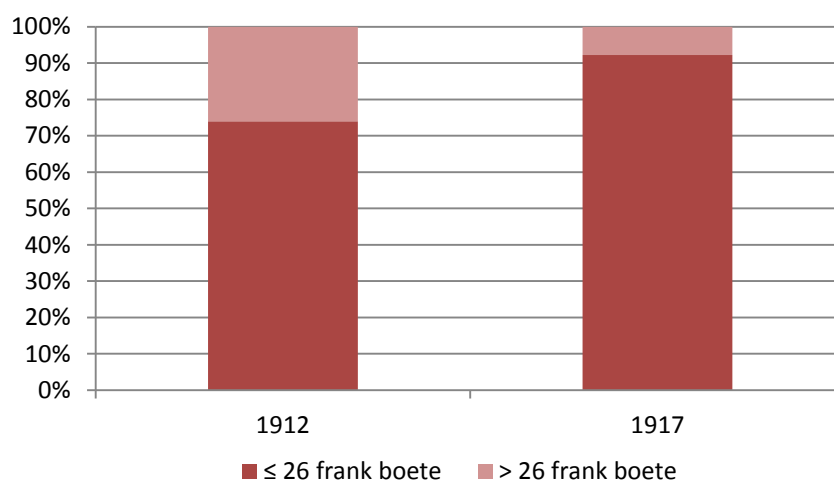
Wat echter kan wijzen op een stijgende tolerantie van de rechters is het feit dat relatief minder mensen tijdens de oorlog een gevangenisstraf kregen. Dit wordt gecompenseerd door een stijgend aantal boetes. Tijdens de oorlog kregen 24,5% van de bestrafden enkel een boete, wat een stijging inhoudt van een kleine 20% ten opzichte van 1912. Aangezien een geldstraf als minder zwaar dan een celstraf beschouwd wordt, kan de vraag gesteld worden of rechters bewust minder zware straffen gaven. Laat ons even kijken naar de strafmaat.

²⁰³ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, pp. 77-78.

1.1.2 De zwaarte van de straffen

Grafieken 10 en 11 geven de strafmaat weer voor diefstallen veroordeeld in de steekproefjaren 1912 en 1917 en gepleegd in het arrondissement Mechelen. Voor deze grafieken werden enkel de gegevens gebruikt van de personen en zaken waarbij er echt straffen uitgedeeld werden. De personen die vrijgesproken werden of die geen uitspraak kregen, werden in deze grafieken weggelaten. Hetzelfde geldt voor de personen die een andere straf kregen. Wanneer mensen zowel een boete als een gevangenisstraf kregen, werd dit in functie van deze onderzoeksvraag gesplitst. Grafiek 10 toont de gegeven geldstraffen in 1912 en 1917 in het arrondissement Mechelen.

Grafiek 10: Het procentuele aantal geldboetes per categorie die uitgevaardigd werden aan de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



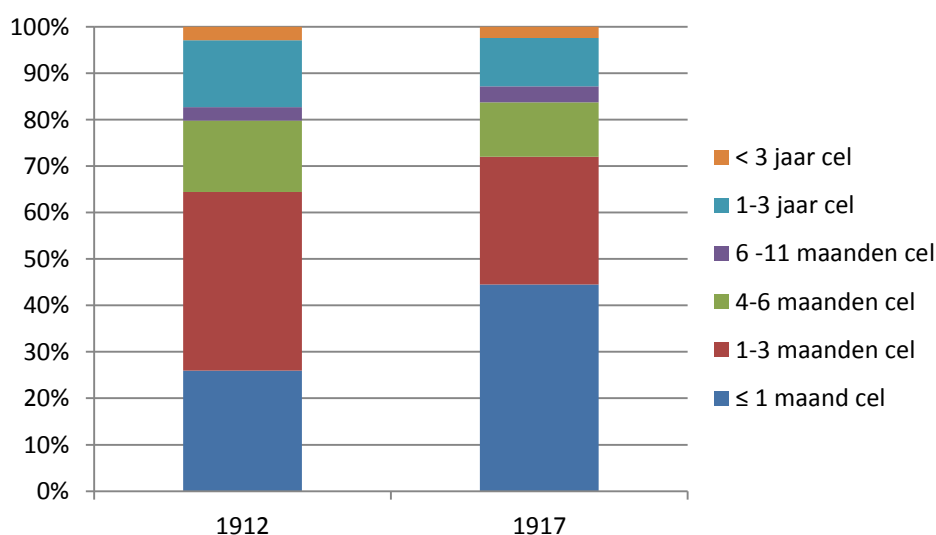
Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Zoals hierboven al werd aangegeven, veroordeelden de rechters tijdens de oorlog veel meer mensen tot een geldboete. De vraag rees of die boetes hoger of lager lagen tijdens de oorlog dan er voor. Om op deze vraag een antwoord te geven, werden de opgelegde boetes in twee categorieën verdeeld. Sinds de invoering van een nieuw Strafwetboek in 1867 was de minimumboete op correctioneel niveau 25 frank.²⁰⁴ De minimum- en maximumtarieven van geldboetes worden echter aangepast aan de levensduurte, waardoor de standaardboete

²⁰⁴ Buyck, *Inventaris...*, pp. 10-12.

voor diefstal aan het begin van de twintigste eeuw op 26 frank lag.²⁰⁵ Aangezien de lonen voor mannen in 1913 in de regio Mechelen schommelden tussen de vier en de vijf frank per dag, komt dit neer op de verdiensten van zo'n vijf à zes werkdagen.²⁰⁶ Daarom werd gekozen voor een categorie van 26 frank of minder en een categorie voor boetes boven de 26 frank. De grafiek wijst uit dat de boetes in 1917 minder hoog waren dan in 1912. 92% van de boetes was lager dan of gelijk aan 26 frank, tegenover zo'n 74% vijf jaar eerder. In 1917 werden dan wel meer boetes gegeven dan in 1912, maar het ging om kleinere bedragen. Als boetes als minder zware straffen beschouwd worden dan gevangenisstraffen, wijst de procentuele stijging van het aantal boetes al op een mildere strafmaat. Die boetes blijken tijdens de oorlog bovendien een stuk lager te liggen, wat die conclusie staft. De daling in de gemiddelde waarde van de geldboete is namelijk niet het gevolg van de dalende levensstandaard. Zoals gezegd, werden de minimum- en maximumboetes per rechtbank aangepast aan de levensstandaard. Wanneer die daalde, verminderde ook de waarde van de gegeven boetes. Dit leek echter niet het geval te zijn in de Eerste Wereldoorlog. De standaardboete bleef namelijk nog steeds liggen op 26 frank. Het aantal hogere boetes daalde echter, waardoor het gemiddelde tijdens de oorlog daalde. Laat ons nu even kijken hoe het gesteld is met de evolutie in de gevangenisstraffen.

Grafiek 11: Het procentuele aantal gevangenisstraffen per categorie die uitgevaardigd werden aan de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

²⁰⁵ Martyn en Devloo, *Een kennismaking...*, p. 266.

²⁰⁶ Clerbout, *Oorlog aan de Dijle...*, p. 21.

Hierboven werd reeds vastgesteld dat het aantal veroordelingen tot celstraffen tijdens de oorlog sterk daalde in vergelijking met de vooroorlogse periode. In 1912 kreeg 71,7% van de beklaagden een gevangenisstraf, waarvan 44,8% in combinatie met een geldboete. In 1917 daalde dit tot 60,4%, waarvan 42% in combinatie met een geldboete. Om te tonen hoe de duur van de opgelegde gevangenisstraffen in die vijf jaar tijd evolueerde, werden de celstraffen verdeeld in categorieën per tijdsduur. In correctionele zaken geldt er een minimum van acht dagen celstraf, en een maximum van 5 jaar.²⁰⁷ Binnen dit tijdsbestek werden zes categorieën onderscheiden.

Uit de grafiek kan afgeleid worden dat de evolutie die vastgesteld werd bij de waarde van de geldstraffen ook hier lijkt voor te komen. Het aantal celstraffen van een maand of minder lag in 1917 18,5% hoger dan in 1912. Bijna de helft (44,5%) van de gegeven celstraffen in 1917 bedroeg dus slechts één maand cel of minder. Een logisch gevolg hiervan is dat minder mensen veroordeeld werden tot langere celstraffen. In bijna alle andere categorieën vond tussen 1912 en 1917 dan ook een daling plaats. De celstraffen tussen één en drie maanden en tussen vier en zes maanden maakten een sterke daling door, van respectievelijk 11% en 3,7%. Ook een celstraf tussen de één en drie jaar werd veel minder gegeven. Daar is een daling van 4% vast te stellen. Hetzelfde geldt voor de celstraffen die meer dan drie jaar beslaan, al gaat het in deze categorie om een zeer klein verschil. Enkel de celstraf tussen de zes en de elf maanden stijgt tussen 1912 en 1917 lichtjes, al is het verschil verwaarloosbaar.

Deze daling in het aantal langdurige gevangenisstraffen vond ook in Nederland plaats. Daar werden tijdens de oorlog ook voornamelijk straffen opgelegd van een maand of korter. In Drenthe leidde dit wel tot een verhoging van de boetes, wat in België niet het geval was. Eggens stelde vast dat de strafmaat in Drenthe zwaarder werd tijdens de oorlog, ondanks een afname van het aantal lange gevangenisstraffen. Hij stelt dat diefstal strenger werd beoordeeld omdat er een groter gebrek heerste aan vrijwel alles.²⁰⁸ Voor België lijkt het er echter op dat de rechter minder zware straffen oplegde tijdens de oorlog dan er voor, zowel op vlak van geldboetes als gevangenisstraffen. Dit kan wijzen op een tolerantere houding van het gerecht ten opzichte van diefstal. Toch wees het aantal vervolgte zaken en de daling van het aantal vrijspraken net op een tegengestelde verschuiving. We kunnen ons met andere woorden de vraag stellen of de lagere strafmaten in 1917 veroorzaakt werden door andere elementen dan een eventueel hogere tolerantiegraad bij het gerecht. Het aantal

²⁰⁷ Martyn en Devloo, *Een kennismaking...*, p. 266.

²⁰⁸ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, pp. 152-154.

verzachtende omstandigheden en de aard van de gepleegde diefstallen kunnen namelijk ook een impact hebben op de gegeven straffen.

1.1.3 Verzachtende omstandigheden in 1912 en 1917

Verzachtende omstandigheden verminderen de ernst van de feiten. De beklaagde blijft schuldig, maar de strafmaat kan wel worden verminderd.²⁰⁹ De lagere straffen tijdens de oorlog kunnen dus een gevolg zijn van een stijging van het aantal verzachtende omstandigheden. Die konden zowel betrekking hebben op de gepleegde feiten als op de beklaagde. Bij de ene zaak werd de kleine waarde van de gestolen goederen als verzachtende omstandigheid ingeroepen, bij een andere zaak keek men naar het crimineel verleden van de beklaagde. Toch zijn de meeste verzachtende omstandigheden verwant met de beschuldigde, waardoor ze in de database persoonsgebonden zijn. Als meerdere mensen hetzelfde feit pleegden, was het namelijk mogelijk dat de één een lagere straf kreeg door verzachtende omstandigheden en de andere niet. Een voorbeeld hiervan is een zaak uit 1912, waarbij vier mannen terechtstonden voor de ontvreemding van een kleine hoeveelheid koper uit het Arsenaal in Mechelen. Drie van de vier mannen kregen een straf van één maand door de verzachtende omstandigheid ‘de kleine waarde van de achtergehouden voorwerpen’. De vierde man, Frans T., had evenveel koper gestolen, maar kreeg die verzachtende omstandigheid niet omdat hij eerder al een veroordeling voor diefstal had opgelopen en dus in wettelijke staat van hervalling verkeerde. Voor hetzelfde feit kreeg hij zes maanden cel en 26 frank boete.²¹⁰

²⁰⁹ Martyn en Devloo, *Een kennismaking...*, p. 268.

²¹⁰ RAB, REAM, Vonnis n° 136/1912, 22 maart 1912.

Tabel 5: Het absolute en procentuele aantal verzachtende omstandigheden verstrekt aan de beklaagden van diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

Verzachtende omstandigheden	1912		1917	
	Abs.	%	Abs.	%
Geen	117	80,7	443	72,0
Afwezigheid van vroegere straffen	3	2,1	41	6,7
Afwezigheid van vroegere zware straffen	1	0,7	53	8,6
De omstandigheden der zaak	2	1,4	1	0,2
Kleine waarde van de achtergehouden voorwerpen	11	7,6	7	1,1
Vorig goed gedrag	5	3,4	67	10,9
Weinige zwaarte der feiten	1	0,7	3	0,5
Minderjarigheid	5	3,4	0	0
Totaal	145	100	615	100

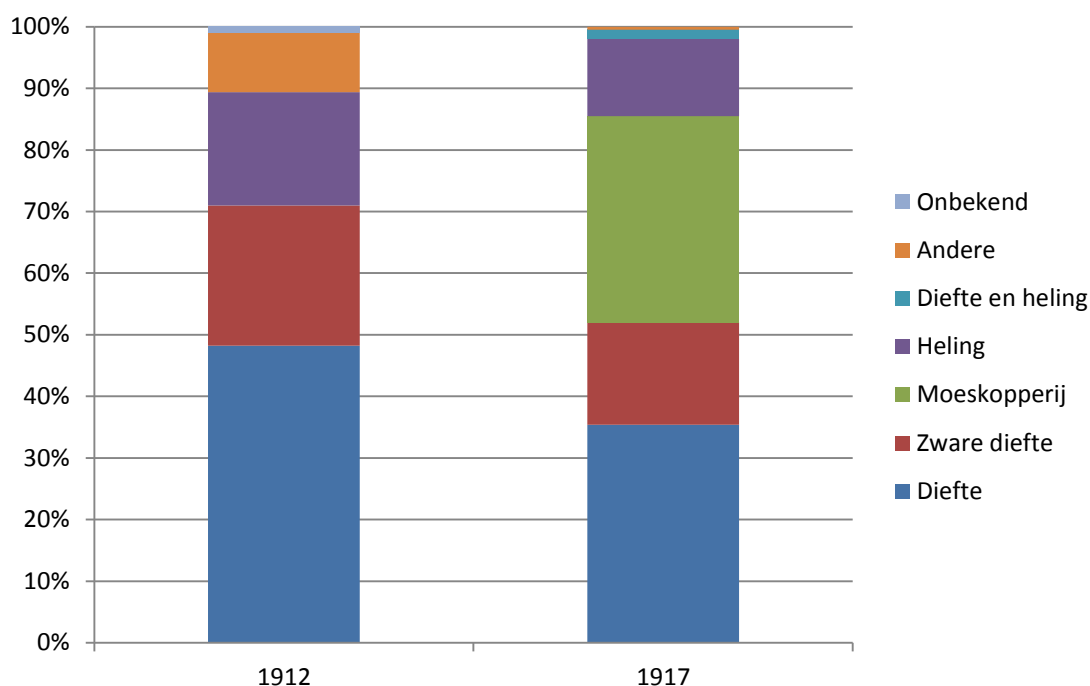
Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Zowel voor als tijdens de oorlog werden er voor het merendeel van de beklaagden geen verzachtende omstandigheden ingeroepen. Toch is een stijging van het aantal verzachtende omstandigheden vast te stellen in 1917. In 1912 kregen 28 mensen een lagere straf door verzachtende omstandigheden, in 1917 waren dat er 172. Ook in relatieve cijfers resulteert dit in een stijging: van 19,3% voor de oorlog naar 28% tijdens de oorlog. Vooral de afwezigheid van vroegere (zware) straffen en vorig goed gedrag werden meer ingeroepen tijdens de oorlog dan er voor. Minderjarigheid als verzachtende omstandigheid komt in 1917 niet meer voor. Zoals later nog aan bod komt, is dit een gevolg van het dalende aantal minderjarige daders berecht door de correctionele rechtbank. De kleine waarde van de gestolen voorwerpen werd in 1917 vrijwel nooit meer gebruikt als verzachtende omstandigheid. Wellicht heeft dit te maken met de schaarste die overal heerste. Aan vrijwel alle producten was een gebrek, waardoor de waarde van alles steeg. Het is dus goed mogelijk dat de lagere straffen in 1917 het gevolg zijn van het stijgende aantal verzachtende omstandigheden en niet van een hogere tolerantiegraad bij het gerecht. Ook de soort diefstal kan echter een invloed hebben op de zwaarte van de straffen.

1.1.4 Verschuiving van de soort gepleegde diefstallen in 1912 en 1917

In dit deel wordt vergeleken welke soort diefstallen er voor en tijdens de oorlog gepleegd werden en hoe deze verhoudingen verschoven binnen een tijdspanne van vijf jaar. De rechtbank maakt namelijk een onderscheid tussen meerdere vormen van diefstal. Die zijn afhankelijk van de verzwarende omstandigheden die met een diefstal gepaard kunnen gaan, zoals het gebruik van geweld, braak of beklimming. Ten eerste is er ‘diefte’. Hierbij gaat het om ‘het bedrieglijk ontvreemden’ van zaken, waarbij geen geweld tegen personen of materiaal gebruikt werd. Indien dat laatste wel het geval was, sprak men van ‘zware diefte’. Ook wanneer de diefstal gepaard ging met braak of beklimming rekende men de diefstal onder ‘zware diefte’. Een andere categorie die onderscheiden werd, is ‘moeskopperij’. Hierbij gaat het om diefstal van “nuttige voortbrengselen der aarde en welke van den grond nog niet gescheiden waren”. Daarnaast onderzocht het gerecht ook altijd of de gestolen goederen verheeld werden. Daaruit werden twee categorieën gemaakt, namelijk ‘diefte en heling’ en ‘heling’. Het gebeurde vaak dat beklaagden zowel van diefstal als van heling werden beschuldigd, maar dat ze maar voor één van beide werden veroordeeld. De zaken waarbij enkel de heling bewezen werd, staan onder die laatste categorie. De rechtszaken die enkel betrekking hadden op heling en niet op diefstal, behoorden niet tot het bestek van dit onderzoek, aangezien dat niet behoort tot artikels 460-474 van het strafwetboek. Om diezelfde reden werden rechtszaken met betrekking tot “het bedrieglijk achtergehouden of verspild hebben van zaken die hem/haar behandigd waren op voorwaarde van ze terug te geven tot een bepaald gebruik of tot een bepaalde besteding” niet bij het onderzoek gerekend. Dit wordt berecht onder artikels 491 en 505 van het strafwetboek, als misbruik van vertrouwen in plaats van als diefstal. Zoals eerder gezegd werd, werden ook bosmisdrijven niet behandeld in dit onderzoek. Bij de categorie ‘andere’ horen ten slotte speciale vormen van diefstal, zoals aftroggelarijen, afknevelarijen en diefstal door misbruik van vertrouwen. Een zeldzame keer kwam het ook voor dat het vonnisboek geen melding maakte van de soort diefstal.

Grafiek 12: Het procentuele aantal diefstallen per soort, veroordeeld door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

In deze grafiek werden enkel de feiten opgenomen van personen die veroordeeld werden voor diefstal. De misdrijven gepleegd door de personen die vrijgesproken werden, zijn hier niet opgenomen, omdat vrijspraak voortkwam uit het gebrek aan bewijzen. Het valt dus niet met zekerheid te zeggen of die diefstal ook daadwerkelijk heeft plaatsgevonden.

Het aantal gewone diefstallen, dieftes, steeg in absolute cijfers van 55 gevallen in 1912 naar 187 in 1917. Relatief gezien hield dit echter een daling in van 13%. Ook het relatieve aantal zware diefstallen daalde van 23% in 1912 naar 16,6% in 1917. Het aantal veroordelingen voor heling maakte relatief gezien ook een daling door, wat kan wijzen op het feit dat diefstal minder gepleegd werd uit materialistische overwegingen. Deze dalingen werden gecompenseerd door de herintrede van moeskopperij in 1917. Dit fenomeen kwam in 1912 niet voor, maar de oorlogsomstandigheden stimuleerden de mensen opnieuw om groenten en fruit van de velden te halen. In 1917 werden 177 mensen veroordeeld wegens moeskopperij, goed voor 33,5% van het totale aantal veroordelingen. Dit werd vaak als minder ernstig beschouwd dan diefte en zware diefte.

Zoals hierboven al werd vermeld zijn de gegeven straffen dus wel lichter, maar ook de gepleegde diefstallen zijn in 1917 vaak minder zwaar dan voor de oorlog. Heel vaak gaat

het immers om moeskopperij waarbij geen of weinig schade berokkend werd aan het eigendom van het slachtoffer of aan het slachtoffer zelf. Bovendien waren de gestolen goederen in dat geval van kleine waarde, al is dat een relatief begrip in tijden van schaarste en oorlog. Ook het aantal mensen dat volgens de vonnisboeken in voorlopige hechtenis zat in de aanloop naar het proces wijst op minder zware misdrijven. In 1912 werd 25,5% van de verdachten tussen het plegen van de feiten en het proces aangehouden. In 1917 was dit gedaald tot 16,9%. Aangezien de onderzoeksrechter vooral mensen aanhoudt die zware feiten gepleegd hebben, wijst deze daling uit dat er in 1917 minder zware feiten gepleegd zijn dan in 1912. Om de stelling te kunnen handhaven dat de straffen in 1917 lager waren dan in 1912 omdat de gepleegde feiten minder zwaar waren, moeten we ook even de straffen per soort diefstal bekijken.

1.1.5 Straffen per soort diefstal in 1912 en 1917

Tabel 6: De gemiddelde geld- en gevangenisstraffen per soort diefstal bij de beklagden veroordeeld door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

Gemiddelde straf per diefstal soort	1912		1917	
	Boete (frank)	Cel (aantal dagen)	Boete (frank)	Cel (aantal dagen)
Diefte	28,7	136,3	24,4	46,3
Zware diefte	22,3	258	0,8	419,4
Diefte en heling	-	-	29,2	180,6
Heling	33,5	120	26,4	110,4
Moeskopperij	-	-	27,0	23,4
Andere	32,5	77,2	52	180
Onbekend	0	90	-	-

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

In deze tabel werden de gemiddelde straffen per soort diefstal in beide steekproefjaren berekend. Zowel voor als tijdens de oorlog werd diefte, zoals gezegd, minder zwaar bestraft ten opzichte van zware diefte. De boetes waren dan wel lager, maar de gevangenisstraffen duurden vele malen langer. In 1917 is te zien dat moeskopperij nog lagere straffen krijgt. Aangezien er in dat jaar vooral moeskopperij en gewone diefstal gepleegd werd, verklaart dit dus de conclusie bij grafieken 10 en 11. De lagere straffen

lijken dus niet het gevolg te zijn van een hogere tolerantie bij het gerecht, maar van een verschuiving naar lichtere vormen van diefstal in 1917.

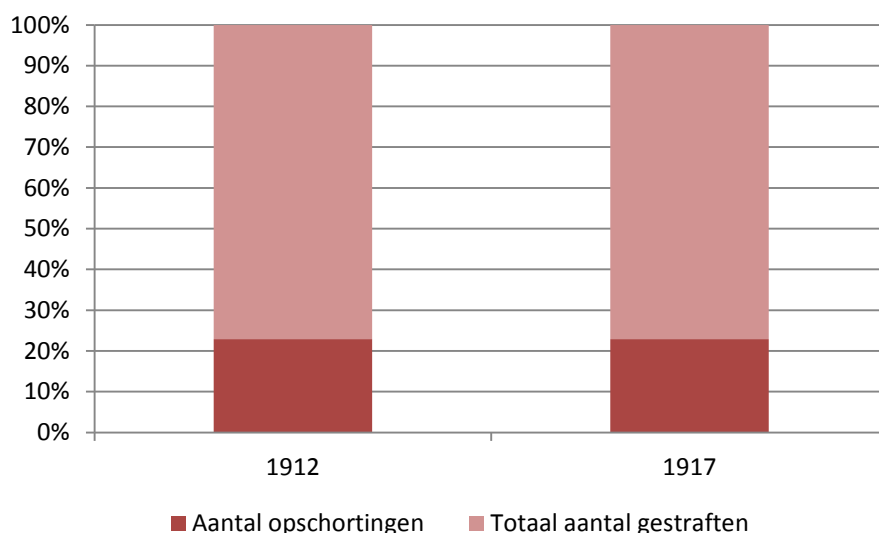
Toch toont deze tabel dat de straffen binnen eenzelfde soort diefstal verschoven zijn tijdens de oorlog. Zo liggen zowel de boetes als het aantal dagen cel bij gewone diefstal veel lager tijdens de oorlog. Het tegengestelde gebeurde met de straffen voor zware diefstal. Daarbij was er een sterke daling in de waarde van de boetes. Dit is echter het gevolg van het feit dat de meeste beklaagden in 1917 geen boete maar wel een gevangenisstraf kregen. Niemand kreeg enkel een boete. Slechts drie mensen kregen beide, waarbij de boete telkens 26 frank bedroeg. Dit deed het gemiddelde sterk dalen. De gevangenisstraffen waren des te groter. In 1917 moest men gemiddeld bijna de helft langer naar de gevangenis voor het plegen van een diefstal met braak of geweld. Voor dit soort diefstallen lijkt de tolerantiegraad bij de rechters minder groot tijdens de oorlog dan er voor. Het omgekeerde kan gezegd worden bij de plegers van gewone diefstal. Zij kregen in 1917 gemiddeld een twee à drie keer kortere gevangenisstraf en een lagere boete dan in 1912. Dit komt omdat velen helemaal geen celstraf kregen, wat het gemiddelde naar beneden trok. In 1912 kregen de meesten wel een gevangenisstraf voor diefstal. Meestal gebeurde dit in combinatie met een boete. Een gelijkaardige evolutie werd vastgesteld bij heling. Ook daar daalden zowel de geldboetes als de duur van de gevangenisstraffen. Bijna alle beklaagden voor heling kregen een combinatie van de twee.

1.1.6 De opschortingen van de straffen in 1912 en 1917

Laat ons even terugkeren naar het aantal veroordeelden en vrijgesprokenen. We kwamen al eerder tot de vaststelling dat meer mensen veroordeeld werden tot een straf tijdens de oorlog dan er voor. Er was een sterke daling in het aantal vrijspraken. Het is echter ook mogelijk dat mensen wel veroordeeld werden tot een straf, maar dat die niet effectief werd uitgevoerd. Als de beklaagde zich in het verleden goed gedragen had, wat inhoudt dat hij nooit een veroordeling tot meer dan zes maanden gevangenis had opgelopen, dan kwam hij in aanmerking voor een opschorting van zijn straf. In dat geval acht de rechter de beklaagde wel schuldig en de feiten bewezen, maar is hij van mening dat de beklaagde door de rechtszaak een voldoende waarschuwing heeft gekregen. Op het strafblad wordt geen melding gemaakt van de veroordeling, waardoor het de aanpassing van de beklaagde in de samenleving niet bemoeilijkt. Een straf wordt opgeschort voor een bepaalde termijn.

Indien de beklaagde binnen deze termijn nieuwe feiten pleegt, moet de straf alsnog effectief uitgevoerd worden.²¹¹ Laat ons even kijken naar het aantal opschortingen in 1912 en 1917.

Grafiek 13: Het procentuele aantal opschortingen van de straffen gevorderd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen bij de veroordeelden voor diefstal in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Het aantal opgeschorte straffen in verhouding met het totale aantal bestraffen is in 1912 en in 1917 nagenoeg gelijk. In absolute cijfers gaat het in 1912 om 35 opschortingen op een totaal van 118 bestraffen. In 1917 kregen 156 mensen van de 526 veroordeelden een opschorting van hun straf. Voor beide jaren komt dit neer op respectievelijk 29,7% en 29,6% kans op opschorting. Op het vlak van opschortingen lijken de rechters niet noodzakelijk meer of minder tolerant tijdens de oorlog ten opzichte van er voor.

Hoe het gesteld is met de tolerantiegraad van het gerecht na de oorlog werd in het bestek van dit onderzoek niet onderzocht. Toch zou het gerecht veel genadiger hebben opgetreden. Voor bepaalde misdrijven die tijdens de bezetting gepleegd werden, kwamen er na de oorlog amnestiemaatregelen. Dit wijst erop dat er begrip kwam voor het gebruik van diefstal als overlevingsstrategie in oorlogsomstandigheden.²¹² Toch is verder onderzoek op dit terrein nog aangewezen.

²¹¹ Martyn en Devloo, *Een kennismaking...*, p. 269.

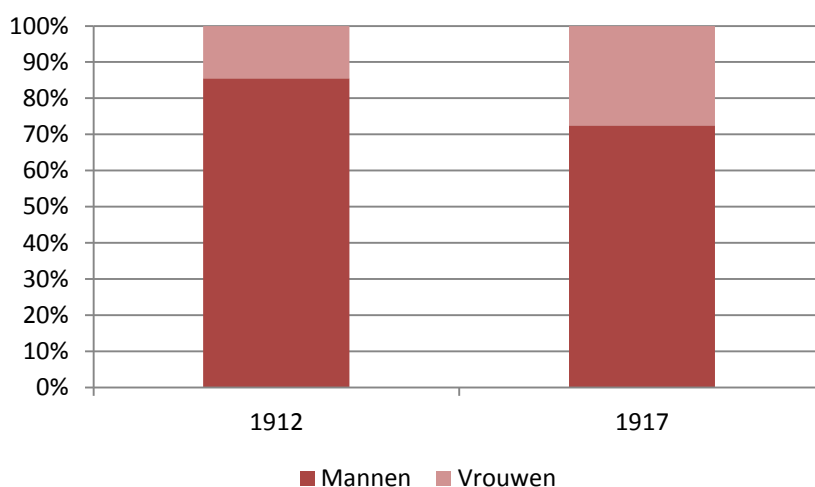
²¹² Vrints, "Verschuivende Tolerantiedrempels...", p. 17.

1.2 Tolerantie ten opzichte van man en vrouw

1.2.1 Algemene man-vrouw verhoudingen bij diefstal in 1912 en 1917

De vraag moet ook gesteld worden of de rechtbank toleranter was voor vrouwen dan voor mannen of omgekeerd. Alvorens op die vraag te antwoorden, moet eerst de man-vrouwverhouding bij het aantal aangeklaagde dieven bekeken worden.

Grafiek 14: Het procentuele aantal mannelijke en vrouwelijke beklagden die wegens diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

De hypothese dat er in oorlogstijd meer rechtszaken zijn waarin vrouwen terechtstaan dan in periodes van vrede, lijkt ook hier te kloppen.²¹³ Van de 145 beklagden in 1912 waren er slechts 21 van het vrouwelijk geslacht. Dat komt neer op 14,5% van de beschuldigen. Dit blijkt geen uitzonderlijke situatie. Malcolm Feeley toonde met zijn onderzoek naar vrouwelijke criminaliteit in Engeland tussen 1687 en 1912 aan dat het aantal vrouwen dat in 1912 voor de rechtbank verscheen wegens diefstal zo'n 13% bedroeg.²¹⁴ In 1917 waren er 169 dievegges op een totaal van 615 beschuldigen. Het gaat om 27,5%. Vrouwelijke beklagden bleven dus altijd in de minderheid, al deden ze tijdens de oorlog wel een inhaalbeweging. Ook in Frankrijk steeg het aantal vrouwelijke

²¹³ M.M. Feeley en D. Little, "The Vanishing Female. The Decline of Woman in the Criminal Process, 1687-1912", in: *Law & Society Review*, 25 (1991), 4, pp. 738-739.

²¹⁴ *Ibid.*, p. 725.

dievegges tijdens de oorlog.²¹⁵ In het Nederlandse Drenthe lijkt echter een tegengestelde evolutie te gebeuren. Voor de oorlog was liefst 30% van de voor vermogensdelicten vervolgte mensen van het vrouwelijke geslacht. Tijdens de oorlog daalde dit tot zo'n 20%.²¹⁶

Toch blijft het aandeel van vrouwen in het plegen van diefstal zowel in Nederland en Frankrijk als in België veel kleiner dan het mannelijke aandeel. Een eerste mogelijke reden waarom vrouwen in tijden van oorlog prominenter aanwezig zijn in de misdaadstatistieken is dat veel mannen afwezig waren. Velen waren aan het front, waardoor ze bij het plegen van misdrijven werden berecht door een militaire rechtbank in plaats van een burgerlijke rechtbank.²¹⁷ De oorlogsomstandigheden creëerden ten tweede een uitzonderlijke situatie, waarin de maatschappelijke posities verschoven. Aangezien veel jonge mannen gemobiliseerd waren, namen vrouwen wellicht tijdelijk hun maatschappelijke rollen over, waaronder ook criminele rollen.²¹⁸ Volgens de Franse rechtsgeleerde P. Yocas kon de afwezigheid van de echtgenoot en de vader ook op een andere manier een rol spelen. Zij werden vaak beschouwd als de 'bewakers van de moraliteit'. Door de mobilisatie zou deze moraliteit niet meer gevrijwaard kunnen worden, waardoor vrouwen zich vaker inlieten met crimineel gedrag.²¹⁹ Een derde mogelijke verklaring kan gevonden worden in de maatschappelijke positie die vrouwen hadden binnen het gezin, waarbij zij verantwoordelijk waren voor spijs en drank. In gunstige economische omstandigheden is het voor vrouwen vaak niet nodig om door middel van criminele daden die taak te vervullen. Door de schaarste tijdens de oorlog zullen meer vrouwen zich genoodzaakt gevoeld hebben om ook op niet legale manier in levensmiddelen te voorzien.²²⁰ Bovendien werden vrouwen vaker eerder en langer getroffen door de schaarste, omdat ze het beschikbare voedsel vaak opzietten voor hun kinderen en man.²²¹

Dit alles leidde tot een stijging van het aantal vrouwelijke delinquenten tijdens de oorlog. Eenzelfde evolutie was terug te vinden in de Tweede Wereldoorlog. Toen steeg het aantal vrouwelijke delinquenten van 22% voor de oorlog naar 36% in 1943.²²²

Grafiek 14 geeft enkel de man-vrouwverhouding weer op het niveau van de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen. Diefstal kan echter ook op het

²¹⁵ Yocas, *l'influence...*, p. 21.

²¹⁶ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 187.

²¹⁷ Feeley en Little, "The Vanishing Female...", p. 724; Yocas, *l'influence...*, p. 40.

²¹⁸ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 187.

²¹⁹ Yocas, *l'influence...*, pp. 45-46.

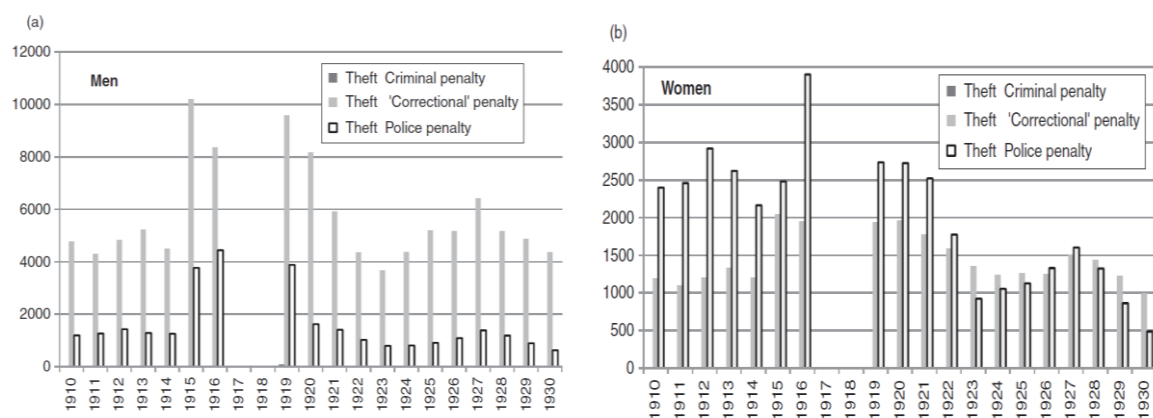
²²⁰ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 187.

²²¹ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 244.

²²² Baclin, Campion en Rousseaux, "Les chiffres en Guerre...", pp. 16-17.

niveau van het Hof van Assisen en van de politierechtbank berecht worden. Feeley toonde voor Groot-Brittannië al aan dat het aantal voor diefstal vervolgte vrouwen op crimineel niveau tussen de achttiende en het begin van de twintigste eeuw daalde van 58% in 1835 naar 13% in de periode rond 1912. Dit was onder andere het gevolg van een verandering op vlak van justitie. Die gaf andere misdrijven meer prioriteit, waardoor diefstal steeds vaker door een lagere rechtbank berecht werd.²²³ Hetzelfde geldt voor België, waarbij vooral vrouwelijke daders op een lager niveau berecht worden dan de mannen.

Grafiek 15: Het absolute aantal mannen en vrouwen die vervolgd werden voor het plegen van diefstal door de Hoven van Assisen, de correctionele rechtbanken en de politierechtbanken in België, 1910-1930.



Bron: P. Leloup, X. Rousseaux en A. Vrints, “Banditry in Occupied and Liberated Belgium, 1914-21. Social Practices and State Reactions”, in: *Social History*, 39 (2014) 1, p. 89.

Historici Leloup, Rousseaux en Vrints toonden aan dat vrouwen veel vaker door de politierechtbank berecht werden dan mannen. Aangezien de straffen daar lager liggen, is dit al een eerste indicatie dat vrouwen milder beoordeeld werden dan mannen. Bovendien daalde na de oorlog het aantal veroordelingen voor vrouwen sneller dan voor de mannen.²²⁴ Waren de rechters ook milder voor vrouwen bij hun bestraffing? We onderzoeken het hier.

1.2.2 De houding van de rechtbank bij mannen en bij vrouwen.

Wanneer we willen weten of de rechtbank toleranter was voor vrouwen dan voor mannen of omgekeerd, kunnen we dezelfde elementen bestuderen als bij het voorgaande deel,

²²³ Feeley en Little, “The Vanishing Female...”, pp. 225-228.

²²⁴ Leloup, Rousseaux en Vrints, “Banditry in Occupied...”, p. 88.

namelijk het aantal vrijspraken, de zwaarte van de straffen, opschortingen, voorlopige hechtenis en verzachtende omstandigheden.

Tabellen 7a en 7b: Het absolute en procentuele aantal vonnissen per categorie voor de mannelijke en vrouwelijke beklaagden van diefstal, uitgevaardigd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 (a) en 1917 (b).

(a)

Vonnissen 1912	Mannen		Vrouwen	
	Abs.	%	Abs.	%
Geen uitspraak	0	0	2	9,5
Vrijspraak	21	16,9	4	19,0
Enkel boete	7	5,6	1	4,8
Enkel celstraf	36	29,0	3	14,3
Boete en celstraf	55	44,4	10	47,6
Andere straffen	5	4,0	1	4,8
Totaal	124	100	21	100

(b)

Vonnissen 1917	Mannen		Vrouwen	
	Abs.	%	Abs.	%
Geen uitspraak	5	1,1	0	0
Vrijspraak	58	13,0	26	15,4
Enkel boete	96	21,5	55	32,5
Enkel celstraf	101	22,6	16	9,5
Boete en celstraf	186	41,7	72	42,6
Andere straffen	0	0	0	0
Totaal	446	100	169	100

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Zoals eerder vastgesteld werd, kreeg in 1912 17,2% van alle beklaagden de vrijspraak. In 1917 was dit gedaald tot 13,6%. Wanneer we binnen deze groep kijken naar de man-vrouwverhouding valt het op dat het vooral vrouwen waren die niet bestraft werden. Zo werden er in 1912 25 mensen vrijgesproken. Vier daarvan waren vrouwen, 21 waren man. Procentueel gezien kregen vrouwen dus vaker de vrijspraak. In 1917 is hetzelfde te zien. Vrouwen kunnen dus altijd op meer clementie rekenen dan mannen. Wel moet opgemerkt worden dat de daling in het aantal vrijspraken tijdens de oorlog door beide geslachten opgevangen wordt. Zowel bij de mannen als bij de vrouwen is een daling in het aantal

vrijspraken vast te stellen. Het relatieve verschil in het aantal vrijspraken tussen mannen en vrouwen ligt voor de oorlog op zo'n 2,1%. Tijdens de oorlog stijgt dit naar 2,4%. De oorlog zorgde dus niet noodzakelijk voor een groter medeleven met dievegges. Tijdens de oorlog kunnen vrouwen met andere woorden niet op meer medelijden rekenen dan voor de oorlog.

Wanneer we de cijfers bekijken van de mannen en vrouwen die wel tot een straf veroordeeld werden, zien we dat de verhouding tussen het aantal mannen en het aantal vrouwen dat voor de oorlog enkel een boete kreeg ongeveer hetzelfde is. Dat geldt ook voor de beklaagden die zowel een geld- als een celstraf kregen. Mannen moesten echter dubbel zo vaak naar de gevangenis. Vrouwen kwamen er dan weer vaker vanaf met enkel een boete. Zoals gezegd steeg tijdens de oorlog het aantal gestraften dat enkel een boete kreeg. Deze stijging is zowel bij de mannen als bij de vrouwen terug te vinden. Toch is de stijging van het aantal boetes bij de vrouwen veel groter dan bij de mannen. De gevangenisstraf, daarentegen, daalde. Deze daling was iets groter bij de mannen, al is de verschuiving hier minder groot dat bij de geldstraffen. De daling van het aantal combinaties van een boete en een geldstraf is relatief klein. Zowel voor als tijdens de oorlog werden vrouwen net iets meer berecht met een combinatie van boete en celstraf dan mannen. De rechtbank leek dus zowel voor als tijdens de Eerste Wereldoorlog een tolerantere houding voor dievegges aan te nemen in vergelijking met de mannelijke dieven.

Het aantal geld- en gevangenisstraffen zegt echter niet alles over de zwaarte van de straffen zelf. Vrouwen krijgen minder vaak celstraffen dan mannen, maar hoe verhoudt de duur van die straffen zich bij mannen en vrouwen? Dezelfde vraag kan gesteld worden bij de waarde van de geldboetes.

Tabellen 8a en 8b: Het absolute en procentuele aantal gelboetes per categorie per geslacht die uitgevaardigd werden aan de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen voor het plegen van diefstal in 1912 (a) en 1917 (b).

(a)

Geldboetes 1912	Mannen		Vrouwen	
	Abs.	%	Abs.	%
≤ 26 frank boete	46	74,2	8	72,7
> 26 frank boete	16	25,8	3	27,3
Totaal	62	100	11	100

(b)

Geldboetes 1917	Mannen		Vrouwen	
	Abs.	%	Abs.	%
≤ 26 frank boete	255	90,4	122	96,1
> 26 frank boete	27	9,6	5	3,9
Totaal	282	100	127	100

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

In 1912 is er niet veel verschil tussen de grootte van de boetes bij mannen en vrouwen. Wat wel opmerkelijk is, is dat vrouwen vaker een boete van boven de 26 frank kregen dan mannen. Dat is anders in 1917. Liefst 96% van de vrouwen kreeg een boete onder de 26 frank, tegenover 90% bij de mannen. Zij kregen dus iets vaker een hogere boete dan vrouwen. Toch zien we dat de verschillen in geldboetes bij man en vrouw niet om over naar huis te schrijven zijn. Beide seksen krijgen vooral boetes van 26 frank of minder. De verschillen tussen de beide geslachten op het vlak van de gevangenisstraffen zijn groter.

Tabellen 9a en 9b: Het absolute en procentuele aantal gevangenisstraffen per categorie per geslacht die uitgevaardigd werden aan de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen voor het plegen van diefstal in 1912 (a) en 1917 (b).

(a)

Gevangenisstraffen 1912	Mannen		Vrouwen	
	Abs.	%	Abs.	%
≤ 1 maand cel	21	23,1	7	53,8
1-3 maanden cel	34	37,4	5	38,5
4-6 maanden cel	14	15,4	1	7,7
7 -11 maanden cel	5	5,5	0	0
1-3 jaar cel	14	15,4	0	0
< 3 jaar cel	3	3,3	0	0
Totaal	91	100	13	100

(b)

Gevangenisstraffen 1917	Mannen		Vrouwen	
	Abs.	%	Abs.	%
≤ 1 maand cel	120	41,8	48	54,5
1-3 maanden cel	78	27,2	24	27,3
4-6 maanden cel	35	12,2	9	10,2
7-11 maanden cel	10	3,5	3	3,4
1-3 jaar cel	36	12,5	3	3,4
< 3 jaar cel	8	2,8	1	1,1
Totaal	287	100	88	100

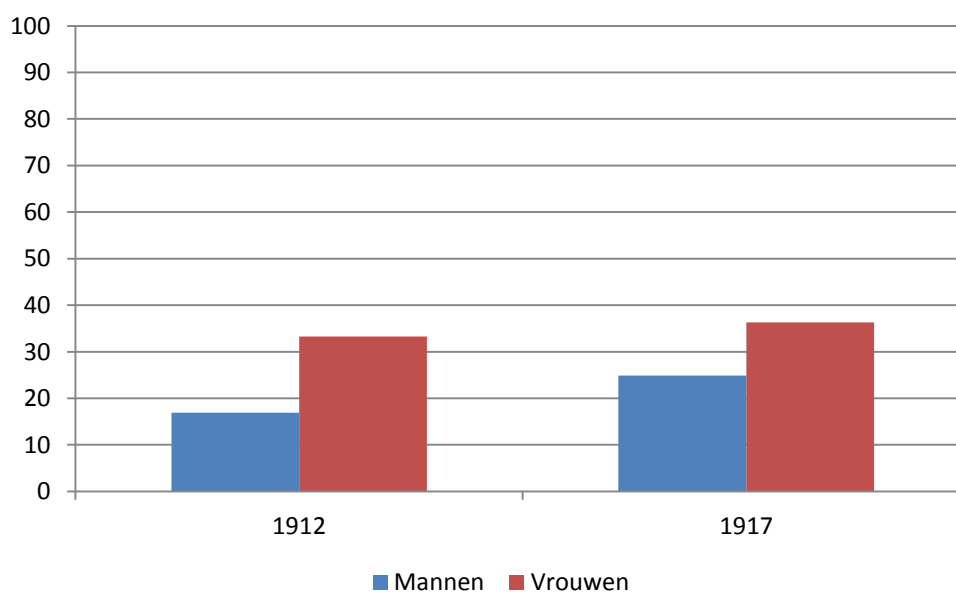
Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Zowel voor als tijdens de oorlog kregen de meeste mannen en vrouwen een celstraf die lager lag dan drie maanden. In beide steekproefjaren kreeg meer dan de helft van de vrouwen een celstraf van één maand of minder. In 1912 lag het percentage voor de mannen in die categorie veel lager dan in 1917. Tijdens de oorlog kregen meer mannen dus een kortere celstraf. Bij de categorieën van gevangenisstraffen die langer duren dan drie maanden, zien we dat de mannen zowel voor als tijdens de oorlog veel sterker vertegenwoordigd zijn dan vrouwen. Toch daalt dit aantal in 1917. De vrouwen kregen minder vaak langdurige gevangenisstraffen, al is er tijdens de oorlog wel een stijging op te merken in alle categorieën met een celstraf langer dan drie maanden. Dit is een omgekeerd evenredige verhouding met de evolutie bij de mannen. De algemene daling bij de vier laatste categorieën van de celstraffen in 1917 wordt dus veroorzaakt door een zeer sterke daling bij de mannen, en niet bij de vrouwen, waar het aantal langdurige straffen tijdens de oorlog net stijgt. Toch krijgen vrouwen voor het grootste deel lagere straffen dan mannen. Een treffend voorbeeld hiervan is de zaak van Maria Ludicova V.D.L., Aloïs V. en Joannes Baptista V. Zij ontvreemdden in de lente van 1917 een aantal kippen van Frans H., waarbij ze de man bedreigden met gewelddaden. Alle drie werden ze bestraft voor zware diefstal, maar de vrouw kreeg een gevangenisstraf van vier jaar, terwijl beide mannen voor vijf jaar achter de tralies vlogen.²²⁵ De hoge straf voor Maria is wel uitzonderlijk. In 1917 was ze de enige die meer dan drie jaar cel kreeg. In 1912 was er zelfs geen enkele vrouw die zo'n lange celstraf kreeg.

²²⁵ RAB, REAM, Vonnis n° 196/1917, 14 juli 1917.

Een gelijkaardige evolutie is terug te vinden in Drenthe. Ook daar kregen mannen vaak hogere gevangenisstraffen dan vrouwen. De vrouwen moesten meestal voor een maand of minder naar de gevangenis, terwijl de mannen vaak voor een langere periode achter de tralies vlogen. Dat was zo in het geval van diefstal, maar ook bij smokkel en mishandeling.²²⁶ De verklaring die Eggens biedt voor deze evolutie is ook voor België van toepassing. Vrouwen werden minder vaak en voor een kortere periode naar de gevangenis gestuurd omdat ze de verantwoordelijkheid droegen voor de verzorging van het gezin. Door een vrouw te straffen met een gevangenisstraf, worden dus ook de kinderen gestraft. Het is echter ook zo dat vrouwen vaker verzachtende omstandigheden kregen dan mannen, waardoor hun straf minder zwaar werd. Bovendien pleegden ze vaak ook minder zware feiten.²²⁷ Laat ons even die twee laatste stellingen onder de loep nemen, beginnende bij de verzachtende omstandigheden. Eerder werd al vastgesteld dat er tijdens de oorlog vaker verzachtende omstandigheden ingeroepen werden. Hoe verhoudt dit zich nu bij mannen en vrouwen?

Grafiek 16: Het procentuele aantal verzachtende omstandigheden bij mannen en vrouwen verstrekt aan de beklaagden van diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

²²⁶ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 189.

²²⁷ Ibid.

De verzachtende omstandigheden werden hier niet meer onderverdeeld in de verschillende soorten. Er werd enkel een onderscheid gemaakt tussen wel of geen verzachtende omstandigheden, waarbij op de grafiek de percentages van de personen die wel verzachtende omstandigheden kregen gebruikt werden.

In 1912 kreeg 33% van de beklagde vrouwen verzachtende omstandigheden, ten opzicht van 17% bij de mannen. Tijdens de oorlog steeg het aantal vrouwen dat verzachtende omstandigheden verwierf tot 36%. Ook bij de mannen kregen meer mannen verzachtende omstandigheden in 1917, al bleef het aantal lager dan bij de vrouwen. Er kan dus vastgesteld worden dat de rechtbank zowel voor als tijdens de oorlog meer tolerant is voor dievegges dan voor dieven. Toch is het opmerkelijk dat de mannen een grotere stijging doormaken tussen 1912 en 1917 dan de vrouwen. In 1917 komen bij hen 8% meer verzachtende omstandigheden voor ten opzichte van 1912. Bij de vrouwen gaat het om een kleinere stijging van 2,8%. Het verschil in verzachtende omstandigheden bij mannen en vrouwen was dus minder groot in 1917. De mannen deden een inhaalbeweging op de vrouwen tussen 1912 en 1917, waardoor de rechtbank iets toleranter lijkt te worden voor mannen tijdens de oorlog dan ze waren voor de oorlog. Toch kunnen de vrouwen nog steeds op een grotere tolerantie rekenen dan de mannen.

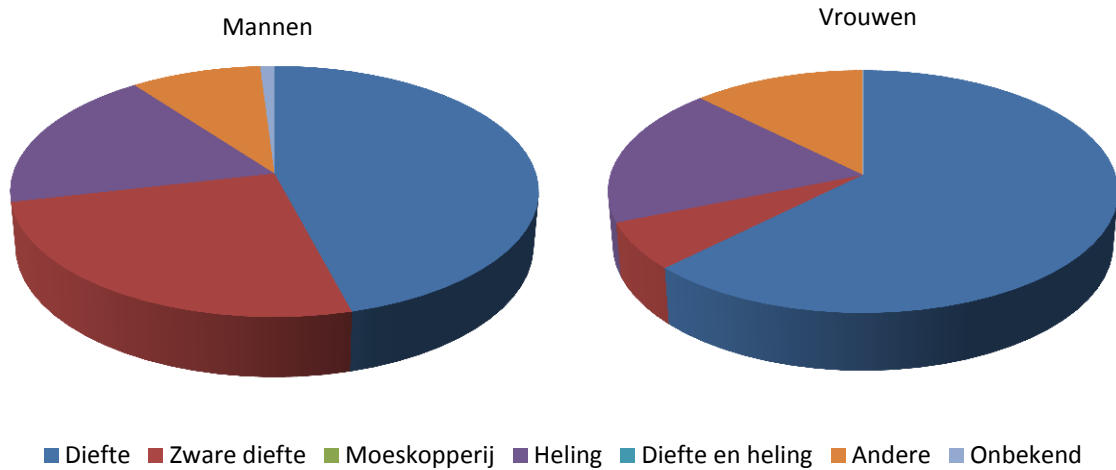
Een ander element dat hierop wijst is het verschil tussen de voorlopige hechtenis bij mannen en vrouwen. Eerder werd al vastgesteld dat er in 1917 minder mensen in voorhechtenis zaten de aanloop van hun proces dan in 1912. Hoe zit het echter met de verhouding tussen mannen en vrouwen? In 1912 waren er 37 aanhoudingen tussen het plegen van het misdrijf en het proces. 35 keer ging het om mannen. Slechts 2 vrouwen werden voor hun proces aangehouden. In 1917 gebeurde hetzelfde: van de 101 voorlopige hechtenissen ging het slechts in drie gevallen om vrouwen. In beide steekproefjaren worden dus zelden vrouwen opgesloten in de aanloop van hun proces. Deze vaststelling kan geïllustreerd worden met een rechtszaak uit 1917. In januari 1917 hadden vier mannen en één vrouw door middel van inklimming en braak een aantal lederen riemen gestolen. De mannen werden in de aanloop van hun proces allemaal gearresteerd, de vrouw niet. Haar straf was echter niet minder zwaar dan de rest. Ze kreeg zes maanden cel, een boete van 26 frank en geen opschorting.²²⁸

²²⁸ RAB, REAM, Vonnis n° 79/1917, 15 maart 1917.

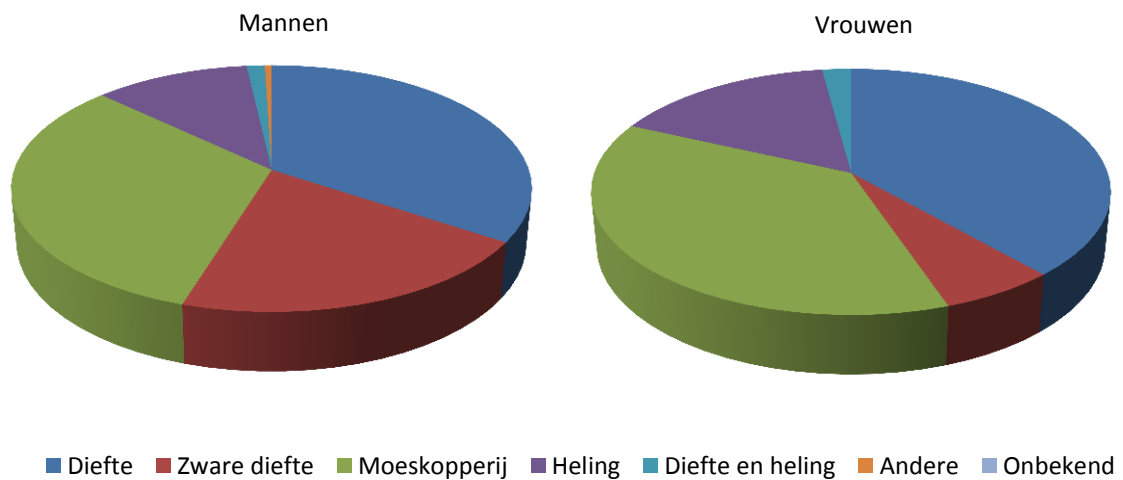
Zoals gezegd kunnen de lagere straffen ook het gevolg zijn van de soort diefstal. Over het algemeen werden in 1917 minder zware diefstallen gepleegd dan in 1912. Laat ons nu even kijken naar het verband tussen de soort diefstal en het geslacht.

Grafieken 17a 17b: De soort diefstal per geslacht vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 (a) en 1917 (b).

(a)



(b)



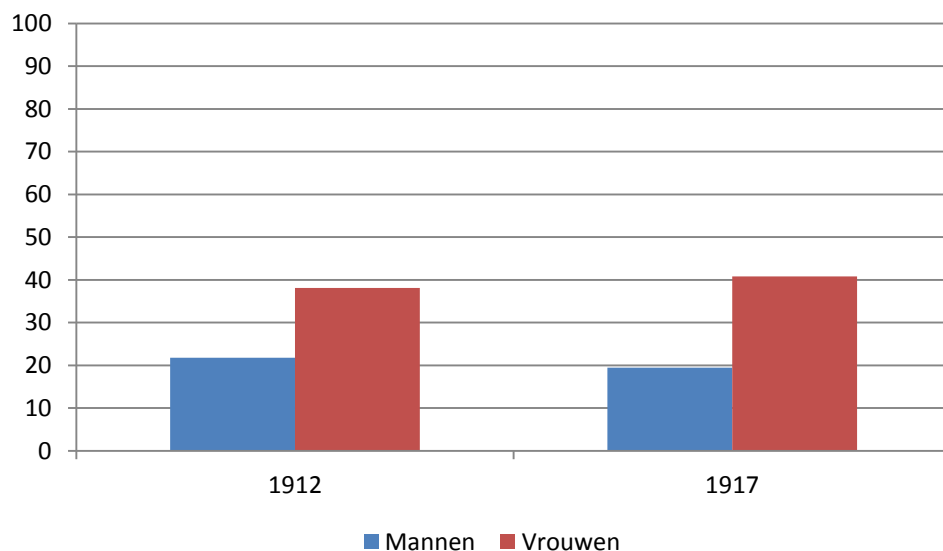
Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

In deze grafieken werden enkel de gegevens gebruikt van degenen die daadwerkelijk veroordeeld werden. De diefstallen gepleegd door degenen die vrijgesproken werden of die geen uitspraak kregen, werden niet meegerekend, aangezien deze diefstallen niet bewezen zijn. In beide steekproefjaren is het opvallend dat vrouwen veel vaker gewone diefstal plegen dan mannen. In 1912 ging het om 62% bij de vrouwen, tegenover 45% bij de

mannen. In 1917 daalde dit bij beide geslachten, waarbij deze daling het sterkste was bij de vrouwen. Het werd gecompenseerd door de heropleving van de moeskopperij. Beide geslachten waagden zich geregeld op de velden om gewassen te ontvreemden. Vooral de vrouwen namen de toevlucht tot dergelijke praktijken. Eenzelfde evolutie zien we bij de heling van gestolen goederen. Voor de oorlog waagden mannen en vrouwen zich nog evenveel aan dit fenomeen, maar tijdens de oorlog zijn het vooral vrouwen die zich er mee inlieten. Net zoals de heling nam ook het aantal zware diefstallen af tijdens de oorlog, al is er een groot verschil tussen de mannen en de vrouwen. Die laatsten pleegden in beide steekproefjaren veel minder zware diefstallen in vergelijking met de mannen. In beide jaren begingen de vrouwen in 6,3% van de gevallen een gewelddadige diefstal. Een voorbeeld hiervan is de reeds genoemde Ludovica V.D.L. Bij de mannen gaat het om een kwart van de gepleegde diefstallen in 1912, een aantal dat in 1917 daalde met 5%.

Zoals eerder al werd aangetoond, kregen gewone diefstal en moeskopperij minder zware straffen dan bijvoorbeeld zware diefstal. Laat dat net zijn waar vrouwen zich vooral mee inlieten. De soort diefstal verklaart dus de lagere straffen voor vrouwen. Laat ons ten slotte nog eens de opschorting van de straffen bij beide geslachten bekijken.

Grafiek 18: Het procentuele aantal opschortingen van de straffen per geslacht verstrekt aan de veroordeelden voor diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Deze grafiek geeft het relatieve aantal opschortingen per geslacht weer op een schaal van honderd. Dat wil zeggen dat wanneer er in 1912 124 mannelijke daders waren, 21,8%

van hen opschorting kreeg. In datzelfde jaar waren er 21 dievegges, waarvan er 8 opschorting kregen. Dit komt neer op 38,1%. In 1917 kreeg 19,5% van de mannen opschorting, tegenover zo'n 40,8% van de vrouwen. Wanneer vrouwen gestraft werden, kregen ze dus niet alleen lichtere straffen maar ook dubbel zo vaak een opschorting in vergelijking met mannen. Een treffend voorbeeld is een zaak uit 1917. In de winter van 1917 ontvreemdden twee vrouwen en vier mannen samen een aantal eiken struiken in Duffel. Voor alle zes gold de verzachtende omstandigheid 'de kleine waarde der achtergehouden voorwerpen.' Iedereen werd veroordeeld tot een boete van 26 frank. Daarbij kregen beide vrouwen en één mannelijke mededader een opschorting van hun straf. De overige drie mannen moesten de boete wel effectief betalen.²²⁹

Wanneer de vooroorlogse periode vergeleken wordt met de situatie tijdens de oorlog lijken de rechters zelfs lichtjes toleranter te staan ten opzichte van vrouwen, aangezien er dan een stijging plaatsvindt in het aantal opschortingen. Bij de mannen is er daarentegen sprake van een zeer geringe daling van het aantal opschortingen, wat kan wijzen op een lagere tolerantiegraad voor mannelijke daders tijdens de oorlog dan er voor. Al bij al zien we echter dat de situatie voor en tijdens de oorlog relatief stabiel blijft, wat ook bevestigd werd bij het onderzoek naar de vrijspraak en verzachtende omstandigheden.

De vrouwen werden dus vaker vrijgesproken en kregen minder zware straffen die bovendien vaak opgeschort werden. Tegelijkertijd werd echter ook duidelijk dat de vrouwen minder zware feiten pleegden. Aan de hand van de gegeven straffen kan dus niet met zekerheid gesteld worden dat de rechters milder waren voor vrouwen dan voor mannen.

²²⁹ RAB, REAM, Vonnis n° 156/1917, 24 mei 1917.

1.3 Tolerantiegraad ten opzichte van recidive

Recidive bestuderen aan de hand van enkel en alleen de vonnisboeken is geen sinecure. Zo blijkt namelijk dat niet alle eerdere gepleegde misdrijven in het vonnis worden opgenomen. Enkel wanneer er de verzwarende omstandigheid ‘in staat van wettelijke hervalling’ is, is meer informatie over eerdere veroordelingen te vinden. Zo waren er in 1912 van de 145 personen slechts tien mensen die in wettelijke staat van hervalling verkeerden. Dit komt neer op 6,9%. Bij zeven van hen gingen die eerdere overtredingen om vermogenscriminaliteit, bij één persoon ging het om een geval van openbare dronkenschap en bij twee personen werden geen specificaties gegeven. In 1917 ging het om twaalf gevallen op een totaal van 615. In dat jaar verkeerde dus slechts 2% van alle beklagden in wettelijke staat van hervalling. De helft van de keren ging het om zware diefstal. Gewone diefstal, heling en slagen met de dood tot gevolg kwamen elk één keer voor. Ten slotte werd de vorige veroordeling in drie gevallen niet vermeld. In beide jaren ging het telkens om mannen. Deze personen hadden allemaal al minstens één jaar in de gevangenis gezeten. Eén van de daders was eerder al veroordeeld tot twaalf jaar en drie maanden cel, die hij volledig had uitgezeten.²³⁰ In dergelijke gevallen werden de beschuldigten ook nog eens voor een termijn van tien jaar onder het toezicht van de politie geplaatst. Dat de rechters zwaar tilden aan daders in wettelijke staat van hervalling wordt duidelijk in onderstaande tabellen. Daarin werden de straffen van de recidivisten opgenomen. Om praktische redenen werden de boetes en de celstraffen ook hier gesplitst.

Tabellen 10a en 10b: De absolute en procentuele waarde van de gegeven boetes (a) en celstraffen (b) voor recidivisten bij de voor diefstal vervolgte beklagden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

(a)

Boete recidive	1912		1917	
	Abs.	%	Abs.	%
Geen boete	1	10	7	70
≤ 26 frank boete	7	70	2	20
> 26 frank boete	2	20	1	10
Totaal	10	100	10	100

²³⁰ RAB, REAM, Dossier n° 261/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 12 juli 1917.

(b)

Gevangenisstraf recidive	1912		1917	
	Abs.	%	Abs.	%
Geen celstraf	1	10	0	0
≤ 1 maand cel	1	10	0	0
1-3 maanden cel	3	30	0	0
4-6 maanden cel	2	20	2	20
7-11 maanden cel	0	0	1	10
1-3 jaar cel	2	20	2	20
< 3 jaar cel	1	10	5	50
Totaal	10	100	10	100

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

In 1917 werden twee personen volledig vrijgesproken wegens gebrek aan bewijzen. Zij werden niet in deze tabellen opgenomen. Daardoor ligt het aantal veroordeelden in wettelijke staat van hervalling in 1912 en 1917 in absolute cijfers volledig gelijk. Waar in 1912 bijna iedereen een boete opgelegd kreeg, kregen de meeste recidivisten in 1917 geen geldstraf. Dit leidde in de helft van de gevallen echter tot de zwaarst mogelijke gevangenisstraffen. Deze liepen op tot acht jaar. In geval van recidive kon de maximumstraf van vijf jaar namelijk verhoogd worden.²³¹ In 1917 was de laagste straf voor een hervallen beklagde zes maanden cel. Het ziet er dus naar uit dat de rechters tijdens de oorlog veel minder tolerant waren voor recidivisten.

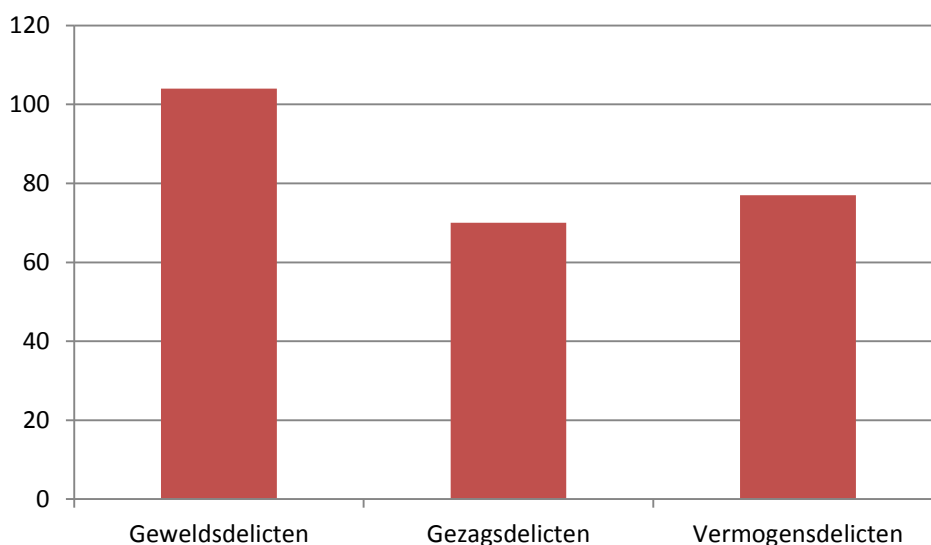
Het is echter niet zo dat in de twee onderzochte jaren slechts een twintigtal beklagden eerder iets mispeuterd hadden. De verzachtende omstandigheid 'afwezigheid van vroegere zware straffen' wijst op het feit dat sommige beklagden wel reeds een aantal wandaden of misdrijven op hun kerfstok hadden, maar toch werd dit in de vonnisboeken niet expliciet vermeld. De dossiers verschaffen wel meer informatie hierover. De rechtszaken in de steekproef van het jaar 1912 omvatten in totaal 38 beklagden. Dat is net iets meer dan een kwart van alle beklagden die dat jaar voor diefstal berecht werden door de correctionele rechtbank te Mechelen. Van die 38 beklagden hadden niet minder dan 19 mensen al iets op hun strafblad. Exact de helft van de beklagden was dus op zijn minst al één keer eerder voor een rechtbank verschenen. De steekproef van de dossiers uit 1917 omvat 74 beklagden op een totaal van 615, waardoor de steekproef 12% van de voor diefstal

²³¹ Buyck, *Inventaris...*, pp. 10-12.

vervolgden representeert. Van die 74 beklagden hadden 41 personen al iets op hun strafblad staan. Dat is zo'n 55%.

De beklagden met een strafblad in 1912 waren samen al 126 keer eerder voor de rechtbank verschenen, waarvan 23 keer voor de politierechtbank, 77 keer voor de correctionele rechtbank, 1 keer voor de krijgsraad en 5 keer voor een in de dossiers niet nader genoemde rechtbank. De beklagden met een strafblad hadden voor hun rechtszaak in verband met diefstal dus gemiddeld al 6,6 feiten gepleegd. In 1917 bedroeg dat gemiddelde 2,6 eerder berechte misdrijven. Samen waren ze al 109 keer voor de rechtbank verschenen, waarvan 43 keer voor de politierechtbank, 61 keer voor de correctionele rechtbank, 2 keer voor het Hof van Assisen, 1 keer voor de jeugdrechter en 2 keer voor een niet nader benoemde rechtbank. Om welke feiten het ging, wordt weergegeven in de onderstaande grafiek.

Grafiek 19: Het absolute aantal gewelds-, gezags- en vermogensdelicten, gepleegd door de beklagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen voor hun proces in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, corpus geselecteerde dossiers 1912 en 1917.

Aangezien de eerder gepleegde feiten uit de zaken van 1917 vaak van voor de oorlog dateerden, werd geopteerd om de gegevens uit beide steekproefjaren samen te voegen. Omdat de gepleegde misdrijven vaak een uiteenlopende aard hadden, werden ze opgedeeld in drie categorieën: gewelds-, gezags- en vermogensdelicten. Deze zijn gebaseerd op de categorieën die Eggens in zijn onderzoek naar de in Drenthe gepleegde criminaliteit gebruikte. De eerste categorie heeft betrekking op de misdrijven die geweld tegen personen

en goederen omvatten, zoals slagen, kwetsuren, vernielingen, beledigingen, etc. Gezagsdelicten hebben betrekking op verbaal en fysiek geweld tegen ambtenaren en verstoring van de openbare orde. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om smaad aan de politie, openbare dronkenschap en bedelarij. De categorie vermogensdelicten omvat misdrijven als diefstal, moeskopperij, heling en dergelijke.²³²

Een groot aantal van de beklaagden die reeds een strafblad hadden, zijn voordien al eens veroordeeld voor geweldsdelicten. Vooral voor slagen, kwetsuren en beledigingen kwam men vaak oog in oog te staan met een rechter. Uit de grafiek blijkt ook dat heel wat beklaagden eerder al een vorm van vermogenscriminaliteit begaan hadden. Dit is opmerkelijk omdat volgens de vonnisboeken slechts een twintigtal beklaagden in wettelijke staat van hervalling waren. De steekproef omvatte daar vier personen van, die samen goed zijn voor 19 van de 77 gevallen van de vermogenscriminaliteit gepleegd voor de processen in 1912 en 1917. Zo was er de zaak van Jan Baptiste Georges Van L. In 1912 stond hij terecht voor de diefstal van een rijwiel en een paardentuig. Hij bevond zich in wettelijke staat van hervalling, omdat hij in het verleden al negen eerdere veroordelingen had opgelopen. Eén keer werd hij berecht door de politierechtbank in Duffel en de overige acht keer door de correctionele rechtbanken van Mechelen en Brussel. Hij was al veroordeeld voor een jachtmisdrijf, verboden doorgang, landloperij, misbruik van vertrouwen en vijf keer voor diefstal. In totaal leverde dit hem net geen zeven jaar cel en een boete van 450 frank op. De diefstallen waarvoor hij dit keer veroordeeld werd, dikten dit nog eens aan met 4 maanden cel en 26 frank. Dit is een zwaardere straf dan iemand die niet in staat van hervalling was gekregen zou hebben, zeker gezien het feit dat de diefstal zonder braak of geweld gebeurde.²³³ In 1917 stond Eugenius Cornelius Hubertus E. terecht voor de ontvreemding van kledingstukken, geld en sieraden. Hij was daarvoor al acht keer veroordeeld voor diefstal op diverse gerechtelijke niveaus. Zo veroordeelde het Hof van Assisen hem in 1901 tot acht jaar cel. Begin 1912 legde de correctionele rechtbank van Antwerpen hem nog eens drie jaar cel op. Sindsdien stond hij voor een termijn van 10 jaar onder het bijzonder toezicht van de politie. Blijkbaar kon hij het stelen toch niet laten. Voor de diefstal die hij in Mechelen pleegde verdween hij nog eens vijf jaar achter slot en grendel.²³⁴

²³² De misdrijven per categorie en de prevalentie in beide steekproefjaren samen, kan nagegaan worden in bijlage 5.

²³³ RAB, REAM, Dossier n° 67/1912, Extrait du Casier judiciaire, 3 februari 1912.

²³⁴ RAB, REAM, Dossier n° 334/1917, Staat van Inlichtingen gemeente Mechelen, 20 oktober 1917.

Toch wijzen de cijfers uit dat veel andere beklaagden ook niet aan hun proefstuk toe waren. Velen hadden eerder al diefstallen of aanverwante misdrijven, zoals moeskopperij en heling, gepleegd. Zij werden niet veroordeeld in wettelijke staat van hervalling. In tegendeel, soms kregen ze zelfs de verzachtende omstandigheid ‘afwezigheid van vroegere zware feiten’. Zo was Petrus Franciscus D.S. voor zijn veroordeling in 1912 wegens een diefstal van drie mannenkostuums al negen keer eerder veroordeeld wegens diefstal, meestal door de correctionele rechtbank van Dendermonde. Voor al deze diefstallen samen had hij in totaal al drie jaar in de cel gezeten en 128 frank boete betaald. Toch werd hij niet in staat van hervalling gerekend. Zijn straf was desondanks niet min, hij vloog voor één jaar de cel in.²³⁵ Aloïs V.B. had voor zijn rechtszaak in 1917 al achttien veroordelingen opgelopen voor slagen, geluidsoverlast, vernieling, schade aan voertuigen en diefstal. Voor dat laatste had hij drie jaar celstraf gekregen. Toch was hij volgens het vonnisboek niet in wettelijke staat van hervalling. Ook zijn mededief Frans Jozef V.D. was niet aan zijn proefstuk toe. In 1916 was hij door de correctionele rechtbank al veroordeeld tot vijf maanden cel voor diefstal, maar van wettelijke staat van hervalling is geen sprake.²³⁶ Zo zijn nog tal van voorbeelden te vinden in de dossiers.

In sommige gevallen is dit dus geen verzwarende omstandigheid die leidde tot zwaardere straffen, zoals de hierboven vermelde gevallen, maar een verzachtende omstandigheid die mildere straffen tot gevolg had. In tabel 5 werd reeds vastgesteld dat de afwezigheid van vroegere zware straffen in 1912 bij slechts 0,7% van de beklaagden als verzachtende omstandigheden gebruikt werd. In 1917 was dit gestegen tot 8,6%. Dit kan wijzen op een mildere houding van het gerecht ten opzichte van mensen die al eerdere feiten gepleegd hadden.

Bovendien staat recidive niet synoniem voor veelplegerij. Meerdere beklaagden konden namelijk meer dan één diefstal op hun conto schrijven. Ze waren dan wel niet eerder veroordeeld, maar werden in één rechtszaak vaak voor meerdere feiten tegelijkertijd bestraft. De beklaagden uit 1912 hadden gemiddeld 1,3 feiten gepleegd. Frans W. was de beklaagde die voor de meeste diefstallen terechtstond. Hij had in de loop van december 1911 en januari 1912 op zes verschillende momenten een fiets gestolen van verschillende personen.²³⁷ In 1917 was het gemiddeld aantal diefstallen per persoon 1,2. De overgrote meerderheid van de mensen werd maar berecht voor één diefstal. Toch zijn er

²³⁵ RAB, REAM, Dossier n° 10/1912, Staat van Inlichtingen stad Gent, 22 november 1911.

²³⁶ RAB, REAM, Dossier n° 65/1917, Staat van Inlichtingen gemeente Duffel, 11 januari 1917.

²³⁷ RAB, REAM, Vonnis n° 24/1912, 13 januari 1912.

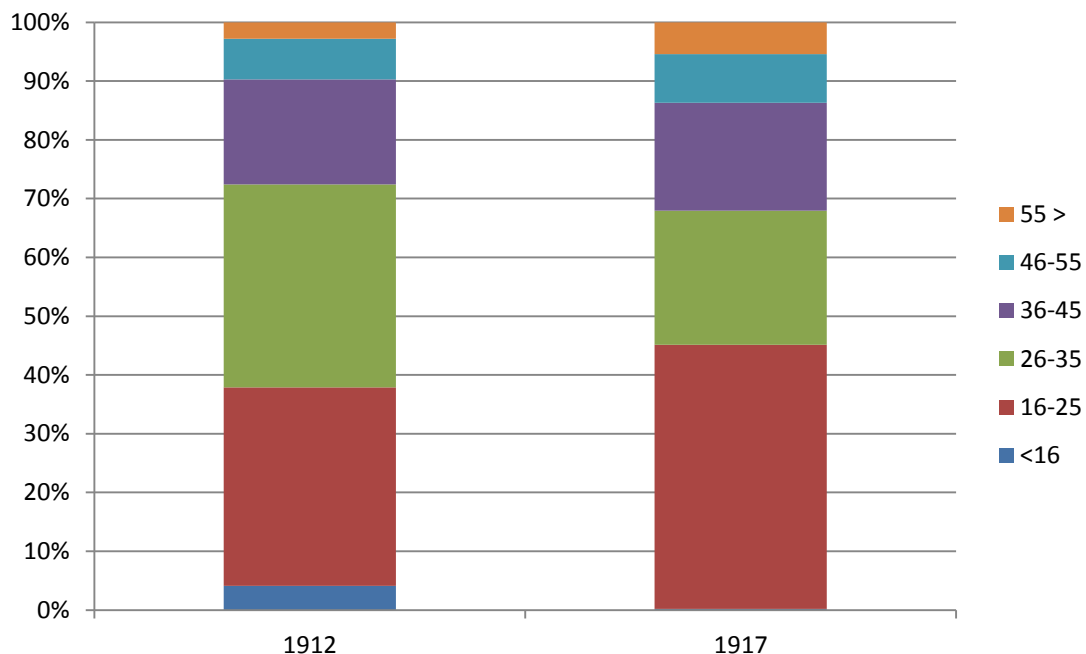
uitzonderingen. Zo werd Corneel Lodewijk B. verdacht van minstens achttien diefstallen, telkens van aardappelen en kolen. Zijn straf was niet min. Hij kreeg 18 maanden cel (één maand per diefstal) en 468 frank boete (26 frank per diefstal).²³⁸ Of deze gepleegd werden uit pure noodzaak of uit materialistische overwegingen is niet duidelijk.

1.4 Tolerantiegraad ten opzichte van bepaalde leeftijdsgroepen

1.4.1 Diefstal per leeftijdscategorie

De vraag die hieronder zal beantwoord worden, is of de rechter bij het uitspreken van een vonnis rekening hield met de leeftijd van de beklaagde. Alvorens dit te onderzoeken, dient eerst de leeftijd van de beklaagden onderzocht te worden.

Grafiek 20: Het procentuele aantal beklaagden per leeftijdscategorie, vervolgd voor diefstal door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

Er is een duidelijk verband tussen de leeftijd van de beklaagden en het plegen van diefstal. In beide steekproefjaren zijn de categorieën van 16 tot en met 25 jaar en van 26 tot

²³⁸ RAB, REAM, Vonnis n° 228/1917, 5 juli 1917.

en met 35 jaar het meest vertegenwoordigd. Meer dan de helft van de beklagden komt uit deze categorieën. Over het algemeen komt zo'n 39% van de beschuldigen uit de categorie tussen de 16 en de 25 jaar. Dat komt overeen met Eggens' bevindingen over Drenthe, waar de leeftijdscategorie tussen 15 en 24 jaar met 40% ook een groot aandeel heeft in het plegen van diefstal.²³⁹ Hoe ouder een mens wordt, hoe minder diefstal hij of zij pleegt. Eens men de leeftijd van 35 bereikte, liet men zich opvallend minder in met criminele feiten zoals diefstal. Het aantal beklagden per leeftijdscategorie nam dan ook snel af. Ook deze evolutie is terug te vinden in Nederland. Eggens brengt dit middels de theorie van de Amerikaanse criminoloog Travis Hirschi in verband met het moment waarop mannen trouwden. Mensen zouden meer tolereren van ongehuwden dan van getrouwde mannen. Bovendien hadden mannen door hun huwelijk meer verplichtingen en verantwoordelijkheden dan wanneer ze als vrijgezel leefden. Ze waagden zich dan ook minder vaak aan zaken die hun familiale stabiliteit in het gedrang konden brengen. Over die burgerlijke staat en de tolerantie die hiermee gepaard gaat, volgt verder meer. Bovendien zouden mensen eens ze de leeftijd van dertig jaar bereikt hebben een sterkere band hebben met de samenleving omdat ze allerlei verplichtingen, zoals dienstbetrekking, zijn aangegaan. Ze hebben met andere woorden veel meer geïnvesteerd in de samenleving dan jongere mensen, waardoor ze zich ook beter aan de regels en wetten houden.²⁴⁰

Wanneer de situatie van voor de oorlog vergeleken wordt met die van tijdens de oorlog, is er een verschuiving waar te nemen. Zo is er een daling bij de categorie van het aantal minderjarigen. Dit daalt van 4% naar 0,2%. Dit is echter niet het gevolg van een werkelijke daling in het aantal jongeren dat diefstal pleegde, maar van gerechtelijke veranderingen, met name de inwerkingtreding van de wetten op de jeugddelinquentie van 15 mei 1912. Deze wet plaatste de strafrechtelijke meerderjarigheid op zestien jaar. Iedereen die criminele feiten pleegden op jongere leeftijd, werd vanaf mei 1912 door de jeugdrechtbank gestraft. Deze stond in voor de vervolging, bescherming en heropvoeding van de jeugd.²⁴¹ Concreet houdt dit in dat de zes minderjarige beklagden uit 1912 allemaal in het eerste kwartaal van het jaar voor de correctionele rechtbank verschenen. Op 13 april was de laatste zitting waarbij een minderjarige dief door de correctionele rechtbank in Mechelen berecht werd. Daarna werden de jonge diefjes vervolgd door de jeugdrechtbank. De 0,2%

²³⁹ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, p. 9, 190.

²⁴⁰ *Ibid.*, p. 190.

²⁴¹ J. Christiaens, M.S. Dupont-Bouchat en C. Vanneste, "Jeunesse et Justice", in: HEIRBOUT (D.), ROUSSEAUX (X.) en VELLE (K.), eds. *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure-La Chartre, 2004, pp. 132-136.

van beklaagden onder de zestien jaar in 1917 representeert één persoon. Die lijkt dus een vreemde eend in de bijt. Normaliter zou hij voor de jeugdrechtbank moeten verschijnen in plaats van voor de correctionele rechtbank. Het dossier van deze zaak geeft echter tekst en uitleg. Het gaat om Eduard V.L., die aardappelen had gestolen van een veld. Zijn zaak was eerst door de jeugdrechtbank van Mechelen behandeld, omdat de jongen gezegd had dat hij dertien jaar was. Het onderzoek wees echter uit dat hij ouder was dan zestien jaar, waardoor “de kinderrechtbank zich onbevoegd verklaarde daar de minderjarige op het oogenblik van het feit meer dan 16 jaren oud was.” Wellicht had de jongen gehoopt er met een waarschuwing van af te komen. Zijn minderjarige mededaders hadden namelijk geen straf gekregen. Uiteindelijk kreeg hij een boete van 26 frank.²⁴²

Van de Nederlandse regio Drenthe is geweten dat kinderen jonger dan vijftien jaar in vrede tijd al 6% uitmaakten van de beklaagden voor vermogenscriminaliteit. Dat aantal is op zich al veel meer dan in het arrondissement Mechelen. Tijdens de oorlog steeg dit tot 13% van het totaal aantal beklaagden. Meestal pleegden de kinderen kleine diefstallen en stroperijen. Eggens' redenering luidt dat kinderen hun eigen begeertes nog niet kunnen verwezenlijken. Als ze iets willen, zijn ze meestal nog niet bij machte om het op een legale manier te verwerven, waardoor ze het dan maar op een illegitieme manier bemachtigen. De schaarste tijdens de oorlog maakte het aanzicht van fruit aan de bomen of groenten op de velden nog verleidelijker, waardoor meer jongeren zich waagden aan diefstal.²⁴³ Dit lijkt overeen te komen met de situatie in België. Aurore François kwam bij haar onderzoek naar jeugdcriminaliteit tot de vaststelling dat het aantal jongeren dat voor de rechtbank verscheen eenzelfde evolutie doormaakte als de reeds besproken evolutie bij het Hof van Assisen en de politie- en de correctionele rechtbank. Tijdens de oorlog werden meer minderjarigen door de jeugdrechtbank berecht voor het plegen van een misdrijf tegen een eigendom. Hierbij wordt zowel brandstichting, oplichting als diefstal gerekend, al merkte François op dat die eerste twee misdrijven slechts van minimaal belang waren in vergelijking met diefstal.²⁴⁴ Dat laatste maakt zo'n 85% van alle misdrijven tegen de eigendommen uit.²⁴⁵

Het aantal 16 tot 25-jarigen die diefstal pleegden nam tijdens de oorlog met meer dan 10% toe tot een totaal van 45%. Dit lijkt een vreemde evolutie, aangezien veel mannen uit deze leeftijdscategorie gemobiliseerd werden voor het leger. Het kan echter een indicatie

²⁴² RAB, REAM, Dossier n° 376/1917, Vonnis van de kinderrechtbank van Mechelen, 8 oktober 1917.

²⁴³ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, pp. 192-193.

²⁴⁴ François, *Guerres et délinquance juvenile...*, pp. 43-47.

²⁴⁵ *Ibid.*, p. 151.

zijn dat het net die leeftijdscategorieën waren die gingen stelen om een steentje bij te dragen in het gezin.

Het procentuele aantal dieven in de categorie 26 tot en met 35 jaar nam tijdens de oorlog af. De twee volgende categorieën maakten beiden een zeer kleine stijging door, maar bleven nagenoeg stabiel. De categorie 55+ nam tijdens de oorlog wel toe tot 5,4%. In absolute cijfers gaat het om een stijging van vier personen in 1912 naar 33 personen in 1917. Dit is volgens Eggens een argument om te stellen dat heel wat diefstal gepleegd werd uit de drang om te overleven. Tijdens de oorlog bezaten veel ouderen te weinig financiële middelen om primaire levensmiddelen te kopen. Hierdoor verwierven ze die via diefstal.²⁴⁶ Wanneer deze stelling onderzocht werd voor de regio Mechelen lijkt ze te kloppen. Voor de oorlog stal slechts één van de vier 55-plussers voedingsmiddelen. De anderen stalen uit de categorieën textiel, andere en brandstof. Tijdens de oorlog ontvreemdden vijftien van de 33 beklaagden voedingsmiddelen, wat goed is voor 45% van de diefstallen in die leeftijdscategorie. Op de tweede plaats stalen ze voornamelijk hout, goed voor 27% van de diefstallen bij 55-plussers. Ook dit toont aan dat veel van de diefstal tijdens de oorlog gepleegd werd uit economische noodzaak.

Over het algemeen kan besloten worden dat de gemiddelde dief ouder was tijdens de Eerste Wereldoorlog dan er voor. Het gaat echter om een miniem verschil: in 1912 was de gemiddelde dief 30,2 jaar oud, in 1917 was dit 30,6 jaar. Ook dat komt overeen met de situatie in Drenthe.²⁴⁷

1.4.2 Tolerantie per leeftijdscategorie

Eggens stelde vast dat de Nederlandse rechters de beklaagden tussen 15 en 34 jaar strenger berechttten dan de beklaagden uit andere leeftijdscategorieën.²⁴⁸ De vraag is nu of ook in België bepaalde leeftijdscategorieën zwaardere straffen kregen opgelegd.

²⁴⁶ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, pp. 193-194.

²⁴⁷ *Ibid.*, p. 191.

²⁴⁸ *Ibid.*, pp. 194-195.

Tabel 11: De gemiddelde geld- en gevangenisstraf per leeftijdscategorie bij de voor diefstal veroordeelden door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

Gemiddelde straf per leeftijdscategorie	1912		1917	
	Boete (frank)	Cel (aantal dagen)	Boete (frank)	Cel (aantal dagen)
<16	0	0	26	0
16-25	14,20	128,6	18,4	121,1
26-35	33,5	195,6	22,9	112,2
36-45	45,4	163,9	26,7	133,5
46-55	22,5	103,7	24,19	55,1
55 >	50,6	181,6	25,3	32,2

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

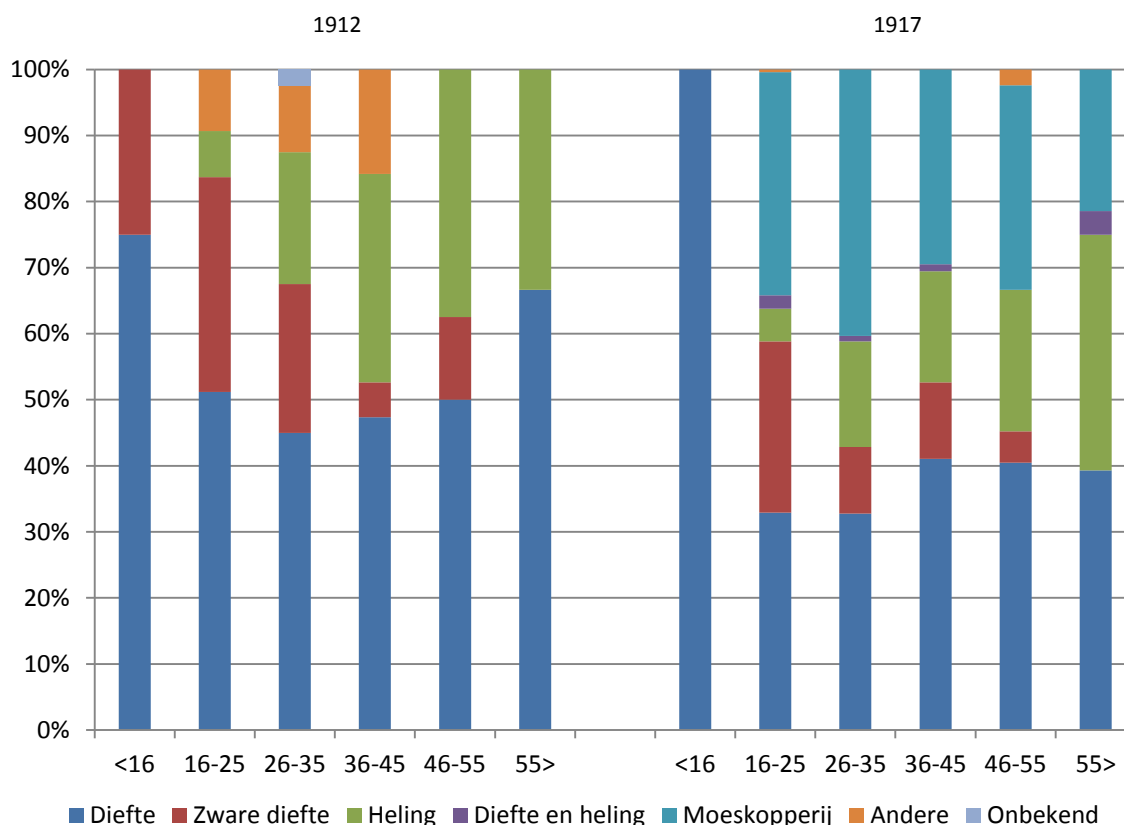
De minderjarige dieven kregen in 1912 de laagste straffen opgelegd, aangezien ze nooit een boete moesten betalen of een celstraf uitzitten. Wel werden ze onder het toezicht van de staat geplaatst. Deze milde straffen moesten voorkomen dat het verdere leven van de jonge diefjes beïnvloed zou worden door hun jeugdzondes. Bovendien vreesde men dat de jongeren in de gevangenis het crimineel gedrag van andere gedetineerden zouden aanleren en overnemen.²⁴⁹

Over het algemeen kan gesteld worden dat de dieven tussen de 26 en de 35 jaar het zwaarst bestraft werden. Het gebeurde zelden dat ze enkel een boete kregen. Meestal legde de rechtbank de daders uit deze categorie zowel een boete als een gevangenisstraf op. Die gevangenisstraffen waren vaak van lange duur. In 1912 moesten ze gemiddeld zo'n 7 maanden naar de cel. In 1917 was dat gedaald naar zo'n vier maanden. Eens de daders de leeftijd van 35 jaar bereikt hadden, lijkt de strafmaat steeds meer af te nemen. De schuldig bevonden dieven kwamen er vaker vanaf met enkel een boete en de gevangenisstraffen waren van kortere duur. Er zijn echter uitzonderingen. De vier 55-plussers uit 1912 kregen bijvoorbeeld zware straffen opgelegd. In 1917 was dit helemaal anders. Heel veel dieven uit die leeftijdscategorie kregen toen enkel een boete, waardoor de gemiddelde celstraf zeer laag lag. Hoe ouder, hoe vaker men er van af kwam met enkel een boete. Ook is te zien dat de zwaarste straffen in 1917 te vinden waren bij de daders tussen de 36 en de 45 jaar. Toch zijn de straffen in deze categorie lager tijdens de oorlog dan er voor. Zoals eerder werd vastgesteld, werden tijdens de oorlog minder zware straffen gegeven dan in vreedstijd.

²⁴⁹ Ibid.

De leeftijd van de dader leek dus mee te spelen bij het oordeel van de rechter. De straffen lijken daadwerkelijk strenger bij bepaalde leeftijdsgroepen. Het is echter twijfelachtig dat dit het gevolg is van een grotere tolerantie bij de rechters voor oudere dieven. Zoals blijkt uit de onderstaande grafiek, neemt de ernst van de gepleegde misdrijven namelijk af naarmate de leeftijd vordert.

Grafiek 21: Het procentuele aantal diefstallen per soort begaan door de beklaagden veroordeeld voor diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken 1912 en 1917.

In de grafiek werden de beklaagden opgenomen die daadwerkelijk schuldig bevonden werden. In beide steekproefjaren waagden de dieven tussen 16 en 25 jaar zich vaker aan zware diefstal dan de andere leeftijdscategorieën. Het aantal zware diefstallen nam af naarmate de leeftijd vorderde. 55-plussers pleegden zelfs nooit zware diefstallen. Zij hielden zich vooral bezig met lichte diefstallen, heling van gestolen goederen en in 1917 ook met moeskoperij. Hoe ouder men werd, hoe lichter de aard van de gepleegde diefstal. Logischerwijs vloeiden hier lagere straffen uit voort bij de oudere leeftijdscategorieën.

1.5 Tolerantie ten opzichte van burgerlijke staat

1.5.1 De burgerlijke staat van de dieven

Zoals gezegd tolereerden mensen volgens Eggens meer van ongehuwden dan van getrouwde mensen. Wil dat dan ook zeggen dat het gerecht hen minder zwaar bestrafte? Hielden de rechters rekening met de burgerlijke staat van de dieven? Om hierop een antwoord te geven, is het eerst en vooral noodzakelijk om de burgerlijke stand van de beklagden te achterhalen. De vonnisboeken spreken zich hier zelden over uit, waardoor het antwoord moet gehaald worden uit het corpus van de rechtsplegingsdossiers uit de steekproef.

Tabel 12: Het absolute en procentuele aantal beklagden per categorie van burgerlijke staat die vervolgd werden voor het plegen van diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

Burgelijke staat	1912		1917	
	Abs.	%	Abs.	%
Ongehuwd	20	52,6	29	39,2
Gehuwd met kinderen	12	31,6	42	56,7
Gehuwd zonder kinderen	6	15,8	1	1,3
Weduwnaar/ weduwe zonder kinderen	0	0	0	0
Weduwnaar/ weduwe met kinderen	0	0	2	2,7
Totaal	38	100	74	100

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, corpus geselecteerde dossiers 1912 en 1917.

Meer dan de helft van de daders die aan bod kwamen in de steekproefdossiers bleken in 1912 ongehuwd. Zo'n 31% was getrouwd en had kinderen. Tijdens de oorlog keerde deze verhouding om. De daders waren in meer dan de helft van de gevallen getrouwd en waren vader of moeder van minstens één kind. Tijdens de oorlog durfden meer mannen en vrouwen risico's nemen ondanks de mogelijke impact op hun gezin. Terugdenkend aan het vorige hoofdstuk kan dit wijzen op diefstal uit economische noodzaak. Wellicht zagen veel ouders geen andere uitweg dan hun kroost te voeden met gestolen goederen. Het hoge aantal ongehuwde dieven voor de oorlog doet vermoeden dat er voor de oorlog vaker gestolen werd uit winstbejag.

1.5.2 Tolerantie per burgerlijke staat

Tabel 13: De gemiddelde geld- en gevangenisstraf per categorie van burgerlijke staat bij de voor diefstal veroordeelden door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.

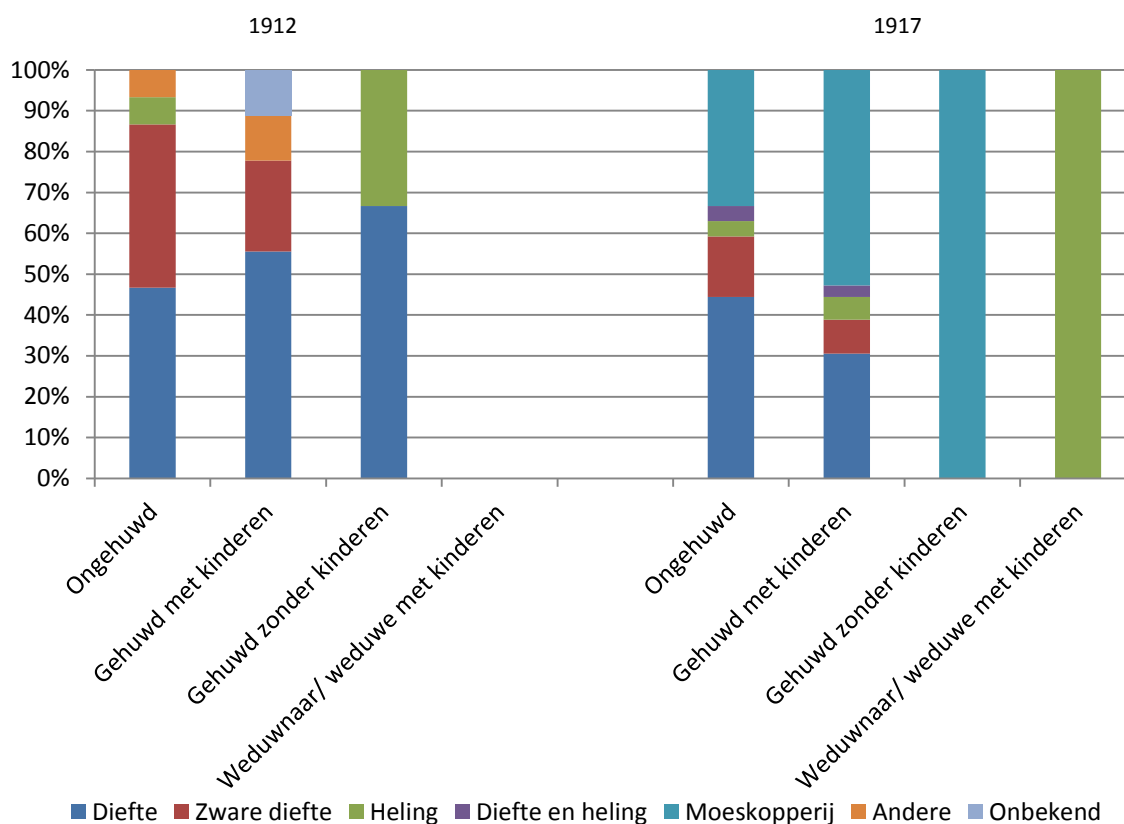
Gemiddelde straf per leeftijdscategorie	1912		1917	
	Boete (frank)	Cel (aantal dagen)	Boete (frank)	Cel (aantal dagen)
Ongehuwd	36,7	158,3	19,2	127,8
Gehuwd met kinderen	22,4	48	23,1	32
Gehuwd zonder kinderen	33,3	110	26	30
Weduwnaar/ weduwe zonder kinderen	0	0	0	0
Weduwnaar/ weduwe met kinderen	0	0	26	60

Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken en corpus geselecteerde dossiers 1912 en 1917.

Wanneer de gemiddelde waarde van de geldboetes en de gemiddelde duur van de celstraffen wordt berekend, is het opmerkelijk dat ongehuwde dieven veel zwaardere straffen opgelegd kregen dan hun getrouwde collega's. Dit geldt in beide steekproefjaren. Bovendien werden ongetrouwde beklaagden vaker bestraft met zowel een boete als met een celstraf. Slechts zelden kwamen ze er vanaf met enkel een boete. Bij getrouwde ouders is het omgekeerde merkbaar. Zeker wanneer de beklaagden ook nog eens kinderen hadden, kwamen ze er vaak vanaf met enkel een boete. Dit heeft tot gevolg dat de gemiddelde celstraf in deze categorie beperkt in duur is. In de meeste gevallen moet men ongeveer een maand in de gevangenis verblijven.

Ook hier moet de vraag gesteld worden of de schijnbaar intolerantere houding van het gerecht tegenover ongehuwde dieven en dieven zonder kinderen het gevolg kan zijn van een verschil in de aard van de gepleegde diefstallen.

Grafiek 22: Het procentuele aantal diefstallen per soort en per categorie van burgerlijke staat begaan door de beklaagden veroordeeld voor diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.



Bron: RA Beveren, *Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen: correctionele rechtbank*, vonnisboeken en corpus geselecteerde dossiers 1912 en 1917.

De hier gebruikte cijfers hebben enkel betrekking op de beklaagden die in de steekproef van de rechtplegingsdossiers zitten. De grafiek beslaat dus niet alle betichten uit 1912 en 1917, waardoor in het achterhoofd gehouden moet worden dat de reële situatie nog ietwat kan verschillen met de situatie die uit deze grafiek naar voren komt. Toch lijkt de trend die hier naar voren komt representatief voor de situatie in de twee steekproefjaren. Ongehuwden durfden duidelijk meer risico's te nemen en waagden zich vaker aan zwaardere feiten dan gehuwde ouders. In 1912 waagden ze zich in 40% van de gevallen aan zware diefstal. In 1917 was dit gedaald naar 14%. Ook ongehuwden waagden zich tijdens de oorlog namelijk vaak aan moeskopperij. Die daling in het aantal zware diefstallen is waarschijnlijk medeverantwoordelijk voor de daling van de gemiddelde straffen binnen de categorie van de ongehuwde beklaagden. Bij de categorie van de gehuwden met kinderen ging meer dan de helft van de diefstallen tijdens de oorlog om moeskopperij. Ook gewone diefstal werd nog vaak door hen gepleegd. Voor de oorlog was die vorm van diefstal goed voor meer dan de helft van het totale aantal gepleegde feiten.

Het is dus goed mogelijk dat de zwaardere straffen voor de ongehuwde dieven niet veroorzaakt worden door een grotere intolerantie vanwege de rechters, maar door het feit dat hun daden vaak ernstiger waren dan die van de gehuwde dieven, zeker die met kinderen. De verantwoordelijkheid die ze hadden ten opzichte van hun gezin speelde hierin wellicht een belangrijke rol.

2 Verschuivende tolerantiedrempel bij de bevolking?

Dé perceptie van dé bevolking over diefstal achterhalen blijkt geen sinecure. De bevolking bestaat uit diverse klassen en sociale groepen, waardoor de oorlog tot heel wat uiteenlopende percepties leidde. Ook de soort diefstal en de achterliggende motivaties lijken een invloed te hebben op hoe dergelijke daden onthaald werden. Zo toonden Leloup, Rousseaux en Vrints in hun onderzoek naar banditisme al aan dat de breedste lagen van de bevolking weinig tot geen sympathie konden opbrengen voor de bandiet. Door het gebruik van geweld en terreur, konden ze niet op veel steun en bescherming van het volk rekenen.²⁵⁰ Ook de dieven en plundersaars die in de eerste oorlogsmaanden hun slag sloegen terwijl grote delen van de bevolking gevlucht waren, kregen de wind van voren. Zo schreef de koster van Sint-Rombouts Frans Verhavert in zijn dagboek:

“Zij braken niet alleen in de kelders der handelaars in wijnen, maar in die van bijna al de begoede burgers van Mechelen. Bij de neringdoende burgers werd alles geroofd en gestolen, niet alleen door de Duitschers, maar ook door het schuim der stad en het omliggende, en wat niet geroofd kon worden, werd verbrijzeld. Nogmaals eeuwige schande aan die lafaards!”²⁵¹

Aangezien een koster gerekend kan worden bij de categorie van de ambtenaren lagere rang is het echter mogelijk dat zijn werk de visie van deze sociale groep reflecteert, maar dat andere groepen en leden van de bevolking daar anders over dachten. Het lijkt er namelijk op dat mensen voor lichtere vormen van diefstal meer begrip konden opbrengen. Wanneer duidelijk was dat de diefstal gepleegd werd als overlevingsstrategie werd het meer geduld dan voor de oorlog.²⁵² Het is een vaststelling die ook gold voor Nederland. Daar keek een groot deel van de bevolking neer op vermogensdelicten. Als een kennis of een huisgenoot in de gevangenis zat, werd er meteen bij verteld dat het niet voor diefstal was. Toch waren er ook andere opvattingen. Zo vergoelijkten veenarbeiders soms het plegen van een diefstal. Men maakte een onderscheid tussen halen en stelen. Halen was geen stelen. Dat laatste gebeurde door de kapitalistische patroons.²⁵³ Ook in Nederland werden kleine diefstallen van hout of stroperijen door de bevolking vaak niet als ernstig beschouwd.²⁵⁴

²⁵⁰ Leloup, Rousseaux en Vrints, “Banditry in Occupied...”, p. 98.

²⁵¹ Verhavert, *De Duitschers te Mechelen...*, p. 41.

²⁵² Vrints, “Verschuivende Tolerantiedrempels...”, p. 15.

²⁵³ Eggens, *Van daad tot vonnis...*, pp. 134-135.

²⁵⁴ *Ibid.*, p. 13.

Over het algemeen kan worden gesteld dat er tijdens de oorlog een relatieve tolerantie heerste ten opzichte van de lichtere vormen van diefstal bij de bredere lagen van de bevolking, zeker wanneer de diefstal gepleegd werd door leden van de armere klasse. Noch de vonnisboeken, noch de rechtsplegingsdossiers geven echter een stem aan deze mensen. De getuigen die aan bod komen, geven nauwelijks hun mening weer over het gebeurde. Meestal bestaat hun verklaring uit een droog relaas over hetgeen ze gezien of gehoord hebben. De dossiers geven echter wel een duidelijker beeld over hoe het gesteld was met de perceptie en de tolerantie van de betrokken daders en slachtoffers van diefstal.

3 Verschuivende tolerantiedrempel bij de betrokkenen?

3.1 Perceptie van de daders

Hoe rechtvaardigden de daders zelf hun acties? Sloegen ze *mea culpa*, legden ze de schuld bij anderen, of gaven ze zonder schroom toe geen spijt te hebben van hun daden?

De eerder vermelde Shakesheff zocht tijdens zijn onderzoek naar Engelse dieven uit de negentiende eeuw naar de perceptie van de daders over hun eigen acties. Ongetwijfeld wisten ze dat ze de wet overtraden en dat ze door het gerecht gestraft konden worden, maar toch lijkt het er op dat veel daders hun acties niet als crimineel beschouwden. Zo zagen veel stropers en houtverzamelaars hun daden als huren zonder toestemming. Ze zagen het als een voordeel van het leven op het platteland.²⁵⁵ Zoals gezegd was het lange tijd de gewoonte om collectieve gronden te benutten in geval van nood. Daardoor is het mogelijk dat sommige van de armere dieven hun daden niet als diefstal beschouwden, maar als louter het nemen wat hen volgens de oude gewoontes toebehoorde. Ze kunnen het beschouwen als een soort armentaks om hun tekort aan inkomsten te compenseren. Hierboven werd reeds vastgesteld dat een groot deel van de diefstallen tijdens de oorlog gepleegd werden door mensen uit lagere sociale groepen, die door de armoede noodgedwongen levensmiddelen van andere mensen ontvreemdden. Zij beschouwden hun daden niet altijd als crimineel, maar eerder als een pragmatische oplossing van een sociaal en economisch probleem.²⁵⁶

De economische noodzaak die de Eerste Wereldoorlog met zich meebracht zorgde voor meer mogelijkheden om diefstal te rechtvaardigen. Zo was een groot deel van de bevolking van mening dat de voedseldistributeurs profiteerden van de schaarste en aan woeker deden. Hoe verder de oorlog vorderde, hoe meer men de welgestelden beschuldigde van het achterhouden van producten en het speculeren in een poging om de prijzen op te drijven. Dit zag men als een vorm van diefstal ten nadele van het grootste deel van de bevolking. Wanneer ze zelf diefstallen pleegden, gebruikten ze dit als een excuus om hun eigen daden te rechtvaardigen. Diefstal was in dat geval een corrigerende maatregel en geen misdrijf. Een andere methode om het plegen van diefstal te rechtvaardigen was de haat tegen de plunderende bezetter. Het motief was in dat geval de bezetter te slim af te zijn. Zelfs wanneer Belgische eigenaars het slachtoffer waren van diefstallen durfde men de Duitse

²⁵⁵ Shakesheff, "Wood And Crop Theft...", p. 13.

²⁵⁶ Vrints, "Verschuivende Tolerantiedrempels...", p. 15.

bezetter te gebruiken als rechtvaardiging. Als de Belgische burgers het stalen, konden de Duitsers het namelijk niet meer opeisen. Het werd met andere woorden beschouwd als een preventieve diefstal. Op die manier kon diefstal in bepaalde omstandigheden dus ook gezien worden als een heldendaad of een bewijs van moed en intelligentie.²⁵⁷ Ze legitimeerden diefstal dus door te stellen dat het een vorm van protest was, wat de stelling uit het vorige hoofdstuk bevestigt dat diefstal ook als een vorm van protest beschouwd kan worden. Tijdens de oorlog konden ze logischerwijs hun daden dan ook meer verantwoorden en rechtvaardigen dan er voor. Toch zijn in de dossiers geen dergelijke uitspraken gedaan door de beklaagden. Zoals gezegd vertelde niemand dat ze de diefstallen pleegden uit wraak op de boeren of – weliswaar op indirecte wijze – op de Duitsers. Integendeel, de Duitse bezetter lijkt nauwelijks aanwezig in de dossiers. De armoede die met de oorlog gepaard ging, kreeg des te meer aandacht. Zoals in het hoofdstuk over diefstal als overlevingsstrategie al duidelijk werd, legitimeerden veel beklaagden hun daden door te stellen dat ze het uit honger deden. Velen vonden bovendien niet dat ze geplunderd, geroofd of gestolen hadden, maar stelden dat ze het ‘gewoon hadden meegenomen’. Zo stond de veertigjarige Maria Theresia V.D.C. in 1917 terecht voor de diefstal van een koperen ketel. Ze had de sleutel van het huis gekregen van de huisbewaarder, zodat ze er een koffiepot kon gaan halen. Hiervoor had ze de toestemming gekregen. Ze nam echter ook andere voorwerpen mee, al vond ze, in tegenstelling tot het slachtoffer en een groot deel van de getuigen, niet dat ze schuldig was aan diefstal: “Ik heb van de gelegenheid gebruik gemaakt om er eenen koperen ketel uit mee te brengen, om te gebruiken, niet om te stelen. [...] Ik heb niets gestolen.”²⁵⁸ Sommigen legitimeerden hun daden ook door te stellen dat ze het voorwerp gevonden hadden, of dat het volgens hen aan niemand toebehoorde. Gommaar V.D. gaf in 1917 de volgende verklaring voor de diefstal van een houten paal:

“Tegen het poortje van den ingang van den hof van weduwe D.L. stond eene houten paal. Ik dacht dat dit aan niemand toebehoorde. Ik heb hem weggenomen met het gedacht van hem in stukken te zagen voor brandhout, maar zodra de weduwe D.L. geroepen heeft dat ik die paal moest laten staan heb ik hem teruggezet.”²⁵⁹

²⁵⁷ Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 189; Vrints, “Verschuivende Tolerantiedrempels...”, pp. 17-18.

²⁵⁸ RAB, REAM, Dossier n° 1/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 23 september 1916.

²⁵⁹ RAB, REAM, Dossier n° 10/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Lier, 26 november 1916.

Ook Maria Virginie B. had geen bedspreien gestolen, maar gevonden:

“Toen ik de loop der maand oktober 1914 voorbij de woning van P. Louisa ging bemerkte ik twee bedspreien op den vensterdorpel liggen. Ik heb deze mede naar huis genomen en dit zijn deze die bij ons zijn aangeslagen.”²⁶⁰

Hetzelfde gold voor Emiel Philip G. Hij had een paar schoenen ‘gevonden’:

“Ik kwam van Mechelen, waar ik werk in het Arsenaal. Onderweg ben ik binnengegaan in de herberg van V.M. Maria [...]. Ik ben naar achter geweest waar ik een paar schoenen vond. Ik heb die medegenomen en daarna heeft de garde van Duffel ze uit mijn huis komen halen. Het is met een zatte kop dat ik dat gedaan heb.”²⁶¹

Ook de reeds vermelde Petrus Josephus V.A., die aardappelen stal om naar eigen zeggen niet te verhongeren, voelde zich niet schuldig over zijn daden. Wanneer de gedupeerde boer hem confronteerde zei hij het volgende: “Ik zegde dan aan V.A. dat ik ten zijne laste klacht zou gedaan hebben, waarop V.A. antwoorde zeggende ‘dat men mij maar in den bak steekt, daar zal ik dan toch eten hebben’”.²⁶²

In de dossiers van het steekproefjaar 1912 ontbreken gelijkaardige opvattingen. Nood breekt wet, zo lijken de meeste daders in oorlogstijd te denken. De slachtoffers van de diefstal zijn het daar klaarblijkelijk niet mee eens.

²⁶⁰ RAB, REAM, Dossier n° 206/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Willebroek, 26 januari 1917.

²⁶¹ RAB, REAM, Dossier n° 388/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Lier, 10 september 1917.

²⁶² RAB, REAM, Dossier n° 460/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Bornem, 10 augustus 1917.

3.2 Perceptie van de slachtoffers

“[De boeren] lieten ongenadig hun honden op ons los wanneer we door hun haag kropen [en] bleven ongevoelig voor onze hunkerende blikken, wanneer we bij hun hek stonden te kijken naar de talloze blozende appels die in het gras door de runders werden opgeknasped.”²⁶³

Norbert Fonteyne

De eigenaars van de gestolen goederen deelden de visie van de daders niet. Zoals gezegd waren de slachtoffers van de diefstallen tijdens de oorlog vaak landbouwers. Dit hangt samen met het fenomeen van de moeskopperij dat tijdens de oorlog terug was van weggeweest. Het is echter twijfelachtig dat het stelen van gewassen van het veld voor de oorlog helemaal niet voorkwam. Wellicht gaven de boeren en landeigenaars er voor de oorlog minder om dan tijdens de oorlog. Shakesheff kwam bij zijn onderzoek naar de diefstal van gewassen in Engeland tot de vaststelling dat de boeren wellicht aanvaard hadden dat er altijd sommige gewassen werden gestolen, en dat ze pas actie ondernamen als de situatie uit de hand liep doordat het aantal diefstallen plots de pan uit begon te rijzen. Wanneer er weinig diefstallen waren deden de boeren minder vaak aangifte uit angst voor repercussies. Bovendien woog de waarde van de gestolen goederen vaak niet op tegen de financiële kosten van een proces. Wanneer de bewaking van de velden en het uitsturen van waarschuwingen en bedreigingen richting de dieven echter niet meer doeltreffend waren, was gerechtelijke actie vaak de laatste oplossing.²⁶⁴

Deze verklaring is zonder twijfel ook van toepassing op het grote aantal boeren dat tijdens de oorlog klacht indiende wegens de diefstal van gewassen. Het stijgende aantal diefstallen zorgde er ten eerste voor dat ze hun akkers meer bewaakten, zoals het citaat van de Vlaams-nationalistische schrijver Norbert Fonteyne aangeeft. Steeds vaker werden veldwachters opgeroepen of boeren- of burgerwachten opgericht om de velden te bewaken en met hand en tand hun eigendom te verdedigen.²⁶⁵ In vrijwel alle dossiers waarbij boeren het slachtoffer waren, wordt gesproken over deze wachten. Zo verklaarde een landbouwer het volgende: “In den nacht van 28 op 29 maart was ik met V. August op ronde in de gemeente om eene bewaakzaamheid uit te oefenen daar er zooveel gestolen wordt.”²⁶⁶ Een

²⁶³ Norbert Fonteyne, geciteerd in Nath, *Brood willen we hebben...*, p. 115.

²⁶⁴ Shakesheff, “Wood And Crop Theft...”, pp. 4-6.

²⁶⁵ Vrints, “Verschuivende Tolerantiedrempels...”, p. 17.

²⁶⁶ RAB, REAM, Dossier n° 177/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Wiekevorst, 29 maart 1917.

andere bestolen landbouwer, Ludovicus S., legde in zijn verklaring uit waarom hij de wacht optrok:

“Zelfs overdag moeten wij over ons veld waken want op 7 september zijn er daar wel 23 vrouwspersonen op ons veld komen plunderen en wilden zelfs niet gaan als mijne dochter ze weg joeg. Van ’s morgens tot ’s avonds bleven ze stelen zoo dat zij zekers met 2500 kilos weg zijn. In ’t aangaan, zegden zij: ‘Dezen nacht komen wij terug’ en ’t is juist dien nacht dat het geval gebeurd is.”²⁶⁷

Harde tijden vragen om harde middelen, dachten veel boeren. Ze schuwden dan ook duidelijk niet om hun velden desnoods met geweld te verdedigen. Een landbouwer vertelde wat hij deed toen hij dieven op een stuk land in de buurt betraptte:

“Dezen morgen heb ik met H. Frans rond 3 uren de wacht opgetrokken om onze aardappelen en die van de geburen te bewaken. Rond 5 uren zagen wij op het aardappelenveld van L. drie manspersoonen en een vrouwspersone die bezig waren met aardappelen uit te trekken. [...] Ik ben naar de dieven heengegaan met H. Frans die bij mij was. Een der dieven heeft mij bedreigd met een mes waarop ik hem een slag gaf met de gaffelsteel. Hij is gevallen. [...] Toen is hij opnieuw rechtgestaan en wilde hij mij langs achter aanpakken. Hij had nog zijn mes in de hand. Dan heb ik met mijn gaffel gestoken. Ik weet niet meer waar ik den man geraakt heb.”²⁶⁸

Door het gerecht in te schakelen hoopten veel landbouwers ongetwijfeld het aantal diefstallen te verminderen. Vaak uitten ze in hun verklaringen aan de politie een noodkreet aan het gerecht om de schuldigen zwaar te straffen.

“Op gisteren, vrijdag, om 2 ½ ure in den namiddag is er hier een benden mannen, vrouwen en kinderen op mijn aardappelveld gekomen die vanden eene naar de andere plaats liepen, aardappelen uittrekkende en stelende, zoodat zij hier op eenige minuten 100 kilos aardappelen uittrokken en wegnamen. [...] Ik schat dat er mij hier sedert een tweetal dagen ten minste vijfhonderd kilos aardappelen ontvreemd zijn. Ik vraag onderzoek, en gevolg.”²⁶⁹

²⁶⁷ RAB, REAM, Dossier n° 1/1917, Proces-verbaal van gehoor van getuige door de rechtbank van eerste aanleg in Mechelen, 20 september 1917.

²⁶⁸ RAB, REAM, Dossier n° 304/1917, Proces-verbaal van gehoor van getuige door de rechtbank van eerste aanleg in Mechelen, 21 juni 1917.

²⁶⁹ RAB, REAM, Dossier n° 353/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Bornem, 11 september 1917.

“Ik verlang en vraag dat de plichtigen die door M. Joannes en zijne gezellen in den nacht van zeven op acht september betrappt geweest zijn met aardappelen ten mijne nadeele uit te trekken en te stelen zouden vervolgd en zeer streng gestraft worden, om rede dat de dieven niet gehandeld hebben uit armoede en zij zelf de gestolen aardappelen aan hooge prijzen aan vreemden verkoopen en daardoor een echte woekerij begaan.”²⁷⁰

Wanneer ze iemand op hun velden betrapten, knepen ze minder snel een oogje dicht dan ze wellicht voor de oorlog deden. In het bovenstaande citaat lijkt het alsof de boer wel meer mededogen zou hebben indien hij zich er van kon vergewissen dat de daders uit armoede stalen. Veel boeren lieten zich echter niet tegenhouden door dergelijke argumenten van de daders. Bij de reeds aangehaalde dief Petrus Josephus V.A. was het duidelijk dat hij gestolen had om een hongerdood voor zijn vrouw en zichzelf te voorkomen, maar toch gaf de boer hem zonder schroom aan. Door aangifte te doen, toonden de boeren aan dat ze niet bang waren om juridische stappen te ondernemen indien nodig. Wellicht was het een poging om anderen af te schrikken hetzelfde te doen als de beklagde. Ze verwachtten dan ook dat het gerecht zware straffen zou opleggen, al leken de rechters niet altijd gehoor te geven aan deze oproepen. Zoals eerder al aangetoond werd, werd moeskopperij vaak met een korte gevangenisstraf of een lichte boete bestraft. Bovendien kregen veel beklagden ook een opschorting van hun straf. Hoe dan ook lijkt de tolerantiedrempel bij de boeren sterk te dalen tijdens de oorlog.

Niet enkel de boeren waren furieus, ook andere slachtoffers spuwden hun gal over de daders. Zo werden bij V., een winkelierster, verschillende kledingstukken gestolen tijdens het beleg van Antwerpen in 1914. Ze was een aantal maanden op de vlucht geweest in Nederland. Toen ze thuiskwam merkte ze op dat veel van haar koopwaren gestolen waren. Daarbij verdacht ze niet de Duitsers, maar mensen die in haar buurt woonden. Ze schreef het volgende in een brief naar de procureur-generaal:

“Je présume que les voleurs sont des gens du voisinage, je reconnais comme provenants de mes étoffes volées, les vêtements portés par [opsomming van persoonsnamen]. J’ose par conséquent implorer, de votre justice, un permis pour procéder à une perquisition dans les habitations des ménages susmentionnés.”²⁷¹

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ RAB, REAM, Dossier n° 206/1917, Brief aan de procureur des Konings, 18 oktober 1915.

In de brief vraagt ze duidelijk om de vervolging van haar burens. Ook een veldwachter uit Heist-op-den-Berg gaf een aantal houtdieven aan die verklaarden bomen gestolen te hebben om zich warm te houden. Hij wilde niet dat nog meer mensen het in hun hoofd zouden halen dat ze ongestraft bomen konden ontvreemden. Hij spreekt in harde termen over de dieven:

“Deze boomen behooren aan de gemeente Heyst op den Berg en zekere lieden beelden zich in dat wie wil of in nood is deze boomen mag nemen. In de vorige winter zijn meer van deze boomen gestolen geweest. Ook heeft de heer burgemeester er van doen afdoen om stookhout te hebben voor de bezettingstroepen. De booswichten dit ziende nemen de gelegenheid maar om zich daar ook hout aan te schaffen doordat de steenkolen ontbreken of niet koopbaar zijn voor de werklieden.”²⁷²

Er zijn ook anderen. Zo werd Philipina V.T. het slachtoffer van een huisdiefstal, waarbij een rok en drie pleisteren heiligenbeeldjes gestolen werden. Aanvankelijk diende ze hiervoor geen klacht in te dienen. Toen ze de dievegge, Theresia S., een paar dagen later echter met haar rok zag rondlopen, sprak ze haar daarop aan: “Ik heb haar aangesproken en haar gezegd dat zij mijnen rok moest weergeven. Zij heeft mij geantwoord: ‘Ik zal hem betalen.’” Ze gaf het geld echter niet. Daarop trok Philipina naar het huis van S. en trof daar de heiligenbeelden aan, kapotgeslagen. “Ik had tot hiertoe geene klacht gedaan omdat ik hoopte alles weer te krijgen.” Pas daarna spreekt ze van diefstal en gestolen voorwerpen. Tot daarvoor sprak ze van weggenomen.²⁷³ Het lijkt echter de uitzondering op de regel te zijn.

Dat de slachtoffers in 1917 intoleranter zijn dan in 1912 wil niet zeggen dat men in 1912 geen problemen had met dieven, integendeel. Toen Louisa B. een dief betrapte en hem achtervolgde riep ze naar eigen zeggen het volgende: “Zijt gij niet beschaamd, van zulke brave vader te hebben en gij zulke bandiet uithangen.”²⁷⁴ Het is geen alleenstaand geval. Alfons V., een zeventienjarige jongen uit Rijmenam, kon bij niet veel mensen op respect rekenen nadat hij tal van duiven, kippen en eieren gestolen had. Het slachtoffer kon er absoluut niet mee lachen en vroeg het gerecht om actie te ondernemen.

²⁷² RAB, REAM, Dossier n° 492/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Heist-op-den-Berg, 29 oktober 1917.

²⁷³ RAB, REAM, Dossier n° 269/1917, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 11 mei 1917.

²⁷⁴ RAB, REAM, Dossier n° 9/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 11 december 1911.

“Ik ben een armen landbouwer die moet leven van de opbrengst van mijnen 40 kiekens die ik over drie maanden nog allen in mijn bezit had. Sedert dien tijd durf ik om zoo te zeggen mijnen woning niet meer verlaten, want iedere maal word ik geplunderd. [...] Het is groot noodig dat het gerecht er tusschen komt of ik kan hier niet meer blijven wonen.”²⁷⁵

Alfons gebruikte de winst die hij maakte met de verkoop van de gestolen goederen om brood te kopen voor zijn gezin, omdat zijn “ouders in armoede zijn”.²⁷⁶ Die laatste kunnen er echter niet mee lachen en proberen zelfs het gedrag van hun zoon niet goed te praten. Zijn vader stelde het volgende: “Ik weet niet of mijne zoons kiekens zouden gestolen hebben, doch ik zou daar niet van verwondert [sic] zijn. Als zij er verkocht hebben dan zijn het toch zeker de mijne niet. Zij werken zeer weinig.”²⁷⁷ Zijn moeder bevestigde dit in haar verklaring: “Hij werkt niet gaarne. Ik heb niet bemerkt dat hij niet zou zijn gelijk een andere. Hij is wel wat zot van karakter, maar hij weet wat dat hij doet en wat dat hij zegt. Mijn zoon Florent [de broer van de dader] is eenen braver jongen, die onbekwaam is van te stelen.”²⁷⁸ Het ongenoegen over de jongen strekt verder dan de familiale kring. Zo gaf de agent die het verslag schreef zijn persoonlijke mening over de jongen, nadat hij vermoedde dat een getuige niet alles vertelde wat ze wist:

“Volgens ons moet V.D.B. meer over die zaak weten. Hare twijfelachtige manier van spreken doet ons zulks gelooven. Doch volgens ons vreest zij wraak van wege V. welke in de nabijheid woont en welke nog al slecht befaamd is, of anders vreest zij klanten te verliezen of in deze zaak betrokken te zijn.”²⁷⁹

Ook de burgemeester heeft volgens het verslag klaarblijkelijk geen hoge pet op van de jonge dader.

“Den heer Burgemeester der gemeente Rijmenam zegt ons dat hij meermaals vernomen heeft van menschen die daar in de bosschen wonen, dat zij hunne kinderen niet meer naar de school durven laten gaan uit vrees van door V. Alfons aangevallen of bedorven te worden. Als het te Rijmenam kermis was

²⁷⁵ RAB, REAM, Dossier n° 482/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 23 juli 1912.

²⁷⁶ RAB, REAM, Dossier n° 482/1912, Proces-verbaal van onderhooring door de rechtbank van eerste aanleg in Mechelen, 8 oktober 1912.

²⁷⁷ RAB, REAM, Dossier n° 482/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 19 oktober 1912.

²⁷⁸ RAB, REAM, Dossier n° 482/1912, Proces-verbaal van gehoor van getuige door de rechtbank van eerste aanleg in Mechelen, 8 oktober 1912.

²⁷⁹ RAB, REAM, Dossier n° 482/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 10 oktober 1912.

heeft hem den Burgemeester in den bak van het gemeentehuis moeten opsluiten uit hoofde van dronkenschap. In een woord, het is een toekomstige bandiet te weeg.”²⁸⁰

Ook bij andere zaken zijn vaak negatieve opinies over de beklaagden te vinden. Zo gaf de werkgever van Gustaaf V. hem zonder pardon zijn ontslag nadat hij een fiets gestolen had: “Over 14 dagen was V. Gustaaf bij ons werkzaam als voerman. Mijn man kwam te vernemen dat V. Gustaaf eenen velo gestolen had, en heeft hem aanstonds zijn dagloon gegeven en doorgezonden.”²⁸¹

Toch lijkt men voor de oorlog vaker in staat om diefstal door de vingers te zien of zelfs met de mantel der liefde te bedekken. Zo gebeurde met Benedictus D.P. het tegenovergestelde als met Gustaaf V. Hij had een kleine hoeveelheid kolen van zijn werk meegebracht omdat hij zich anders geen kolen kon veroorloven tijdens een periode van vrieskou. Nadat hij betrapt was, had hij vrijwillig ontslag genomen. Zijn baas weigerde echter zijn ontslag te aanvaarden: “D.P. a quitté volontairement et de son propre gré les travaux quelques jours après que le faits avaient été portés à mes connaissance. J’ai gardé D.P. à mon service parce que c’est un bon ouvrier.”²⁸² Een ander voorbeeld is de zaak rond Josephus Franciscus V. Hij stond beter bekend als ‘De Zot van Heffen’ omdat hij volgens het dossier “gedeeltelijk beroofd was van zijn geestesvermogen en arm was aan goed zedelijk gedrag.” Hij had bij verschillende mensen schulden en betaalde die bedragen met het geld en de schuldbekentenissen die hij bij zijn oom gestolen had. Zijn oom bedekte het voorval met de mantel der liefde en wou niet dat hij werd vervolgd:

“Mijne neef is zot van zijne vrouw en tracht altijd geld te bekomen of zelfs geld te stelen, om aan zijne vrouw af te geven. Ik ben overtuigd dat mijne neef opgestookt geweest is door zijne vrouw. Ik ben terug in bezit gekomen van 1529 frank en van de schuldbekentenissen die van mijnen neef gestolen geweest waren. [...] Ik verlang nog uitdrukkelijk dat mijnen neef V. Jozef niet rechterlijk zoude vervolgd worden.”²⁸³

Dergelijke acties lijken dus in contrast te staan met de oproep die de slachtoffers tijdens de oorlog deden om de dieven te vervolgen en zwaar te straffen. Hoewel de houding van het

²⁸⁰ RAB, REAM, Dossier n° 482/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 24 juli 1912.

²⁸¹ RAB, REAM, Dossier n° 58/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Duffel, 5 augustus 1912.

²⁸² RAB, REAM, Dossier n° 142/1912, Openbare boetstrafelijke zitting der Rechtbank van eersten aanleg te Mechelen, 29 maart 1912.

²⁸³ RAB, REAM, Dossier n° 247/1912, Pro Justitia verslag van de politie van Mechelen, 29 maart 1912.

gerecht ten opzichte van diefstal ambigu is, blijkt dus dat de tolerantiegraad bij de wettelijke eigenaars van de gestolen goederen veel lager was tijdens de oorlog dan er voor. Ze waren duidelijk minder vergevingsgezind dan voor de oorlog. Het is een vaststelling die overeenkomt met de conclusies uit het onderzoek van François. Zij ondervond dat wanneer er voedselcrisissen ontstonden, de eigenaars minder tolerant waren omdat ze prioriteit gaven aan het veilig stellen van hun eigen voedselbevoorrading. François vond veel dossiers die in tijden zonder economische voedselproblemen zonder twijfel niet voor de rechter zouden verschijnen. Daarbij gaat het vooral om zaken die de daders vaak zelf niet beschouwen als delicten, zoals het verzamelen van hout in de nabijgelegen bossen, het rapen van een aantal groenten op de velden langs de weg of het rapen van een beetje kolen langs de steenbergen. Ze verwees daarbij bijvoorbeeld naar Paul Wets, die in 1928 nog stelde dat de notie van bosmisdrijf volledig onbestaande was bij de burens van een bos.²⁸⁴

²⁸⁴ François, *Guerres et délinquance juvenile...*, pp. 160-162.

Besluit

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd België geteisterd door een ware diefstallenplaag. In deze scriptie werd onder andere onderzocht welke verschillende sociaal-historische realiteiten achter dit fenomeen schuilgingen. Dé realiteit achter het fenomeen diefstal bestaat namelijk niet. De aard van de gepleegde delicten achterhalen is niet altijd zo makkelijk. Toch maakt het profiel van de gemiddelde dief in vredes- en oorlogstijd al wat duidelijk. Zowel in vredes- als in oorlogstijd ging het vooral om dieven van het mannelijke geslacht uit de arbeidersklassen. Vooral de ongeschoolde arbeiders namen vaak hun toevlucht tot diefstal. Toch had de dief in 1912 niet volledig hetzelfde profiel als de dief in 1917. De gemiddelde dief in vreedstijd was ongehuwd, 30,2 jaar oud en waagde zich regelmatig aan diefstal met braak, beklimming of geweld. Hij pleegde diefstallen verspreid over alle maanden van het jaar. Hij was vooral geïnteresseerd in geld en juwelen. Hij woonde in een stad en dat was ook zijn voornaamste werkterrein. Zijn slachtoffers kwamen uit alle sociale klassen. Een arbeider stal ook van een arbeider. De gemiddelde dief in oorlogstijd was gehuwd, had kinderen, was 30,6 jaar oud en deed vooral aan moeskopperij en diefstallen zonder braak of beklimming. Hij stal het liefst in de zomer, wanneer de gewassen op de velden rijp waren voor de pluk. Hij was vooral geïnteresseerd in voedingsmiddelen. Hij kwam vaak uit de stad, waar hij de meeste diefstallen pleegde, maar zijn werkterrein verschoof steeds meer naar het platteland. Zijn slachtoffers waren voornamelijk boeren en officiële instellingen.

De stijging van het aantal diefstallen had grotendeels te maken met de veranderende sociaal-economische situatie die de oorlog met zich meebracht. Het gebrek aan ordehandhaving, de sociale desintegratie en de verslechterde economische situatie spelen een rol. De tekorten aan verschillende producten leidde ertoe dat een steeds groter wordende groep mensen moeite had om rond te komen, wat hen er toe aanzette om meer te stelen. Ongetwijfeld pleegden heel wat mensen tijdens de oorlog diefstal als een vorm van overlevingsstrategie. De gestolen goederen werden in veel gevallen meteen geconsumeerd. Toch werden ze ook regelmatig verheeld, ook de gestolen voedingsmiddelen. Het toont aan dat diefstal voor bepaalde dieven ook een manier was om winst te maken. Dat sommige beklagden uit de meer gegoede klassen kwamen, waarvan algemeen gesteld wordt dat ze de oorlog relatief zonder kleerscheuren doorkwamen, bevestigt deze stelling. In veel getuigenissen is tussen de lijnen een ressentiment ten opzichte van de boeren te lezen

omdat die hun producten aan een te hoge prijs verkochten. In dat opzicht is bij sommige diefstallen ook een element van stil protest terug te vinden. Het was een onzichtbare expressie van ontevredenheid in alledaagse situaties. In dat opzicht kan diefstal gezien worden als een vorm van infrapolitiek, waarbij vooral de oorlogsprofiteurs de kop van jut waren.

Hoewel de oorlog leidde tot een toename van de vermogenscriminaliteit, hield dit niet in dat het normbesef en de morele waarden van de bezette Belgen volledig telloorgingen. De maatschappelijke verandering die de oorlog met zich meebracht zorgde wel voor een tweetal verschuivingen. Samenhangend met de verschuiving van de tolerantiedrempels bij de slachtoffers, de daders en schijnbaar ook bij het gerecht, was er verschuiving van de gedragspatronen. Een nieuw evenwicht tussen aanvaardbaar en onaanvaardbaar gedrag kwam tot stand. Veel diefstalplegers leken diefstal toelaatbaar te vinden wanneer dat uit economische noodzaak begaan werd. Nood breekt wet en het doel heiligt de middelen, het lijken twee zegswijzen die tijdens de oorlog meer dan ooit van toepassing waren. De oorlogsomstandigheden gaven hen meer argumenten om hun daden te rechtvaardigen. Zo beschouwden sommigen diefstal als een corrigerende maatregel tegen de oorlogsprofiteurs of als preventieve manier om te voorkomen dat materiaal later door de Duitsers zou opgeëist worden. Bovendien was het rapen en het plukken van voedsel en hout binnen de volkscultuur nog een oud gebruiksrecht, dat ze niet als diefstal beschouwden. Velen zagen het als een aanvaardbare strategie binnen economische crisisperiodes. De breedste lagen van de bevolking leken deze ideologie te volgen. Zeker wanneer de slachtoffers er van verdacht werden de ongeschreven regels te overtreden door woekerprijzen uit te lokken en voedingsmiddelen achter te houden, leek men weinig problemen te hebben met de diefstallen. Bij deze groepen leek er een relatieve tolerantie ten opzichte van diefstal, althans meer dan voor de oorlog.

De slachtoffers konden zich daarentegen niet vinden in deze nieuwe morele referentiekaders. Hun tolerantiedrempel leek in de tegengestelde richting te verschuiven. Tijdens de oorlog kregen boeren te maken met een golf van diefstallen, waardoor ze anders reageerden wanneer ze mensen op hun velden en in hun boerderijen betrapten dan voor de oorlog. In vredestijd wogen de nadelen van een diefstal vaak niet voldoende op tegen de last die een rechtszaak met zich meebracht. De hoge kosten van een proces tegenover een veelal laag verlies en de angst voor repercussies maakte dat heel wat boeren een oogje dichtknepen. Tijdens de oorlog was de bewaking van de velden en het uitsturen van waarschuwingen en bedreigingen richting de dieven niet meer doeltreffend, waardoor de

boeren hoopten dat gerechtelijke actie soelaas zou bieden. Waar er voor de oorlog nog regelmatig verzoeken van slachtoffers te vinden waren om de daders toch niet al te zwaar te straffen, eisten de gedupeerden tijdens de oorlog harde straffen van het gerecht.

Dat gerecht is letterlijk en figuurlijk de brug tussen de daders en de slachtoffers. De roep van de slachtoffers om de daders te vervolgen en zwaar te straffen werd deels gevolgd. De hogere vervolgingsgraad van het aantal diefstalplegers tijdens de oorlog deed inderdaad vermoeden dat de rechtbank minder tolerant is geworden ten opzichte van dieven tijdens de oorlog. Het indijken van de diefstallenplaag kreeg prioriteit. De daling van het aantal vrijspraken in 1917 in vergelijking met 1912 bevestigt dit vermoeden. Het verschil in strafmaten in beide jaren wees op het eerste zicht echter iets anders uit. Zo werden er minder gevangenisstraffen gegeven, waardoor het aantal geldboetes steeg. Bovendien waren zowel de geldboetes als de gevangenisstraffen tijdens de oorlog minder zwaar. De duur van een gevangenisverblijf werd ingekort en ook de boetes waren minder hoog. Of dit het gevolg is van een grotere tolerantie bij het gerecht is twijfelachtig. Onderzoek naar de bestraffing per soort diefstal wees namelijk uit dat de correctionele rechtbank in 1917 minder zware gevallen van diefstal vervolgde. De tolerantie lijkt met andere woorden zowel bij het gerecht als bij de slachtoffers en de daders af te hangen van de soort diefstal. Het gerecht gaf tijdens de oorlog mildere straffen voor gewone diefstal, en ook moeskopperij werd niet zo zwaar bestraft. Diefstal met geweld werd tijdens de oorlog daarentegen strenger bestraft dan er voor. Aangezien het grootste deel van de diefstal tijdens de oorlog echter bestond uit moeskopperij en gewone diefstal, veroorzaakte dat een daling in de geldboetes en in de termijn van de celstraf. Ook het stijgende aantal verzachtende omstandigheden leidde tot lagere straffen. Het aantal opschortingen van straffen bleef tussen beide steekproefjaren ongeveer gelijk. De tolerantiegraad bij de rechtbank lijkt met andere woorden stabiel gebleven voor en tijdens de oorlog. Wel is er een verschil waar te nemen in de manier waarop bepaalde groepen en personen bestraft worden. Zo ligt de tolerantiegraad ten opzichte van de vrouwen zowel voor als tijdens de Eerste Wereldoorlog veel hoger dan bij de mannen. Ze moesten zich minder vaak verantwoorden op correctioneel niveau, werden vaker vrijgesproken, hun straf werd vaker opgeschort en de strafmaat was minder hoog. Dit kan komen door de rechters die welwillender stonden ten opzichte van vrouwen, bijvoorbeeld omwille van de rol die ze speelden in het huishouden, maar het kan ook een gevolg zijn van het feit dat vrouwen zich meestal inlieten met minder zware vormen van diefstal dan mannen. Vaak waagden ze zich niet aan diefstal met geweld, maar eerder aan moeskopperij. Aan de hand van de gegeven

straffen kan dus niet met zekerheid gesteld worden dat de rechters milder zijn voor vrouwen dan voor mannen. Hetzelfde werd vastgesteld bij de leeftijd en burgerlijke staat van de dieven. Beklaagden tussen de 26 en de 35 jaar oud werden zwaarder bestraft dan andere leeftijdscategorieën. Ook ongetrouwde mannen vlogen voor langere periodes achter de tralies dan hun gehuwde collega's. Leeftijd en burgerlijke staat lijken dus een invloed te hebben op de door het gerecht uitgevaardigde straffen. Dit is echter een gevolg van het feit dat zij zich vaker met zware vormen van diefstal inlieten. De tolerantiegraad van het gerecht is dus niet eenduidig. Het gerecht speelde een ambigue rol in het spanningsveld tussen daders en slachtoffers.

Het stijgende aantal diefstallen lijkt dus eerder een gevolg van de verschuiving van de tolerantiedrempels en van de nieuwe morele normen en gedragscodes. Van moreel verval, zoals Tarde stelde, is dus geen sprake. 'Rien de plus immoralisant que la Guerre'? Deze uitspraak moet sterk genuanceerd worden.

Bijlages

1 Goederen per categorie die gestolen zijn door de beklaagden uit het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917

Voedingsmiddelen

Aardappelen, aardbeien, abrikozen, ajuinen, appels bieten, bitterpeeën, bloem, bloemkolen, bonen, boter, brood, doos opgelegde erwten, eetwaren, eieren, erwten, fruit, gele bieten, geplette gerst, graan, groenten, haver, kastanjes, kersen, kolen, koren, krieken, lijnmeel, lijnzaad, meel, melk, mispelen, mout, patatten, peeën, peren, prei, preiplanten, princessen, raapkolen, raapkoolplant, rabarber, rapen, rijst, rode kolen, rogge, selder, snijbonen, spek, tarwe, varkensvet, vet, vlees, witte kolen, worsten, wortelen

Geld en sieraden

Bankbriefje van 100 frank, broche, bronzen pendule, geld, geldbeugel, gouden halskettingen, gouden hart met steentjes, gouden ketting, gouden knopringen, gouden oorbellen, gouden ooring, gouden ring met witte steen, gouden speld, horloge, horloge met ketting, ketting, marmeren pendule, portefeuille, portemonnee, X-aantal frank, zilveren horloge, zilveren uurwerk, zilveren zakuurwerk

Brandstof

Briquetten, gas, kolen

Bomen en hout

Abeelen boom, acacia boom, beukenbomen, boom, dennenboom, eikenboom, eiken struiken, essenstuk hout, hout, houten paal, kanadapoten, olmen plank, wijmen, wissien

Transport

Kar en paard, paardentuig, rijwiel, velo

Textiel, kledij en schoeisel

Baal katoen, baal weefsels, beddengoed, bloes, bontmantel, flanel, fluwijnen, hemden, katoen, katoenen deken, klederen, kledingstoffen, kledingstukken, kleergoed, kousen, leder, leren riemen, linnengoed, mannenkostuums, molleton, overjas, pak mercerijen, paar bottines, paar schoenen, paletot, pels, pelsen, rok, saai, sargiën, schoenen, slaaplijf, sloffen, stof, stuk leder, wanten, wrong saai, zakdoeken, zijde

Vee en andere dieren

Aigrette, duiven, geit, hennen, hond, kalf, kiekens, kip, konijnen, stier, varken, vis

Werktuigen en gereedschap

Blokken, hofkoord, ijzeren buis, koperen kraan, koperen nagels, kruiwagen, loden buizen, loden darm, loden pomplijven, metsersgerief, onderbakken, passer voor schrijnwerker, plank, schop, snijmes, voorschoot, zinken afleidingsbuis

Genotmiddelen

Fles champagne, fles wijn, Koffie, kruidenierswaren, likeur, Pontet Canet, sigaren, suikergoed, wijn

Huisraad

Beddengoed, borstel, dessertmessen, flessen, handdoek, hoofdkussen, kapmes, ketel, koffielepels, koperen kandelaar, koperen ketel, kussensloop, lepels, manden, matras, servetten, soeplepels, spiegel, stoelen, tafelkleed, tafellaken, voettapijt, vorken, waskuip

Andere

Ankers, bijenkorf en honing, brons, carbuur, gras, haverkas, hooi, ijzer, klaver, koper, koperen platen, koperen voorwerpen, lood, mastiek, mest, mondstuk van een muziekinstrument, muziekboek,

nikkel, plaveien, posturen, roerende goederen, stenen, strooisel, stuk van een muziekinstrument, sulfaat d'amonique, teugels, verrekijker, verscheidene voorwerpen, verschillende voorwerpen, voorwerpen, wegwijzer, zadel, zakken, zeep, zink

2 De gestolen goederen van de inwoners van het arrondissement Mechelen per categorie per maand in 1912 (a) en 1917 (b)

(a)

Gestolen goederen 1912	jan	feb	ma	april	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec	Onbekend
Voedingsmiddelen	1	1	1	0	0	1	1	5	3	0	1	2	0
Geld en sieraden	3	2	3	5	1	3	5	5	1	3	1	5	0
Brandstof	0	2	1	0	1	0	0	0	0	1	1	2	0
Bomen en hout	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Textiel, kledij en schoeisel	0	0	0	2	0	0	3	0	1	2	2	2	1
Vee en andere dieren	0	0	3	0	1	0	0	1	0	0	2	0	0
Werktuigen / gereedschap	0	0	0	1	1	0	2	0	0	0	0	0	0
Genotsmiddelen	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Huisraad	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
Andere	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	2	2	2
Transport	6	0	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0
Totaal	12	6	9	11	6	7	13	11	6	6	10	13	6

(b)

Gestolen goederen 1912	jan	feb	ma	april	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec	Onbekend
Voedingsmiddelen	3	6	11	24	13	26	25	30	23	15	10	3	3
Geld en sieraden	0	2	1	1	4	0	1	0	0	0	3	1	0
Brandstof	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0
Bomen en hout	1	1	7	4	8	2	1	2	0	5	3	1	4
Textiel, kledij en schoeisel	4	2	2	4	4	1	1	0	2	2	4	6	3
Vee en andere dieren	0	2	4	4	2	1	0	0	0	2	2	1	2
Werktuigen / gereedschap	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	2	1	0
Genots-Omiddelen	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Huisraad	0	0	1	2	0	1	1	0	1	1	1	0	2
Andere	2	0	2	5	3	4	2	4	1	3	7	1	4
Transport	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	10	14	29	47	34	35	31	36	28	30	33	15	18

3 Beroepen per categorie van de voor diefstal vervolgte inwoners uit het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917

Ongeschoolde arbeiders

Aardewerker, arbeid(st)er, barreelwachter, dagloner, dokwerker, fabriekwerk(st)er, gelaagwerker, grondwerker, handwerker, landarbeider, landbouwdagloner, landbouwwerkman, landbouwwerkster, landbouwwerkvrouw, metserdiender, mijnwerker, nachtwaker, spoorwegwerkman, schippersknecht, smidshelper, stadswerkvrouw, steenbakkerswerkman, strijkster, voerman, wasser, werkman, werkman aardewerker, werkman kleermaker, werkman metsers, werkman meubelmaker, werkman monteerder, werkmansreiziger, werkman smid, werkman stoelmaker, werkmeisje, werkster, werkvrouw

In vakopleiding

Ajusteerdergast, bakkersgast, beenhouwersgast, bezettersgast, brouwersgast, diamantslijpersgast, houtdraaiersgast, hoveniersgast, ijzergietersgast, kleermakersgast, koperdrijversgast, koperslagergast, loodgietersgast, maaldersgast, metsersgast, meubelmakersgast, monteersgast, plafoneerdersgast, schildergast, schoenmakersgast, smidsgast, stoelmakersgast, timmermansgast, wagenmakersgast

Geschoolde arbeiders

Ajusteerder, bestedeling, bezembinder, bezemmaker, bleker, blokmaker, boomzager, borduurster, borstelhoutmaker, borstelmaker, cementbewerker, cokebewerker, diamantbewerker, diamantslijper, diamantversteller, elektricien, elektriciteitsbewerker, emailleerder, gasbewerker, houtzager, ijzerbewerker, ijzerboorder, ijzerdraaier, kantwerkster, kasseier, ketelmaker, kolenlosser, koperslager, kraamplaatser, ledersnijder, letterzetter, lossers, mandenmaker, mechaniekbewerker, messenmaker, metsers, monteerder, naaister, paardenslachter, papierbewerker, paswerker, plafoneerder, rietster, schaliedekker, scheepsbouwer, slachter, spinner, spoorwegbeleider, steenkapper, stoelmaker, stoelpallieerder, stoelrietster, stoelvlechtster, timmerman, tingieter, tinnenbewerker, verver

Ambtenaren lagere rang en bedienden uitvoerend niveau

Beambte, koster, magazijnier, spoorwegbediende, statiebediende, toezichthouder, vaartbediende

Ambtenaren hogere rang en bedienden bestuursniveau

Gemeentesecretaris

Kleine zelfstandigen en ambachtslui

Aannemer, bakker, beenhouw(st)er, beurtschipper, brouwer, fietsenmaker, foorkramer, fruitkoopman, handelaar, handelsreiziger, herbergier(st), hovenier(st), kleerma(a)k(st)er, koetsier, koopman, koopman in aardappelen, koopman in metalen,

koopvrouw, leurder, leurster, opko(o)p(st)er van vodden, orgelverhuurder, meubelmaker, modelmaker, schilder, schipper(in), schrijnwerker, schoenmaker, sigarenmaker, slager, slotmaker, smid, steenbakker, stoker, tapijtwever, varkenskoopman, vishandelaar, visleurder, voddenkoopman, voddenkoper, winkelier(ster), zandleurder

Grote zelfstandigen en ondernemers/ondernemingen

Brouwerij, cokesfabriek, fabriek, fabriekseigenaar, fabrikant in kanten, firma, firmaeigenaar, schipeigenaar, steenfabriek.

Vrije beroepen

Advocaat, beeldhouwer, zanger

Renteniers

Baron, graaf, gravin, hertog, rentenier(ster)

Dienstpersoneel

Dienstknecht, dienstmeid, huishoudster, landbouwknecht, hoeveknecht

Geen officieel beroep

Bedelaar, gepensioneerd, huisvrouw, landloper, leegloper, zonder beroep, zonder belijdenis

Officiële instellingen en maatschappijen

Arsenaal, Belgische Staat, elektriciteitsmaatschappij, gasmaatschappij, gasgesticht, gast-en godshuizen, gemeentebestuur, haven, kerkfabriek, klooster, provincie, staat, stad, stadsbestuur, (bewaarder voor het) Voedingskomiteit, zeehaven, Zusterkens des Armen

Landbouwers

landbouw(st)er

4 Verdeling van de woonplaatsen van de voor diefstal vervolgte inwoners uit het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917

Buiten het arrondissement

Antwerpen, Berchem, Boechout, Boom, Borgerhout, Brugge, Brussel, Buggenhout, Deurne, Elewijt, Elsene, Gent, Herenthout, Keerbergen, Kontich, Kruishoutem, Malderen, Moerzeke, Lille, Muizen, Niel, Londerzeel, Oostende, Rumst, Schaerbeek, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Niklaas, Temse, Weerst

< 5.000 inwoners

Beerzel (2314), Bevel (684), Blaasveld (1880), Bonheiden (2680), Booischot (3182), Breendonk (2481), Hallaar (1213), Heffen (1224), Hingene (4743), Hombeek (2636), Itegem (2632), Kessel (2898), Koningshooikt (2887), Leest (1640), Liezele (1158), Lippelo (702), Mariekerke (1635), Nijlen (3117), Onze-Lieve-Vrouw-Waver (3517), Oppuurs (1164), Puurs (4854), Rijmenam (2688), Ruisbroek (2361), Schriek (2669), Sint-Amands (3511), Tisselt (2168), Walem (1454), Weert (854), Wiekevorst (1516)

> 5.000 inwoners

Berlaar (5433), Bornem (6987), Duffel (8766), Heist-op-den-Berg (7414), Lier (25869), Mechelen (59142), Putte (5070), Sint-Kathelijne Waver/Sint-Catharina-Waver (6529), Willebroek (11906)

Geen vaste woonplaats

Geen vaste woonplaats, zonder vaste woonplaats

5 Delicten per categorie die de voor diefstal vervolgde inwoners van het arrondissement Mechelen pleegden voor hun proces bij de correctionele rechtbank in 1912 en 1917

Geweldsdelicten

Aanslag tegen de eerbaarheid (2); beledigingen, scheldwoorden, eerroof en bedreigingen (22); dierenmishandeling (6); slagen en kwetsuren (66); vernieling en schade (8)

Gezagsdelicten

Banbreuk (4), dronkenschap (25), fiets zonder plaat (2), gemaskerd of verkleed rondlopen (2), het organiseren of aanwezig zijn op een verboden bal (2), landloperij (5), lawaaioverlast (4), opstand (1), overspel (3), smaad aan de politie (6), verboden doorgang (10), verboden wapenbezit (2), verzuim van geboorteaangifte (1), wederstand (1), zedenschennis (2)

Vermogensdelicten

Diefstal (55), bosmisdrijf (4), grassnijden (1), heling (4), jachtmisdrijf (6), misbruik van vertrouwen (4), moeskopperij (2), vismisdrijf (1)

Lijst van grafieken

Grafiek 1	Het absolute aantal vervolgte diefstallen door de politierechtbanken, de correctionele rechtbanken en de Hoven van Assisen in België, 1910-1920	16
Grafiek 2	Het absolute aantal vervolgte diefstallen door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen, 1910-1920	22
Grafiek 3	Het procentuele aantal goederen per categorie dat gestolen werd door de beklaagden vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	37
Grafieken 4a en 4b	De soorten voedingsmiddelen per categorie die gestolen werden door de beklaagden vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 (a) en 1917 (b)	39
Grafiek 5	Het absolute aantal bos-, jacht- en vismisdrijven vervolgd door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen, 1910-1920	43
Grafieken 6a en 6b	Het absolute aantal goederen per soort dat per maand is gestolen door de beklaagden vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 (a) en 1917 (b)	46
Grafiek 7	Het procentuele aantal goederen per categorie die verheeld werden door de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	61
Grafiek 8	Het procentuele aantal beroepen per categorie van de voor heling veroordeelde beklaagden bij de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	64
Grafiek 9	Het procentuele aantal beroepen per categorie van de slachtoffers van diefstal in de zaken vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	72
Grafiek 10	Het procentuele aantal geldboetes per categorie die uitgevaardigd werden aan de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	80
Grafiek 11	Het procentuele aantal gevangenisstraffen per categorie die uitgevaardigd werden aan de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	81

Grafiek 12	Het procentuele aantal diefstallen per soort, veroordeeld door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	86
Grafiek 13	Het procentuele aantal opschortingen van de straffen gevorderd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen bij de veroordeelden voor diefstal in 1912 en 1917	89
Grafiek 14	Het procentuele aantal mannelijke en vrouwelijke beklaagden die wegens diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	90
Grafiek 15	Het absolute aantal mannen en vrouwen die vervolgd werden voor het plegen van diefstal door de Hoven van Assisen, de correctionele rechtbanken en de politierechtbanken in België, 1910-1930	92
Grafiek 16	Het procentuele aantal verzachtende omstandigheden bij mannen en vrouwen verstrekt aan de beklaagden van diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	97
Grafieken 17a en 17b	De soort diefstal per geslacht vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 (a) en 1917 (b)	99
Grafiek 18	Het procentuele aantal opschortingen van de straffen per geslacht verstrekt aan de veroordeelden voor diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	100
Grafiek 19	Het absolute aantal gewelds-, gezags- en vermogensdelicten, gepleegd door de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen voor hun proces in 1912 en 1917	104
Grafiek 20	Het procentuele aantal beklaagden per leeftijdscategorie, vervolgd voor diefstal door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	107
Grafiek 21	Het procentuele aantal diefstallen per soort begaan door de beklaagden veroordeeld voor diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917.	112
Grafiek 22	Het procentuele aantal diefstallen per soort en per categorie van burgerlijke staat begaan door de beklaagden veroordeeld voor diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	115

Lijst van tabellen

Tabel 1	Het absolute en procentuele aantal beklaagden per beroepscategorie, vervolgd voor diefstal door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	50
Tabel 2	Het absolute en procentuele aantal beklaagden per categorie van woonplaats, vervolgd voor diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	54
Tabel 3	Het absolute en procentuele aantal plaatsen waar de feiten gepleegd werden door de beklaagden die voor diefstal werden vervolgd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	56
Tabel 4	Het absolute en procentuele aantal vonnissen per categorie van de beklaagden van diefstal, uitgevaardigd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	78
Tabel 5	Het absolute en procentuele aantal verzachtende omstandigheden verstrekt aan de beklaagden van diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	84
Tabel 6	De gemiddelde geld- en gevangenisstraffen per soort diefstal bij de beklaagden veroordeeld door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	87
Tabellen 7a en 7b	Het absolute en procentuele aantal vonnissen per categorie voor de mannelijke en vrouwelijke beklaagden van diefstal, uitgevaardigd door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 (a) en 1917 (b)	93
Tabellen 8a en 8b	Het absolute en procentuele aantal gelboetes per categorie per geslacht die uitgevaardigd werden aan de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen voor het plegen van diefstal in 1912 (a) en 1917 (b)	94
Tabellen 9a en 9b	Tabellen 9a en 9b: Het absolute en procentuele aantal gevangenisstraffen per categorie per geslacht die uitgevaardigd werden aan de beklaagden die voor diefstal vervolgd werden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen voor het plegen van diefstal in 1912 (a) en 1917 (b).	95
Tabellen 10a en 10b	De absolute en procentuele waarde van de gegeven boetes (a) en celstraffen (b) voor recidivisten bij de voor diefstal vervolgte beklaagden door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	102

Tabel 11	De gemiddelde geld- en gevangenisstraf per leeftijdscategorie bij de voor diefstal veroordeelden door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	111
Tabel 12	Het absolute en procentuele aantal beklaagden per categorie van burgerlijke staat die vervolgd werden voor het plegen van diefstal door de correctionele rechtbank van het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	113
Tabel 13	De gemiddelde geld- en gevangenisstraf per categorie van burgerlijke staat bij de voor diefstal veroordeelden door de correctionele rechtbank in het arrondissement Mechelen in 1912 en 1917	114

Opgave van bronnen en literatuur

1 Onuitgegeven bronnen: lijst van archivalia

Rijksarchief Beveren (RAB), Rechtbank van Eerste Aanleg Mechelen (REAM), toegang R55:

Inv. nr. 217: Vonnissen van de correctionele rechtbank, 1912, nrs. 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 12, 14, 24, 27, 30, 34, 45, 49, 51, 58, 64, 67, 68, 85, 89, 91, 100, 101, 117, 136, 142, 143, 146, 156, 157, 162, 176, 177, 200, 205, 209, 210, 211, 214, 232, 240, 244, 245, 247, 259, 264, 265, 286, 289, 290, 292, 301, 309, 310.

Inv. nr. 218: Vonnissen van de correctionele rechtbank, 1912, nrs. 319, 322, 336, 350, 361, 364, 384, 385, 396, 414, 423, 429, 469, 471, 472, 473, 477, 478, 479, 482, 483, 484, 512, 524, 541.

Inv. nr. 228: Vonnissen van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 1, 2, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 24, 25, 28, 30, 32, 35, 39, 41, 44, 47, 48, 52, 54, 61, 64, 65, 66, 71, 76, 79, 86, 87, 88, 89, 96, 97, 98, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 111, 115, 116, 117, 121, 122, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 133, 135, 137, 138, 139, 142, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 187, 188, 189, 190, 191, 195, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 212, 214, 215, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 227, 228, 229, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 269, 270, 273, 274, 275, 276, 277, 279.

Inv. nr. 229: Vonnissen van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 284, 285, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 296, 297, 298, 300, 304, 306, 307, 309, 310, 311, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 341, 342, 343, 344, 349, 350, 353, 354, 355, 356, 361, 364, 368, 369, 370, 371, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 388, 389, 393, 394, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 442, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 554, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 494, 496, 530, 531, 537, 539, 540, 542.

Inv. nr. 1380: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nrs. 1, 9, 10, 27, 34.

Inv. nr. 1381: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 58.

Inv. nr. 1382: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 67.

Inv. nr. 1383: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 91.

Inv. nr. 1384: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 101.

Inv. nr. 1386: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 142.

Inv. nr. 1387: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 156.

Inv. nr. 1388: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 177.
Inv. nr. 1389: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nrs. 205, 211.
Inv. nr. 1390: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 240.
Inv. nr. 1391: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 247.
Inv. nr. 1392: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nrs. 286, 290.
Inv. nr. 1393: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 309.
Inv. nr. 1394: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 322.
Inv. nr. 1395: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 361.
Inv. nr. 1397: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 396.
Inv. nr. 1398: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 423.
Inv. nr. 1400: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 471.
Inv. nr. 1401: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nrs. 477, 482.
Inv. nr. 1402: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1912, nr. 524.
Inv. nr. 1493: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 1, 10.
Inv. nr. 1494: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 39.
Inv. nr. 1495: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 65
Inv. nr. 1496: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 97.
Inv. nr. 1497: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 116, 135, 152.
Inv. nr. 1498: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 163, 177.
Inv. nr. 1499: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 191, 206, 221.
Inv. nr. 1500: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 256.
Inv. nr. 1501: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 269.
Inv. nr. 1502: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 288.
Inv. nr. 1503: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 304, 319.
Inv. nr. 1504: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 334.
Inv. nr. 1505: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 353.
Inv. nr. 1506: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 376.
Inv. nr. 1507: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 388, 405, 415.
Inv. nr. 1508: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 426, 435, 449.
Inv. nr. 1509: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nrs. 460, 470, 480.
Inv. nr. 1510: rechtplegingsdossiers van de correctionele rechtbank, 1917, nr. 492.

2 Uitgegeven bronnen

LARCIER (F.) en DEWIT (A.). *Statistique Judiciaire de la Belgique, jaren 1910 tot 1920*. Brussel, Institut nationale de statistique, 1910-1921.

LOVELING (V.) en VAN RAEMDONCK (B.), ed. *Oorlogsdagboeken: 1914-1918: een vrouw vertelt over haar Eerste Wereldoorlog*. Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2005, 447 p.

MINISTÈRE DE L'INDUSTRIE ET DU TRAVAIL. *Recensement de l'industrie et du commerce (31 décembre 1910), Volume I*. Brussel, Office De Publicité, 1913, LXXX + 596 p.

VERHAVERT (F.). *De Duitschers te Mechelen, 1914-1918 (Uit het dagboek van een Mechelaar)*. Mechelen, L. & A. Godenne, 1919, 94 p.

3 Boeken, bijdragen in verzamelwerken en artikels

AMARA (M.), JAUMAIN (S.), MAJERUS (B.) en VRINTS (A.). "La recherche sur la Première Guerre mondiale: un champ disciplinaire en plein développement." In: AMARA (M.), JAUMAIN (S.), MAJERUS (B.) en VRINTS (A.), eds. *Une Guerre Totale? La Belgique dans la Première Guerre Mondiale: nouvelles tendances de la recherche historique*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2005, pp. 11-20.

BACLIN (G.), CAMPION (J.) en ROUSSEAUX (X.). "Les chiffres en Guerre. Occupations, Justices Pénale et Statistiques en Belgique (1900–1950)." In: *Histoire et Mesure*, 22 (2007), 1, pp. 5-44.

BONZON (T.) en DAVIS (B.). "Feeding the cities." In: WINTER (J.) en ROBERT (J.L.), eds. *Capital cities at war: Paris, London, Berlin 1914-1919*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 305-341.

BUYCK (J.). *Inventaris van het archief van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen. Correctionele Rechtbank en Aanklagende Jury. Oud Bestand. 1795-1959*. Beveren, Rijksarchief Beveren, 2002.

CHRISTIAENS (J.), DUPONT-BOUCHAT (M.S.) en VANNESTTE (C.). "Jeunesse et Justice." In: HEIRBOUT (D.), ROUSSEAUX (X.) en VELLE (K.), eds. *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure-La Charte, 2004, pp. 125-157.

CLERBOUT (G.). "Het dagelijks leven in Mechelen tijdens de Eerste Wereldoorlog." In: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 112 (2008), 1, pp. 225-304.

CLERBOUT (G.). *Oorlog aan de Dijle: Mechelen tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Leuven, Uitgeverij van Halewyck, 2012, 184 p.

DE SCHAEPDRIJVER (S.). *De Grootte Oorlog: het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Amsterdam, Atlas, 1997, 368 p.

EGGENS (A.). *Van daad tot vonnis. Door Drenten gepleegde criminaliteit voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Assen, Koninklijke Van Gorcum, 2005, 282 p.

FEELEY (M.M.) en LITTLE (D.). “The Vanishing Female. The Decline of Woman in the Criminal Process, 1687-1912.” In: *Law & Society Review*, 25 (1991), 4, pp. 719-758.

FRANÇOIS (A.). *Guerres et délinquance juvenile. Un demi-siècle de pratiques judiciaires et institutionnelles envers des mineurs en difficulté (1912-1950)*. Brussel, la Chartre, 2011, 438 p.

GUBIN (E.). “La Grande Guerre dans tous ses états aperçu de la recherche historique à l’Université libre de Bruxelles.” In: BOIJEN (R.) en TALLIER (P.A.), eds. *België en de Eerste Wereldoorlog. Bronnen – Stand van het onderzoek*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002, pp. 303-320.

HENDRICKX (F.), VAN DAELE (D.), et al. *VRG-Codex 2013-2014, band 2: privaatrecht, economisch recht en strafrecht*. Mechelen, Wolters Kluwer Belgium, 2013, 2140 p.

KEUNINGS (L.), MAJERUS (B.) en ROUSSEAUX (X.). “L’évolution de l’appareil policier en Belgique (1830-2002).” In: HEIRBOUT (D.), ROUSSEAUX (X.) en VELLE (K.), eds. *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure-La Chartre, 2004, pp. 271-316.

LELOUP (P.), ROUSSEAUX (X.) en VRINTS (A.). “Banditry in Occupied and Liberated Belgium, 1914-21. Social Practices and State Reactions.” In: *Social History*, 39 (2014), 1, pp. 83-105.

MAJERUS (B.) en VRINTS (A.). “De Slagschaduw van de Honger: Hoe de Eerste Wereldoorlog de Belgische Democratie Baarde en Bijna weer Vernietigde.” In: AERTS (K.), VAN GINDERACHTER (M.) en VRINTS (A.). *Het land dat nooit was: een tegenfeitelijke geschiedenis van België*. Amsterdam, De Bezige Bij, 2014, pp. 235-266.

MARTYN (G.) en DEVLOO (R.). *Een kennismaking met recht en rechtspraak*. Brugge, Die Keure, 2012, 543 p.

NATH (G.). *Brood willen we hebben! Honger, sociale politiek en protest tijdens de Eerste Wereldoorlog in België*. Antwerpen, Manteau, 2013, 320 p.

- ROUSSEAUX (X.) en WEBER (D.). “Les politiques pénales en Belgique.” In: HEIRBOUT (D.), ROUSSEAUX (X.) en VELLE (K.), eds. *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure-La Chartre, 2004, pp. 63-101.
- ROUSSEAUX (X.) en TIXHON (A.). “Les statistiques judiciaires belges (1830-2000).” In: HEIRBOUT (D.), ROUSSEAUX (X.) en VELLE (K.), eds. *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure-La Chartre, 2004, pp. 163-183.
- ROUSSEAUX (X.) en VRINTS (A.). “La répression étatique d'un phénomène de crise sociale. Le banditisme pendant et après la Première Guerre Mondiale en Belgique.” In: NEFORS (P.) en TALLIER (P.A.), eds. *En Toen Zwegen de Kanonnen*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2010, pp. 271-303.
- SCHOLLIERS (P.). “België dreunt in zijn voegen. Sociale en politieke troebelen, 1914-1921.” In: PEETERS (J.), VANHEMELRYCK (F.), et al., eds. *Mensen in oorlogstijd*. Brussel, UFSAL, 1988, pp. 151-174.
- SCOTT (J.). *Domination and the arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven/Londen, Yale University Press, 1990, 251 p.
- SCOTT (J.). “Everyday Forms of Peasant Resistance.” In: *The Journal of Peasant Studies*, 12 (1986), 2, pp. 5-35.
- SERRIEN (P.). *Oorlogsdagen. Overleven in bezet Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Antwerpen, Manteau, 2013, 495 p.
- SHAKESHEFF (T.). “Wood And Crop Theft In Rural Herefordshire, 1800-60.” In: *Rural History*, 13 (2002), 1, pp. 1-17.
- TÖNNIES (F.) en RUEBENS (M.), ed. *Gemeenschap en maatschappij: grondbegrippen van de zuivere sociologie*. Leuven, Acco, 1990, 63 p.
- TUCHMAN (B.). *De kanonnen van augustus: de eerste oorlogsmaand van 1914*. Amsterdam, Elsevier, 1987, 539 p.
- VAN CLEMEN (S.). *Den oorlog verklaard! De Groote Oorlog in de provincie Antwerpen*. Antwerpen, Provincieraad Antwerpen, 2003, 213 p.

VRINTS (A.). “Een verruimde blik. Het Studie- en documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA) en de Eerste Wereldoorlog.” In: BOIJEN (R.) en TALLIER (P.A.), eds. *België en de Eerste Wereldoorlog. Bronnen – Stand van het onderzoek*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002, pp. 329-334.

VRINTS (A.). “Sociaal protest in een bezet land. Voedseloproer in België tijdens de Eerste Wereldoorlog.” In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 124 (2011), 1, pp. 30-47.

VRINTS (A.). “Verschuivende Tolerantiedrempels: de Morele Codes van het Leven in Bezet België(1914-1918).” In: *Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijkse leven*, 114 (2013), 3, pp. 1-24.

YOCAS (P.). *L'influence de la Guerre Européenne sur la criminalité*. Parijs, Jouve & Cie éditeurs, 1926, 116 p.

4 Internetbronnen

BIANCHI (R.). *Social conflict and control, protest and repression (Italy)*. In: <http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/social_conflict_and_control_protest_and_repression_italy>, laatst geraadpleegd op 16.04.2015.

VRINTS (A.). *Food and nutrition*. In: <http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/food_and_nutrition_belgium>, laatst geraadpleegd op 19.01.2015.